

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΘΕΜΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ: ΝΕΟΤΕΡΕΣ
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΧΩΡΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΙΚΩΝ

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΤΣΕΛΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΚΟΤΙΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

ΒΟΛΟΣ 2000

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.: 820/1
Ημερ. Εισ.: 13-12-2000
Δωρεά: Συγγραφέας
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ - ΜΧΠΠΑ
2000
ΤΣΕ

Στους γονείς μου

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για την εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας θεωρώ υποχρέωσή μου να ευχαριστήσω τον επιβλέπων καθηγητή κύριο Α. Κότιο για τις παρατηρήσεις, επισημάνσεις και πολύτιμες συμβουλές του στη διεθνή προσέγγιση των οικονομικών φαινομένων. Επίσης, τον κύριο Γ. Πετράκο για την παροχή αξιόλογης σύγχρονης βιβλιογραφίας και όλους όσους συνέβαλαν στην αποπεράτωσή της.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	1
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	2
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ - ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ - ΣΧΗΜΑΤΩΝ	5
ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΟ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
ΜΕΡΟΣ Α: Η συμβολή της γεωγραφίας στην οικονομική ανάπτυξη	10
1. Μια αρχική προσέγγιση γεωγραφίας και ανάπτυξης	10
1.1. Γεωγραφική κατανομή κατά κεφαλήν ΑΕΠ – πληθυσμιακής πυκνότητας	10
1.2. Ταξινόμηση των χωρών ανάλογα με το γεωγραφικό πλάτος	11
1.3. Χαρακτηριστικά γεωγραφικών – χωρικών ενοτήτων	12
1.4. Συμπεράσματα	13
2. Μοντέλο Κέντρου – Περιφέρειας	14
2.1. Βασικές έννοιες – διευκρινήσεις	14
2.2. Μοντέλο γεωγραφικής συγκέντρωσης	15
2.2.1. Πολυδιάστατες προσεγγίσεις του μοντέλου της γεωγραφικής συγκέντρωσης	18
2.3. Προσδιοριστικοί παράγοντες βιομηχανικής συγκέντρωσης	19
2.3.1. Κοινή αγορά εργασίας ("Labor Market Pooling")	20
2.3.2. Τεχνολογική διάχυση	22
2.4. Μοντέλο κέντρου – περιφέρειας	23
2.5. Παρατηρήσεις και συμπεράσματα	25
3. Γεωγραφία και μοντέλα οικονομικής ανάπτυξης	27
3.1. Ιστορική ανασκόπηση	27
3.2. Γεωγραφικές διαστάσεις του ενδογενούς μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης	28
ΑΚ	28
3.2.1. Κόστος μεταφοράς	28
3.2.2. Μοντέλο για ενδιάμεσα αγαθά (μερίδιο των ενδιάμεσων εισροών στην τελική παραγωγή)	30
3.2.3. Παρατηρήσεις	31
3.3. Γεωγραφική ερμηνεία της πληθυσμιακής κατανομής	31
3.3.1. Χαρακτηριστικά διασύνδεσης γεωγραφίας, πληθυσμού και ανάπτυξης	31
3.3.2. Πληθυσμιακή κατανομή και οικονομική δραστηριότητα	33
3.4. Παράμετροι διασύνδεσης γεωγραφίας και ανάπτυξης	34

3.5. Μελλοντικές κατευθύνσεις και πολιτικές	36
ΜΕΡΟΣ Β: Νεότερες διεθνείς χωρικές δυναμικές: παγκοσμιοποίηση και περιφερειοποίηση των διεθνών οικονομικών σχέσεων	38
1. Η παγκοσμιοποίηση ως χωρικό φαινόμενο	39
1.1. Εισαγωγή	39
1.2. Εκφράσεις της παγκοσμιοποίησης και η χωρική τους διάσταση	40
1.2.1. Η αύξηση του διεθνούς εμπορίου	40
1.2.2. Διεθνοποίηση της παραγωγής: η σημασία των πολυεθνικών επιχειρήσεων και των ΑΞΕ	42
1.2.2.1. Η αύξηση των διεθνών επενδύσεων	43
1.2.2.2. Η αύξηση των ενδοεπιχειρησιακών ανταλλαγών	47
1.2.3. Η ολοκλήρωση των αγορών χρήματος και κεφαλαίου	48
1.2.4. Η εξέλιξη των τεχνολογιών τηλεπικοινωνίας και πληροφορικής	50
1.2.5. Η αυξημένη συμμετοχή των αναπτυσσόμενων χωρών στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας	51
1.2.6. Η φιλελευθεροποίηση της διεθνούς κίνησης αγαθών και κεφαλαίων	53
1.2.7. Οι οικουμενοπόλεις	54
1.2.8. Παγκοσμιοποίηση και απασχόληση	56
1.2.9. Τάσεις – Συμπεράσματα	58
1.3. Οι χρηματοοικονομικές κρίσεις και η περιφερειακή διάδοσή τους	59
1.3.1. Η αλλαγή φύσης των νομισματικών κρίσεων	60
1.3.2. Ανάλυση των ευμετάβλητων χωρών στις νομισματικές κρίσεις	62
1.3.2.1. Προσδιοριστικοί παράγοντες των πρόσφατων χρηματοοικονομικών κρίσεων	62
1.3.2.2. Χαρακτηριστικά χωρών ευμετάβλητες στη διάδοση	63
1.3.3. Παράγοντες ερμηνείας της μετάδοσης των χρηματοοικονομικών κρίσεων	65
1.3.4. Το παράδειγμα της Ασιατικής κρίσης το 1997-'98	66
1.3.5. Παρατηρήσεις	69
2. Περιφερειοποίηση – Περιφερισμός	70
2.1. Εισαγωγή	70
2.2. Βασικά σχήματα διακρατικής περιφερειακής εμπορικής και οικονομικής συνεργασίας	71
2.2.1. Τομεακή συνεργασία ("sectoral cooperation")	71
2.2.2. Προτιμησιακή συνεργασία ("preferential cooperation")	71
2.2.3. Ελεύθερη Ζώνη Εμπορίου ("Free Trade Area")	72
2.2.4. Τελωνιακή Ένωση	72
2.2.5. Κοινή Αγορά	72
2.2.6. Οικονομική Κοινότητα	72
2.2.7. Οικονομική και Νομισματική Ένωση	73
2.3. Λόγοι δημιουργίας και εξέλιξης των διακρατικών περιφερειακών ενώσεων	73
2.3.1. Οικονομικοί λόγοι	73
2.3.1.1. Η θεωρία της Τελωνιακής Ένωσης	73
2.3.1.2. Δυναμικές επιδράσεις της περιφερειακής ολοκλήρωσης	74

2.3.1.3. Λοιποί οικονομικοί λόγοι	76
2.3.2. Μιμητικοί – Ψυχολογικοί λόγοι	77
2.3.3. Άλλες ερμηνείες	78
2.3.4. Πολιτικοί λόγοι	80
2.4. Περιφερειακά μπλοκ	81
3. Η ανταγωνιστικότητα με παγκόσμιο και περιφερειακό περιεχόμενο	83
3.1. Η εθνική ανταγωνιστικότητα	84
3.1.1. Προσδιοριστικοί παράγοντες ανταγωνιστικότητας σε εθνικό επίπεδο	85
3.1.2. Η ανταγωνιστικότητα των περιφερειακών σχημάτων συνεργασίας	86
3.1.3. Οι κυριότεροι παράγοντες που συμβάλλουν στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας	88
3.1.3.1. Η επίδραση των ΑΞΕ	88
3.1.3.2. Η επίδραση της τεχνολογίας	89
3.1.4. Συμπέρασμα	90
3.2. Η ανταγωνιστικότητα σε μικροοικονομικό επίπεδο	90
3.2.1. Τα δύο πεδία της ανταγωνιστικότητας	91
3.2.2. Σχέση μικροοικονομικού δείκτη ανταγωνιστικότητας και κατά κεφαλήν ΑΕΠ	92
3.2.3. Η μικροοικονομική ανταγωνιστικότητα των περιφερειακών σχημάτων συνεργασίας	93
3.3. Ο νέος διεθνής τοπικός επενδυτικός ανταγωνισμός και η επιλογή του τόπου εγκατάστασης των επιχειρήσεων	94
3.3.1. Η δράση των επιχειρήσεων στον διεθνή τοπικό επενδυτικό ανταγωνισμό	95
3.3.2. Προσδιοριστικοί παράγοντες εγκατάστασης των επιχειρήσεων	96
3.3.3. Το παράδειγμα της ΕΕ	97
3.3.3.1. Τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα των χωρών της ΕΕ στη προσέλκυση επενδύσεων	98
3.3.3.2. Η έρευνα ανά τύπο επιχειρηματικής δραστηριότητας	99
3.4. Η αλληλοσυσχέτιση των επιπέδων χωρικής ανάπτυξης	103
3.5. Οικονομική πολιτική	107
3.5.1. Η νέα οικονομία	107
3.5.2. Η αλλαγή ρόλων	107
3.5.3. Η επιλογή των οικονομιών	109
3.5.4. Η οικονομική πολιτική στην περίπτωση των κρίσεων	110
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	111
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	115
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΧΑΡΤΩΝ	119

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ - ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ - ΣΧΗΜΑΤΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α

Πίνακας 1.2.α.: Μέσο εισόδημα τροπικών – μη τροπικών χωρών.....	11
Πίνακας 1.3.α.: Γεωγραφικά χαρακτηριστικά χωρικών ενοτήτων.....	12
Διάγραμμα 2.1.α.: Συνάρτηση παραδοσιακού και σύγχρονου τρόπου παραγωγής.....	15
Σχήμα 2.2.α.: Μοντέλο γεωγραφικής συγκέντρωσης.....	16
Σχήμα 2.2.1.α.: Μεταβολή μεταβλητής του μοντέλου της γεωγραφικής συγκέντρωσης.....	19
Διάγραμμα 2.3.1.α.: Χωρική κατανομή εταιρειών και εργατών στη Δύση.....	21
Διάγραμμα 2.3.1.β.: Σχέση απασχόλησης – ημερομισθίου επιχείρισης.....	22
Σχήμα 2.4.α.: Απεικόνιση μοντέλου κέντρου – περιφέρειας για 6 περιφέρειες.....	24
Σχήμα 2.4.β.: Απεικόνιση μοντέλου κέντρου – περιφέρειας για δύο χώρες.....	25

ΜΕΡΟΣ Β

Διάγραμμα 1.2.1.α.: Ρυθμός αύξησης της παγκόσμιας παραγωγής και του παγκόσμιου εμπορίου (ετήσια % μεταβολή).....	41
Πίνακας 1.2.1.α.: Ανάπτυξη του όγκου του παγκόσμιου εμπορίου εμπορευμάτων ανά περιοχή, 1990-98, (ετήσια % μεταβολή).....	41
Διάγραμμα 1.2.2.1.α.: Ρυθμός αύξησης ΑΞΕ (εισροές και εκροές).....	44
Πίνακας 1.2.2.1.α.: Σωρευτική εισροή και εκροή ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕγχΠ ανά περιοχή.....	45
Διάγραμμα 1.2.2.1.β.: Σωρευτική εισροή ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕγχΠ ανά περιοχή.....	45
Διάγραμμα 1.2.2.1.γ.: Σωρευτική εκροή ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕγχΠ ανά περιοχή.....	46
Πίνακας 1.2.3.α.: Διαχρονική εξέλιξη μακροπρόθεσμου επιτοκίου ανά περιοχή.....	49
Διάγραμμα 1.2.3.α.: Διαχρονική εξέλιξη μακροπρόθεσμου επιτοκίου ανά περιοχή.....	49
Διάγραμμα 1.2.5.α.: Ποσοστό % μεταβολή στο ΑΕΠ του εξωτερικού εμπορίου.....	52
Πίνακας 1.2.6.α.: Μέσοι δασμοί ανά οικονομία, περιοχή και χώρα.....	53
Διάγραμμα 1.2.6.α.: Διαχρονική εξέλιξη μέσων δασμών ανά χώρα.....	53
Χάρτης 1.3.4.α.: Περιφερειακή διάδοση της κρίσης της Ασίας το 1997-'98.....	68
Διάγραμμα 1.3.4.α.: Διαχρονική εξέλιξη μεταβολής ΑΕΠ των χωρών της Ασιατικής κρίσης το 1997-'98.....	68
Πίνακας 2.4.α.: Ποσοστό % του ενδοπεριφερειακού εμπορίου στις συνολικές εξαγωγές των ΠΣΣ.....	81
Διάγραμμα 2.4.α.: Ποσοστό % του ενδοπεριφερειακού εμπορίου στις συνολικές εξαγωγές των ΠΣΣ.....	82
Πίνακας 2.4.β.: Ποσοστό % των εξαγωγών των ΠΣΣ ως προς τις παγκόσμιες εξαγωγές.....	82
Διάγραμμα 2.4.β.: Ποσοστό % των εξαγωγών των ΠΣΣ ως προς τις παγκόσμιες εξαγωγές.....	83
Πίνακας 3.1.2.α.: Ταξινόμηση χωρών που ανήκουν σε περιφερειακό μπλοκ σύμφωνα με το IMD το 1995.....	87
Διάγραμμα 3.2.2.α.: Σχέση μικροοικονομικού δείκτη ανταγωνιστικότητας και κατά κεφαλήν ΑΕΠ το 1998.....	93

Πίνακας 3.2.3.α.: Ταξινόμηση χωρών που ανήκουν σε περιφερειακό μπλοκ σύμφωνα με το μικροοικονομικό δείκτη ανταγωνιστικότητας και το IMD το 1998, 1999.	94
Πίνακας 3.3.3.2.α.: Κρισιμότερα κριτήρια επιλογής του τόπου εγκατάστασης των επιχειρήσεων στην ΕΕ, 1991.	100

ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΟ

Ελληνικοί όροι

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν
ΑΕγχΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑΞΕ	Άμεσες Ξένες Επενδύσεις
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΖΕ	Ελεύθερη Ζώνη Εμπορίου
ΜΜΕ	Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΝΕ	Οικονομική και Νομισματική Ένωση
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΠΟΕ	Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου
ΠΕ	Περιφερειακή Ένωση
ΠΣΣ	Περιφερειακά Σχήματα Συνεργασίας
ΤΕ	Τελωνειακή Ένωση

Ξενογλωσσικοί όροι

AFTA	Asia Free Trade Area
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations
CIF	Cost, Insurance, Freight
ERM	Exchange Rate Mechanism
FOB	Free On Board
IMD	International Management Forum Davos
MERCOSUR	Mercado Comun del Sur
NAFTA	North American Free Trade Trade Area
TNCs	Transnational Corporations

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η δεκαετία του 1990 και η αρχή της νέας χιλιετίας χαρακτηρίζονται από μια σειρά ταχέων οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών εξελίξεων στο διεθνές οικονομικό σύστημα. Οι νέες τεχνολογίες της πληροφορικής και της επικοινωνίας, η αυξημένη συμμετοχή των κρατών στο διεθνές εμπόριο, οι συνεχείς διαπραγματεύσεις και οικονομικές συμφωνίες μεταξύ των κρατών, η συνεχώς αυξανόμενη αλληλεξάρτηση των εθνικών οικονομικών χώρων, οι καινοτομίες στην παραγωγική διαδικασία, η διεθνοποίηση της παραγωγής, η αυξημένη συμμετοχή των αναπτυσσόμενων χωρών στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας, είναι μερικές από τις σύγχρονες εκφράσεις των οικονομικών, που σηματοδοτούν αλλαγές, στην οργάνωση της παραγωγής και διάθεσης των προϊόντων, στη χρήση των συντελεστών παραγωγής, στην επιλογή του τόπου εγκατάστασης των επιχειρήσεων, και γενικά στον τρόπο οργάνωσης και στρατηγικού σχεδιασμού μιας οικονομίας. Εξάλλου, λόγω στενότητας των παραγωγικών συντελεστών, που αποτελεί τη βάση του οικονομικού προβλήματος, κάθε κοινωνία πρέπει να προσαρμόζει τους στόχους του οικονομικού της συστήματος – δηλαδή, της πλήρης απασχόλησης, της οικονομικής ανάπτυξης, της δικαιότερης διανομής του εισοδήματος, της σταθερότητας των τιμών κλπ – με βάση τις νέες οικονομικές δυναμικές, αν και πολλές φορές δημιουργούνται προβλήματα συμβατότητας, προσαρμογής και σύγκρουσης στόχων.

Κοινός παρονομαστής όλων των οικονομικών, τεχνολογικών, πολιτικών και θεσμικών εξελίξεων, είναι το διεθνές επίπεδο. Η αυξημένη αποδοτικότητα των "νέων οικονομικών" επιτυγχάνεται, σε θεωρητικό επίπεδο, με τη δημιουργία ενός ενιαίου οικονομικού χώρου, με απώτερο στόχο τη συμμετοχή όλων των χωρών. Σήμερα, ο βαθμός ένταξης και έντασης των χωρών στον συνεχώς ενοποιημένο διεθνές οικονομικό χώρο διαφέρει.

Οι παραπάνω αλλαγές της παγκόσμιας οικονομίας έχουν απασχολήσει επιστήμονες πολλών επιστημονικών ειδικοτήτων όπως κοινωνιολόγους, οικονομολόγους, πολιτικούς κλπ. Ο τρόπος προσέγγισης και διερεύνησης των παγκόσμιων οικονομικών φαινομένων διαφέρει, όχι μόνο κλαδικά, αλλά και χρονικά, ανάλογα με τις εξελίξεις των κοινωνιών. Η αναζήτηση των χωρικών επιπτώσεων και διαστάσεων των διεθνών οικονομικών εξελίξεων, διαμόρφωσε την επιλογή της διπλωματικής εργασίας με τίτλο "Γεωγραφία, διεθνές εμπόριο και οικονομική ανάπτυξη: Νεότερες προσεγγίσεις διεθνών χωρικών οικονομικών δυναμικών", κατά τη διάρκεια του 5^{ου} έτους σπουδών (1999 – 2000), του τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Απώτερος στόχος αυτής της εργασίας είναι η αξιοποίηση της υπάρχουσας γνώσης των διεθνών χωρικών οικονομικών δυναμικών μέσω σύνθεσης στη διεξαγωγή πολύτιμων συμπερασμάτων και η μετάδοσή τους με σαφήνεια στον αναγνώστη. Η εργασία αποτελείται από δύο μέρη. Το πρώτο μέρος αναφέρεται στη συμβολή της γεωγραφίας στην οικονομική ανάπτυξη. Το δεύτερο μέρος, που γίνεται εκτανέστερη ανάλυση, αναφέρεται στη παγκοσμιοποίηση και περιφερειοποίηση των διεθνών οικονομικών

σχέσεων, και στην διαμόρφωση της εθνικής και μικροοικονομικής ανταγωνιστικότητας, υπό το πρίσμα των νεότερων διεθνών χωρικών δυναμικών.

ΜΕΡΟΣ Α: Η συμβολή της γεωγραφίας στην οικονομική ανάπτυξη

Ως γνωστόν, η γεωγραφία είναι η επιστήμη που μελετά τις χωρικές κατανομές και τη χωρική οργάνωση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Η άνιση κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων και η ύπαρξη διαφορετικών επιπέδων οικονομικής ανάπτυξης αποτελεί ένα θέμα προς διερεύνηση. Το παρόν πρώτο μέρος της εργασίας αυτής εξετάζει τη συμβολή της γεωγραφίας στην οικονομική ανάπτυξη, με την ευρεία έννοια του όρου αφού υπάρχουν παράγοντες κοινωνικοί, οικονομικοί και πολιτικοί με έντονη γεωγραφική διάσταση.

Το ΜΕΡΟΣ Α αποτελείται από τρία κεφάλαια. Στο *πρώτο κεφάλαιο* γίνεται μια αρχική προσέγγιση γεωγραφίας και ανάπτυξης εντοπίζοντας κάποιες χωρικές διαφοροποιήσεις και τάσεις των οικονομικών κυρίως φαινομένων. Το *δεύτερο κεφάλαιο* αναφέρεται στο μοντέλο κέντρου - περιφέρειας του P. Krugman για την ερμηνεία της συγκέντρωσης των ανθρώπινων και παραγωγικών δραστηριοτήτων. Τέλος, το *τρίτο κεφάλαιο* αναφέρεται στη συμβολή άμεσων και έμμεσων γεωγραφικών μεταβλητών μέσα από μοντέλα οικονομικής ανάπτυξης.

1. Μια αρχική προσέγγιση γεωγραφίας και ανάπτυξης

1.1. Γεωγραφική κατανομή κατά κεφαλήν ΑΕΠ – πληθυσμιακής πυκνότητας

Με βάση το κατά κεφαλήν ΑΕΠ το 1995 (βλ. χάρτη 1, παράρτημα), δύο γεωγραφικές μεταβλητές οικονομικής ανάπτυξης είναι καταφανείς. Πρώτον, οι τροπικές χώρες¹ είναι χαμηλού εισοδήματος, ενώ οι χώρες υψηλού γεωγραφικού πλάτους είναι σχεδόν όλες υψηλού εισοδήματος. Δεύτερον, οι παράκτιες οικονομίες είναι εν γένει υψηλού εισοδήματος σε σχέση με τις περιβαλλόμενες από ξηρά. Εξαιρεση, βέβαια, αποτελούν οι περιβαλλόμενες από ξηρά χώρες της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης (Αυστρία, Τσεχία, Ουγγαρία, Σλοβακία και Ελβετία), οι οποίες χαρακτηρίζονται από υψηλό βαθμό οικονομικής ολοκλήρωσης με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά και από χαμηλό κόστος μεταφοράς (Gallup J., Sachs J. 1998).

Με βάση τη κατανομή της πληθυσμιακής πυκνότητας, μετρημένη σε πληθυσμό ανά km² (βλ. χάρτη 2, παράρτημα), παρατηρούμε τα εξής. Πρώτον, δεν υπάρχει σχέση μεταξύ πληθυσμιακής πυκνότητας και επιπέδου εισοδήματος. Υπάρχουν πυκνές πληθυσμιακές περιοχές που είναι πλούσιες (Δυτική Ευρώπη) και φτωχές (Ινδία, Ινδονησία και Κίνα), και χώρες με αραιές πληθυσμιακές περιοχές που είναι πλούσιες (Αυστραλία και Ν. Ζηλανδία) και φτωχές (η Σαχάρα της Αφρικής). Δεύτερον, η μεγαλύτερη περιοχή της Ευρασίας εμφανίζει υψηλή πληθυσμιακή πυκνότητα σε σχέση με τον υπόλοιπο κόσμο. Μάλιστα, αυτό ερμηνεύεται από την εξέλιξη της ανθρώπινης ιστορίας και τη σημασία των γεωφυσικών και βιογεωγραφικών συνθηκών. Τρίτον, οι παράκτιες περιοχές και οι περιοχές που έχουν πρόσβαση στην ακτή μέσω ποταμών εμφανίζονται πληθυσμιακά πυκνές (ibid).

¹ Οι τροπικές χώρες είναι οι χώρες που ανήκουν στη ζώνη γεωγραφικού πλάτους 23,45N – 23,45S.

Πολλαπλασιάζοντας το κατά κεφαλήν ΑΕΠ με τη πληθυσμιακή πυκνότητα, υπολογίζουμε τη πυκνότητα του ΑΕΠ, ως ΑΕΠ ανά km² (βλ. χάρτη 3, παράρτημα). Οι παράκτιες, οι εύκρατες και οι οικονομίες του Βόρειου ημισφαιρίου είναι συγκριτικά οι πιο πλούσιες στον κόσμο. Τέσσερις περιοχές – η Δυτική Ευρώπη, η Βορειοανατολική Ασία (παράκτια Κίνα, Ιαπωνία και Κορέα), και η Ανατολική και Δυτική ακτή των Ηνωμένων Πολιτειών και του Καναδά – είναι οι πυρήνες ανάπτυξης για τα σύγχρονα οικονομικά δεδομένα, δηλαδή έχουν το μεγαλύτερο μέρος των κεφαλαιουχικών αγαθών, τα μεγαλύτερα ποσοστά στο παγκόσμιο εμπόριο, εκεί βρίσκονται τα διεθνή χρηματοοικονομικά κέντρα και καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μερίδιο της παγκόσμιας παραγωγής (ibid).

1.2. Ταξινόμηση των χωρών ανάλογα με το γεωγραφικό πλάτος

Κάνοντας ταξινόμηση των χωρών ανάλογα με το γεωγραφικό πλάτος, δηλαδή σε τροπικές και μη τροπικές χώρες, εξετάζεται το κατά κεφαλήν ΑΕΠ (1995), για 150 χώρες με πληθυσμό άνω του ενός εκατομμυρίου. Ο συνολικός πληθυσμός αυτών των 150 χωρών υπολογίζεται στα 5,65 δισεκατομμύρια, ενώ ο συνολικός πληθυσμός της ανθρωπότητας είναι 5,67 δισεκατομμύρια (1995). Άρα, η μελέτη – παρατήρηση περιλαμβάνει το 99,7% του παγκόσμιου πληθυσμού. Επίσης, οι μη τροπικές χώρες ταξινομούνται σε υποτροπικές οικονομίες και σε οικονομίες εύκρατης ζώνης. Με βάση αυτή τη κατηγοριοποίηση υπολογίζεται το μέσο εισόδημα των οικονομιών αυτών συνολικά και το μέσο εισόδημα για τα μη σοσιαλιστικά κράτη μεταπολεμικά. Το μέσο εισόδημα είναι ο μέσος όρος κατά κεφαλήν ΑΕΠ το 1995, όχι όμως σταθμισμένο με το πληθυσμό της χώρας (Gallup J., Sachs J. 1998).

Πίνακας 1.2.α.: Μέσο εισόδημα τροπικών – μη τροπικών χωρών

	Αριθμός χωρών	Ποσοστό % του παγκόσμιου πληθυσμού	Μέσο εισόδημα (\$)	Μέσο εισόδημα (\$) για μη σοσιαλιστικά κράτη
Τροπικές χώρες	72	41%	3326	3685
Μη τροπικές χώρες		59%	9027	
Οικονομίες εύκρατης ζώνης	63		9302	14828
Υποτροπικές οικονομίες	15		7874	9248

Πηγή: Gallup J., Sachs J. 1998

Στα μη σοσιαλιστικά κράτη εμφανίζεται μεγαλύτερη ευημερία, αφού σε όλες τις κατηγορίες των χωρών, παρατηρείται, μια σημαντική αύξηση του εισοδήματος, με τη σημαντικότερη αύξηση στις οικονομίες εύκρατης ζώνης.

Από τις 30 πιο πλούσιες χώρες με βάση το κατά κεφαλήν ΑΕγχΠ το 1996 (μετρημένο με τη μέθοδο PPP – Purchasing Power Parity – δηλαδή την Ισοτιμία Αγοραστικών Δυνάμεων), μόνο δύο χώρες είναι τροπικές και μάλιστα μικρές σε έκταση: το Χονγκ

Κονγκ και η Σιγκαπούρη, τέσσερις υποτροπικές και οι υπόλοιπες ανήκουν στην εύκρατη ζώνη.

Από τις 30 πιο πλούσιες χώρες, οι περισσότερες (23), συνδυάζουν ευνοϊκή γεωγραφική θέση και πολιτική, δηλαδή βρίσκονται στο Βόρειο Ημισφαίριο της εύκρατης ζώνης, είναι παράκτιες, μη σοσιαλιστικές και χαρακτηρίζονται από πολιτική και κοινωνική σταθερότητα και ασφάλεια (Gallup J., Sachs J. 1998).

Παρατηρείται, λοιπόν, ότι η γεωγραφία δεν καθορίζει σε αποκλειστικό βαθμό την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας, μιας περιφέρειας ή μιας οικονομίας γενικότερα. Πολλές γεωγραφικά ευνοϊκές περιοχές, όπως η παράκτια Βόρεια Κορέα και η κεντροβαρική χωρική θέση της Τσεχοσλοβακίας στην Ευρώπη, δεν είχαν την ανάλογη ευημερία κάτω από ένα σοσιαλιστικό οικονομικό και πολιτικό σύστημα. Έτσι, οι κατάλληλες προϋποθέσεις ευημερίας είναι, αφενός οι οικονομίες της εύκρατης ζώνης, και αφετέρου οι περιοχές του Βόρειου Ημισφαιρίου, τα μη σοσιαλιστικά πολιτικοοικονομικά συστήματα και χώρες χωρίς πολεμικές καταστάσεις (ibid).

1.3. Χαρακτηριστικά γεωγραφικών – χωρικών ενότητων

Μια σειρά γεωγραφικών μεταβλητών και χαρακτηριστικών παρουσιάζονται στον πίνακα 1.3.α.

Πίνακας 1.3.α.: Γεωγραφικά χαρακτηριστικά χωρικών ενότητων

Χωρική ενότητα	Μέσο κατά κεφαλήν ΑΕΠ	Συνολικός πληθυσμός (εκατομμύρια)	Συνολική έκταση (εκατομ. km ²)	Τροπικές περιοχές (%)	Πυκν. παράκτιου πληθ. (% σε w/100 km)
Υποσαχαρική Αφρική	1865	580	24	91	19
Δυτική Ευρώπη	19230	383	3	0	53
Ανατολική Ασία	10655	1819	14	30	43
Νότια Ασία	1471	1219	4	40	23
"Μεταβατικές" οικονομίες	3902	400	24	0	9
Λατινική Αμερική	5163	472	20	73	42
Χωρική ενότητα	Πυκν. παράκτ. ή παραποταμ. πληθ. (% σε w/100 km)	Περιβαλλόμενο ς από ξηρά πληθυσμός (%)	Απόσταση από κεντρική αγορά (km)	Παράκτια πυκνότητα (άτομα/km ²)	Εσωτερική πυκνότητα (άτομα/km ²)
Υποσαχαρική Αφρική	21	28	6237	40	22
Δυτική Ευρώπη	89	4	922	109	125
Ανατολική Ασία	60	0	3397	381	91
Νότια Ασία	41	2	5744	387	287
"Μεταβατικές" οικονομίες	55	21	2439	32	16
Λατινική Αμερική	45	3	4651	52	18

Πηγή: Gallup J., Sachs J. 1998

Η Υποσαχαρική Αφρική είναι η πιο φτωχή περιοχή επειδή η μεγαλύτερη έκτασή της είναι τροπική, το μεγαλύτερο πληθυσμιακό ποσοστό βρίσκεται σε περιοχές περιβαλλόμενες από ξηρά, είναι αρκετά μακριά από τη κεντρική αγορά της Ευρώπης και έχει χαμηλή πληθυσμιακή πυκνότητα στις παράκτιες περιοχές. Σε αντίθεση με την Υποσαχαρική Αφρική, η Ευρώπη είναι από τις πιο πλούσιες περιφέρειες, διότι μεταξύ άλλων είναι μη τροπική, υπάρχει μεγάλη πληθυσμιακή συγκέντρωση στις παράκτιες περιοχές και έχει μέση πληθυσμιακή πυκνότητα. Στη Νότια Ασία και στις "μεταβατικές" οικονομίες (Ανατολική Ευρώπη και πρώην Σοβιετική Ένωση) υπάρχει πληθυσμιακή συγκέντρωση στο εσωτερικό των περιφερειών απ' ότι στη παράκτια ζώνη. Η Νότια Ασία είναι, επίσης, μερικώς τροπική με υψηλή πληθυσμιακή πυκνότητα, ενώ οι "μεταβατικές" οικονομίες είναι μη τροπικές και από τις πιο αραιοκατοικημένες περιοχές. Η Λατινική Αμερική είναι μια άλλη τροπική περιοχή, με χαμηλή πληθυσμιακή πυκνότητα, αλλά έχει δύο πλεονεκτήματα: πολλοί κάτοικοι ζουν σε παράκτιες περιοχές ή σε περιοχές με πρόσβαση σε πλωτά ποτάμια και υπάρχει μια μεγάλη έκταση εύκρατης ζώνης (π.χ. Αργεντινή, Χιλή) (Gallup J., Sachs J. 1998).

1.4. Συμπεράσματα

Η γεωγραφία εξακολουθεί να επηρεάζει την οικονομική ανάπτυξη και εν γένει, τα οικονομικά και πολιτικά δεδομένα. Έτσι:

- Οι τροπικές περιοχές είναι λιγότερο ανεπτυγμένες από τις εύκρατες, λόγω υψηλού δείκτη ασθενειών και περιορισμένης γεωργικής παραγωγικότητας.
- Οι παράκτιες περιοχές και οι περιοχές που συνδέονται με την ακτή μέσω πλωτών καναλιών, είναι πιο ανεπτυγμένες σε σχέση με την ενδοχώρα.
- Οι περιβαλλόμενες από ξηρά χώρες εμφανίζουν ορισμένα μειονεκτήματα λόγω έλλειψης πρόσβασης στη θάλασσα για τρεις τουλάχιστον λόγους: (1) η διασυνοριακή μετανάστευση εργατών είναι δυσκολότερη από την εσωτερική, (2) οι αναπτυξιακές υποδομές κατά μήκος εθνικών συνόρων πραγματοποιούνται δύσκολα, και (3) οι παράκτιες οικονομίες έχουν στρατιωτικά και οικονομικά κίνητρα επιβολής κόστους (π.χ. τέλη) στις περιβαλλόμενες από ξηρά οικονομίες.
- Η υψηλή πληθυσμιακή πυκνότητα είναι δείκτης οικονομικής ανάπτυξης για τις παράκτιες περιοχές με καλή πρόσβαση στο εσωτερικό, περιφερειακό και διεθνές εμπόριο. Αυτό, μπορεί να είναι αποτέλεσμα οικονομιών συγκέντρωσης, δικτύων υποδομής, ή αύξησης του καταμερισμού εργασίας. Από την άλλη πλευρά, η υψηλή πληθυσμιακή πυκνότητα στην ενδοχώρα δεν εμφανίζει τα παραπάνω πλεονεκτήματα.
- Η πληθυσμιακή ανάπτυξη των κρατών τα τελευταία χρόνια έχει αρνητική συσχέτιση με την ενδεχόμενη οικονομική τους ανάπτυξη. Δηλαδή, ο πληθυσμός αυξάνεται πιο γρήγορα στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες. Γενικά, δεν υπάρχει ισχυρή σχέση μεταξύ τρέχων πληθυσμιακής πυκνότητας και περιφερειακής δυνατότητας για σύγχρονη οικονομική ανάπτυξη, εκτός και αν η πληθυσμιακή πυκνότητα εξαρτάται περισσότερο από την γεωργική παραγωγικότητα απ' ότι τις σύγχρονες βιομηχανίες και υπηρεσίες.

(Gallup J., Sachs J. 1998).

2. Μοντέλο Κέντρου – Περιφέρειας

2.1. Βασικές έννοιες – διευκρινήσεις

Πριν γίνει περιγραφή του μοντέλου της γεωγραφικής συγκέντρωσης, και κατ' επέκταση, του μοντέλου κέντρου – περιφέρειας, θα πρέπει να γίνουν κάποιες διευκρινήσεις ορισμένων βασικών εννοιών όπως οι αυξημένες αποδόσεις, ο ατελής ανταγωνισμός και η ζήτηση.

Είναι γνωστό, από τη σύγχρονη μικροοικονομική θεωρία, ότι ο τέλειος ή πλήρης ανταγωνισμός αποτελείται από μεγάλο αριθμό μικρών επιχειρήσεων που παράγουν ένα απόλυτα ομοιογενές προϊόν – δηλαδή δεν υπάρχουν πραγματικές και φανταστικές διαφορές μεταξύ των προϊόντων που παράγονται από τις διάφορες επιχειρήσεις π.χ. σιτάρι, κριθάρι και γενικά τα αγροτικά προϊόντα – που στην αγοραία τιμή ενός προϊόντος, καμιά επιμέρους επιχείρηση δεν μπορεί να επιδράσει με μεταβολή της προσφερόμενης ποσότητάς του (Κώττη Γ., Κώττη Α. 1995).

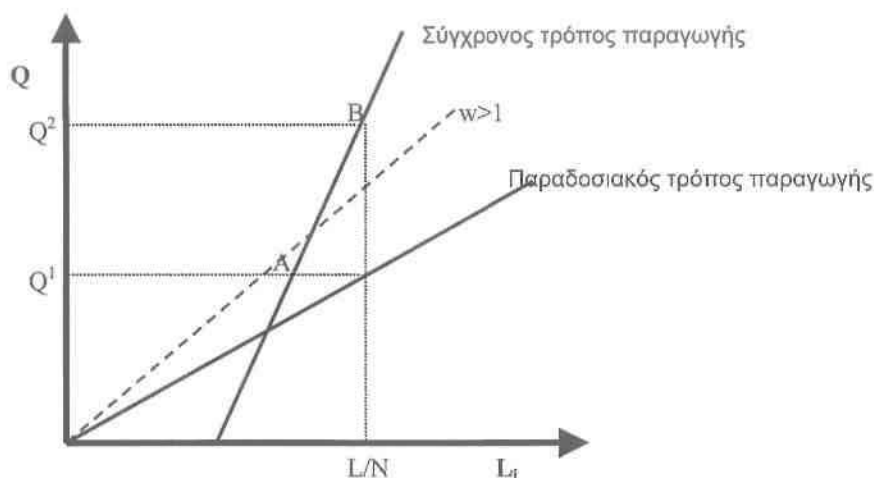
Ο ατελής ανταγωνισμός περιλαμβάνει τις άλλες μορφές αγοράς, όπως το καθαρό και φυσικό μονοπώλιο, τον μονοπωλιακό και τον ολιγοπωλιακό ανταγωνισμό. Ο ατελής ανταγωνισμός περιλαμβάνει σχεδόν όλες τις βιομηχανικές επιχειρήσεις. Για παράδειγμα, στον μονοπωλιακό ανταγωνισμό ανήκουν τα είδη διατροφής, ρουχισμού κλπ. ενώ στον ολιγοπωλικό κλάδο, όπου το μεγαλύτερο μέρος της προσφοράς του προϊόντος μπορεί να είναι τυποποιημένο ή διαφοροποιημένο, ανήκουν οι βιομηχανίες αυτοκινήτων, αεροπλάνων, ηλεκτρικών συσκευών, οι βαριές βιομηχανίες παρασκευής αλουμινίου, καθώς και ορισμένοι κλάδοι του τομέα των υπηρεσιών. Εκ των προτέρων, αναφέρεται ότι σε παγκόσμιο επίπεδο δεν υπάρχει καθαρό μονοπωλιακό προϊόν, δηλαδή προϊόν που δεν έχει υποκατάστατα.

Υποθέτουμε μια οικονομία κλειστή στο διεθνές εμπόριο όπου παράγονται δύο αγαθά, τα αγροτικά και τα βιομηχανικά. Η συνολική προσφορά εργασίας είναι σταθερή και ίση με L . Υπάρχουν δύο τρόποι παραγωγής, ο παραδοσιακός και ο σύγχρονος. Ο παραδοσιακός τρόπος παραγωγής αναφέρεται στην παραγωγή αγροτικών προϊόντων και χαρακτηρίζεται από τέλειο ανταγωνισμό και σταθερές αποδόσεις, ενώ ο σύγχρονος τρόπος παραγωγής αναφέρεται στην παραγωγή βιομηχανικών προϊόντων και χαρακτηρίζεται από ατελή ανταγωνισμό και αυξημένες αποδόσεις. Για τον σύγχρονο τρόπο παραγωγής, η απασχόληση του εργατικού δυναμικού εκφράζεται από την συνάρτηση $L_i = a + bQ_i$, με $a > 0$ και $0 < b < 1$, όπου b είναι το οριακό απαιτούμενο εργατικό δυναμικό, ενώ για τον παραδοσιακό τρόπο είναι $L_i = Q_i$ όπου και στις δύο περιπτώσεις Q είναι η παραγωγή (Krugman P. 1995).

Για να μετακινηθεί εργασία από τον παραδοσιακό τρόπο παραγωγής στον σύγχρονο, πρέπει να υπάρξει μια έξτρα χρηματική αμοιβή. Ο λόγος, λοιπόν, του ημερομισθίου με τον σύγχρονο τρόπο παραγωγής, προς το ημερομισθίο του παραδοσιακού τρόπου παραγωγής είναι $w > 1$ (ibid).

Έστω ότι η οικονομία παράγει N αγαθά. Η ζήτηση γι' αυτά τα αγαθά είναι τύπου Cobb – Douglas και συμμετρική, δηλαδή κάθε ένα απαιτεί ένα σταθερό μερίδιο ίσο με $1/N$. Εάν όλα τα αγαθά παράγονται με τον παραδοσιακό τρόπο, η παραγωγή κάθε αγαθού θα είναι Q^1 . Είναι $Q_i = L_i$ άρα $Q^1 = L/N$ (υπόθεση ότι η παραγωγικότητα της εργασίας είναι ίση με ένα). Εάν όλα τα αγαθά παράγονται με τον σύγχρονο τρόπο, η παραγωγή κάθε αγαθού θα είναι Q^2 . Είναι $L_i = \alpha + bQ_i$, δηλαδή $Q_i = (L_i - \alpha)/b$, άρα $Q^2 = [(L/N) - \alpha]/b$. Όμως $Q^2 > Q^1$, δηλαδή $[(L/N) - \alpha]/b > L/N$ ή $L > \alpha N/(1-b)$. Όταν ισχύει αυτή η εξίσωση, η παραγωγή είναι προτιμότερο να γίνεται με τον σύγχρονο τρόπο (βλ. διάγραμμα 2.1.α.) (ibid).

Διάγραμμα 2.1.α.: Συνάρτηση παραδοσιακού και σύγχρονου τρόπου παραγωγής

Πηγή: Krugman P. 1995

2.2. Μοντέλο γεωγραφικής συγκέντρωσης

Το μοντέλο της γεωγραφικής συγκέντρωσης αποτελεί σε μικρότερη κλίμακα το μοντέλο κέντρου περιφέρειας. Εξάλλου, η οικονομική γεωγραφία έχει επιδράσεις σε περιφερειακό, εθνικό αλλά και στο διεθνή οικονομικά χώρο.

Το μοντέλο αυτό βασίζεται στην αλληλεπίδραση τριών παραγόντων: των αυξημένων αποδόσεων, του μεταφορικού κόστους και της ζήτησης. Κάθε βιομήχανος, εκμεταλλευόμενος επαρκώς τις οικονομίες κλίμακας, επιθυμεί να εξυπηρετεί την εθνική αγορά από μία μόνο θέση. Ελαχιστοποιώντας, λοιπόν, το μεταφορικό κόστος, επιθυμεί μία εγκατάσταση με μεγάλη τοπική ζήτηση. Αλλά, η ζήτηση είναι μεγάλη εκεί που βρίσκεται η πλειοψηφία του εργατικού δυναμικού (Krugman P. 1991).

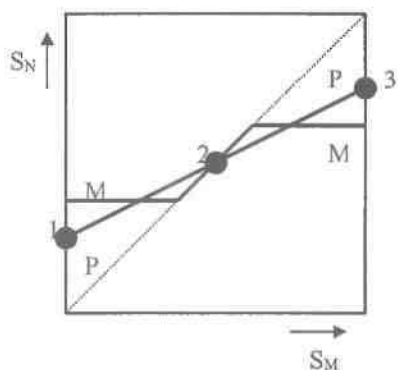
Υποθέτουμε μία χώρα στην οποία υπάρχουν δύο πιθανές θέσεις εγκατάστασης της παραγωγής, η Ανατολή και η Δύση, ενώ παράγονται δύο αγαθά τα αγροτικά και τα βιομηχανικά. Η αγροτική παραγωγή είναι ομοιογενής και όπως προαναφέρθηκε χαρακτηρίζεται από σταθερές αποδόσεις και τέλει ανταγωνισμό. Η βιομηχανική παραγωγή περιέχει έναν ικανοποιητικό αριθμό προϊόντων, όπου στην παραγωγή

υπάρχουν οικονομίες κλίμακας και η μορφή της αγοράς είναι ατελής. Η ευημερία είναι Cobb – Douglas συνάρτηση κατανάλωσης αγροτικών και βιομηχανικών αγαθών, δηλαδή $U = C_M^\pi C_A^{(1-\pi)}$ όπου π είναι το μερίδιο της δαπάνης στο βιομηχανικό τομέα και C_M, C_A η κατανάλωση για βιομηχανικά και αγροτικά προϊόντα αντίστοιχα² (ibid).

Στο μοντέλο αυτό, η ζήτηση καθορίζεται από τη χωροθέτηση της παραγωγής των αγαθών που είναι εμπορεύσιμα ενδοπεριφερειακά. Εάν η βιομηχανική εγκατάσταση των επιχειρήσεων γίνει σε μία μόνο θέση (π.χ. Ανατολή ή Δύση), τότε το μεταφορικό κόστος υφίσταται για να εξυπηρετεί και την άλλη αγορά. Εάν το βιομηχανικό προϊόν παράγεται και στις δύο θέσεις, τότε υφίσταται ένα επιπλέον κόστος εγκατάστασης. Το βιομηχανικό εργατικό δυναμικό σε κάθε περίπτωση είναι ανάλογο της βιομηχανικής παραγωγής και επίσης, η ζήτηση για κάθε βιομηχανικό προϊόν είναι ανάλογη της πληθυσμιακής κατανομής (ibid).

Το μοντέλο της γεωγραφικής συγκέντρωσης μπορεί να απεικονιστεί στο σχήμα 2.2.α. Στον οριζόντιο άξονα μετράμε το μερίδιο του βιομηχανικού εργατικού δυναμικού απασχολούμενο στη Δύση, ενώ στον κάθετο άξονα το μερίδιο του πληθυσμού που βρίσκεται στη Δύση. Η γραμμή MM αντιπροσωπεύει την εξάρτηση της βιομηχανικής κατανομής στη πληθυσμιακή κατανομή και η γραμμή PP τα αντίστροφα αποτελέσματα της βιομηχανικής στη πληθυσμιακή κατανομή (ibid).

Σχήμα 2.2.α.: Μοντέλο γεωγραφικής συγκέντρωσης

Πηγή: Krugman P. 1991

Η γραμμή PP: Αυτή η γραμμή εκφράζει τη σχέση μεταξύ απασχολούμενου βιομηχανικού εργατικού δυναμικού και συνολικού πληθυσμού. Αν π είναι το μερίδιο του συνολικού πληθυσμού απασχολούμενο στο βιομηχανικό τομέα, s_M είναι το μερίδιο του βιομηχανικού εργατικού δυναμικού απασχολούμενο στη Δύση και s_N είναι το μερίδιο του πληθυσμού που βρίσκεται στη Δύση έχουμε τη συνάρτηση:

$$s_N = (1-\pi)/2 + \pi s_M$$

² Πιο αναλυτικά βλέπε Krugman P. 1991, *Geography and Trade*, Appendix A.

Η γραμμή MM: Υποθέτουμε ότι στη Δύση βρίσκεται ένα πολύ μικρό μερίδιο του συνολικού πληθυσμού. Τότε, η εγκατάσταση των βιομηχανιών είναι συμφέρουσα να γίνει στην Ανατολή. Αντίστροφα, αν στη Δύση βρίσκεται ένα μεγάλο μερίδιο του συνολικού πληθυσμού, τότε, η εγκατάσταση των βιομηχανιών δεν είναι συμφέρουσα να γίνει στην Ανατολή. Εάν το κόστος εγκατάστασης δεν είναι τόσο μεγάλο σε σχέση με το μεταφορικό κόστος και υπάρχει μια ομοιόμορφη κατανομή πληθυσμού, τότε, οι επιχειρήσεις θα εξυπηρετούν την αγορά τοπικά. Λαμβάνοντας υπόψη αυτές τις προϋποθέσεις, προκύπτει το σχήμα της γραμμής MM όπου δεν υπάρχει παραγωγή στη Δύση όταν ο πληθυσμός στη Δύση είναι χαμηλός, η παραγωγή είναι ανάλογη του πληθυσμού για ομοιόμορφη κατανομή πληθυσμού και δεν υπάρχει παραγωγή στην Ανατολή όταν ο πληθυσμός στη Δύση είναι υψηλός (ibid).

Έστω ότι x είναι οι πωλήσεις μιας συμβολικής βιομηχανικής εταιρείας, F είναι το κόστος εγκατάστασης και t το μεταφορικό κόστος (από την Ανατολή στη Δύση και αντίστροφα). Είναι οικονομικότερο να εξυπηρετείται η Δύση από μια βιομηχανία στην Ανατολή απ' ό,τι να εγκατασταθεί μια νέα στη Δύση όταν $s_N x t < F$. Είναι οικονομικότερο να εξυπηρετείται η Ανατολή από μια βιομηχανία στη Δύση απ' ό,τι να εγκατασταθεί μια νέα στην Ανατολή όταν $(1 - s_N) x t < F$. Τέλος, είναι οικονομικότερο να εγκατασταθεί σε κάθε περιοχή (Ανατολή και Δύση) μια βιομηχανική επιχείρηση όταν καμία από τις δύο προϋποθέσεις δεν ισχύει. Μάλιστα, εάν $t x / 2 < F$ είναι οικονομικότερο να εξυπηρετείται και η Ανατολή και η Δύση από μία βιομηχανική επιχείρηση (δηλαδή οι εγκαταστάσεις του εργοστασίου να βρίσκονται σε μία θέση), ακόμη και αν η κατανομή του πληθυσμού είναι ομοιόμορφη (ibid).

Υποθέτοντας ότι το κόστος εγκατάστασης μιας βιομηχανίας είναι πιο υψηλό σε σχέση με το μεταφορικό κόστος έχουμε:

- $s_M = 0$ εάν $s_N < F/tx$
- $s_M = s_N$ εάν $F/tx < s_N < 1 - F/tx$
- $s_M = 1$ εάν $1 - F/tx < s_N$

Επομένως, υπάρχουν τρεις σταθερές εξισώσεις βιομηχανικής συγκέντρωσης η 1, η 2 και η 3. (βλ. σχήμα 2.2.α.) (ibid).

Η παραγωγική συγκέντρωση εξαρτάται από εξωτερικότητες ("demand externality"). Όπως προαναφέρθηκε, κάθε βιομήχανος, επιθυμεί να εγκατασταθεί εκεί που η αγορά είναι μεγάλη, και η αγορά είναι μεγάλη, εκεί που ήδη βρίσκονται βιομηχανικές επιχειρήσεις. Αυτό, όμως, μπορεί να μην ισχύει απόλυτα, αν λάβουμε υπόψη και τη κατανομή του αγροτικού τομέα και κυρίως σε περιοχές που το ποσοστό συμμετοχής του αγροτικού πληθυσμού στο συνολικό πληθυσμό είναι υψηλό.

Όταν όλες οι βιομηχανίες βρίσκονται στην Ανατολή, το μερίδιο του συνολικού πληθυσμού που βρίσκεται στη Δύση είναι $(1-\pi)/2$ (προκύπτει από την εξίσωση $s_N = (1-\pi)/2 + \pi s_M$, αν $s_M = 0$). Το μεταφορικό κόστος για την εξυπηρέτηση της αγοράς από την Ανατολή είναι $t x (1-\pi)/2$. Το κόστος εγκατάστασης των εργοστασίων είναι F . Επομένως, η συγκέντρωση της παραγωγής στην Ανατολή ισχύει όταν:

$$F > [(1-\pi)/2]tx.$$

Σε περίπτωση που το παραπάνω κριτήριο δεν ισχύει, προφανώς κάποιοι μη προσδιορίσιμοι για το μοντέλο λόγοι έχουν καθορίσει την υφιστάμενη κατάσταση. Παρόλα αυτά, οι προσδιοριστικοί παράγοντες του μοντέλου της γεωγραφικής συγκέντρωσης εξαρτώνται από τρεις παραμέτρους, (1) μεγάλο F , όπως αρκετά ισχυρές οικονομίες κλίμακας, (2) μικρό t , δηλαδή αρκετά χαμηλό κόστος μεταφοράς και (3) μεγάλο π , δηλαδή αρκετά μεγάλο μερίδιο πληθυσμού απασχολούμενο στο βιομηχανικό τομέα παραγωγής και όχι δεσμευμένο από τις φυσικές πηγές (ibid).

2.2.1. Πολυδιάστατες προσεγγίσεις του μοντέλου της γεωγραφικής συγκέντρωσης

Υποθέτουμε ότι σε μια χώρα οι πιθανές θέσεις χωροθέτησης των βιομηχανικών επιχειρήσεων είναι τρεις – το Κέντρο, η Ανατολή και η Δύση – με ίσο μεταφορικό κόστος μεταξύ τους. Εάν μία από τις τρεις πιθανές θέσεις προσφέρει αρκετά μεγάλη τοπική αγορά σε σχέση με τις άλλες, και εάν το πάγιο κόστος εγκατάστασης είναι αρκετά μεγάλο σε σχέση με το μεταφορικό κόστος, η περιοχή με την υψηλότερη πληθυσμιακή συγκέντρωση θα προσελκύσει τις περισσότερες βιομηχανίες (Krugman P. 1991).

Υποθέτουμε τώρα ότι στη χώρα υπάρχουν τέσσερις πιθανές θέσεις χωροθέτησης: η Ανατολή, η Μέσο-δυτική, η Δυτική και η Βόρεια. Επίσης, υποθέτουμε ότι το μεταφορικό κόστος μεταξύ Ανατολής και Μέσο-δυτικής είναι χαμηλότερο από κάθε άλλο συνδυασμό. Αυτό, θα έχει ως αποτέλεσμα, η περιοχή μεταξύ Ανατολής και Μέσο-δυτικής να είναι πιο ελκυστική στη χωροθέτηση των βιομηχανικών επιχειρήσεων, εκτός και αν το μέγεθος της αγοράς τους είναι μικρό (ibid).

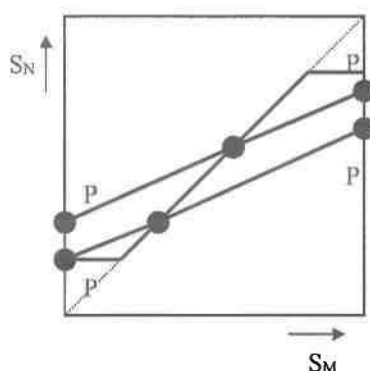
Είναι, επίσης, δυνατό το μεταφορικό κόστος σύνδεσης δύο περιφερειών να είναι χαμηλότερο σε σχέση με το μεταφορικό κόστος σύνδεσης άλλων περιφερειών. Άρα, υπάρχουν οικονομίες κλίμακας και στις μεταφορές. Για παράδειγμα, ένας σιδηρόδρομος ή ένας αυτοκινητόδρομος είναι δυνατό να προσελκύει βιομηχανίες, αφενός λόγω χαμηλού μεταφορικού κόστους μεταξύ των βιομηχανιών, και αφετέρου λόγω γρηγορότερης πρόσβασης στην αγορά. Άρα, τα μεταφορικά δίκτυα επηρεάζουν τη γεωγραφική συγκέντρωση των επιχειρήσεων και αντίστροφα.

Οι εξωτερικές οικονομίες έχουν συμβάλει στη χωρική κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων. Μάλιστα, τα τελευταία χρόνια, η συμβολή τους είναι μεγάλη λόγω ταχέων τεχνολογικών εξελίξεων. Οι τεχνολογικές εξελίξεις έχουν επηρεάσει και τη βιομηχανική κατανομή. Για παράδειγμα, οι βιομηχανικές εγκαταστάσεις μπορεί να ελέγχονται από τις κεντρικές υπηρεσίες που είναι εγκατεστημένες σε μεγαλουπόλεις.

Η γεωγραφική δομή της παραγωγής είναι δυνατόν, να είναι σταθερή για αρκετά μεγάλο χρονικά διάστημα, αλλά πολλές φορές είναι πιθανό να αλλάξει με πολύ γρήγορο ρυθμό που μπορεί να έχει θετικές επιρροές ή και καταστροφικές για μια περιφέρεια. Μερικές αλλαγές είναι δυνατόν να απεικονιστούν στο μοντέλο της γεωγραφικής συγκέντρωσης. Για παράδειγμα, αν αλλάξει το π , δηλαδή το ποσοστό συμμετοχής του πληθυσμού στο

δευτερογενή τομέα παραγωγής λόγω μεταβολής πληθυσμού από τον πρωτογενή στο δευτερογενή τομέα, η γραμμή PP μετατοπίζεται παράλληλα κατά το ποσοστό μεταβολής του π . Αυτό σχηματικά απεικονίζεται ως εξής:

Σχήμα 2.2.1.α.: Μεταβολή μεταβλητής του μοντέλου της γεωγραφικής συγκέντρωσης

Πηγή: Krugman P. 1991

Άρα, στο μοντέλο της γεωγραφικής συγκέντρωσης είναι δυνατό, να απεικονιστούν οι αλλαγές των εξελίξεων, αλλά πολλές φορές, αδυνατεί να τις προσδιορίσει λόγω της πολυπλοκότητας των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών αλλαγών.

2.3. Προσδιοριστικοί παράγοντες βιομηχανικής συγκέντρωσης

Στο πέρασμα των χρόνων πολλοί γεωγράφοι, οικονομολόγοι αλλά και ιστορικοί ασχολήθηκαν με τη χωρική κατανομή των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων όπως ο Harris (1954), ο Pred (1966), ο Christaller (1933), ο Losch (1940), οι Dixit και Stiglitz (1977) και άλλοι. Παρόλο που η συμβολή τους στην χωρική ανάλυση των οικονομικών φαινομένων είναι πολύτιμη, υπάρχει η κοινή αντίληψη ότι αν κάποιος προσπαθήσει να προσδιορίσει τους παράγοντες της βιομηχανικής συγκέντρωσης θα διαπιστώσει ότι πολλές φορές οφείλονται σε ορισμένα ασήμαντα ιστορικά γεγονότα (Krugman P. 1991 – Krugman P. 1998).

Για παράδειγμα, ο Alfred Marshall (1920) διαπίστωσε ότι η συγκέντρωση ενός αριθμού εταιρειών μιας βιομηχανίας στην ίδια περιοχή, δημιουργεί ένα βιομηχανικό κέντρο με κοινή αγορά εργασίας με οφέλη, τόσο για τους εργαζόμενους, όσο και για τις εταιρείες. Επίσης, διαπίστωσε ότι εξαιτίας της ευκολότερης διάχυσης της πληροφορίας σε τοπικό επίπεδο απ' ότι σε μεγαλύτερες αποστάσεις, ένα βιομηχανικό κέντρο παράγει εξωτερικότητες, δηλαδή τεχνολογική διάχυση. Ο Paul Krugman με νέες τεχνικές και μεθόδους, έδωσε μια νέα ερμηνεία στους παράγοντες της βιομηχανικής συγκέντρωσης του A. Marshall, δίνοντας ταυτόχρονα μια ερμηνεία στο μοντέλο της γεωγραφικής συγκέντρωσης και τα θεμέλια για τη κατανόηση του μοντέλου κέντρου – περιφέρειας.

2.3.1. Κοινή αγορά εργασίας ("Labor Market Pooling")

Υποθέτουμε ότι μια βιομηχανία αποτελείται από δύο τύπους εταιρειών των οποίων οι πιθανές θέσεις χωροθέτησης είναι δύο. Και οι δύο εταιρείες χρησιμοποιούν το ίδιο εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό, αλλά για οποιονδήποτε λόγο η ζήτηση της κάθε εταιρείας για εργασία διαφέρει, για παράδειγμα, λόγω διαφοροποίησης της παραγωγής των προϊόντων. Πιο συγκεκριμένα, υποθέτουμε ότι η κάθε εταιρεία για μια συνολική προσφορά εργασίας 200 ατόμων, μπορεί να έχει μέγιστη απασχόληση ("good times") τα 125 άτομα με βάση το τρέχον μισθό και ελάχιστη ("bad times") τα 75. Μάλιστα, η απασχόληση των 75 ατόμων για τη μια εταιρεία αντισταθμίζεται από την απασχόληση των 125 ατόμων της άλλης εταιρείας.

Οι πιθανές θέσεις εγκατάστασης των επιχειρήσεων είναι δύο: Πρώτον, οι δύο εταιρείες να εγκατασταθούν σε διαφορετικές περιοχές και το εργατικό δυναμικό της κάθε περιοχής να είναι 100 άτομα. Δεύτερον, οι δύο εταιρείες να εγκατασταθούν στην ίδια περιοχή και η δυναμικότητα της περιοχής να είναι 200 άτομα, ενώ ο κάθε εργαζόμενος να μπορεί να απασχοληθεί σε οποιαδήποτε εταιρεία.

Από την πλευρά της εταιρείας, όταν ο τόπος εγκατάστασης των εταιρειών είναι σε διαφορετικές περιοχές και δεν υπάρχει γεωγραφική κινητικότητα της εργασίας, επειδή σε κάθε περιοχή το εργατικό της δυναμικό είναι 100 άτομα, η εταιρεία δεν μπορεί να έχει τη μέγιστη απόδοση που προκύπτει με τη μέγιστη απασχόληση των 125 ατόμων, διότι υπάρχει έλλειψη 25 ατόμων. Εάν, οι δύο εταιρείες είναι χωροθετημένες στην ίδια περιοχή, μία εκ των δύο εταιρειών θα μπορεί να έχει μέγιστη απασχόληση, διότι υπάρχουν επιπλέον διαθέσιμοι εργάτες. Από την πλευρά των εργαζομένων, όταν οι εταιρείες είναι εγκατεστημένες σε διαφορετικές περιοχές και η μία εταιρεία απασχολεί 75 άτομα, 25 άτομα βρίσκονται σε ανεργία. Όταν όμως οι εταιρείες είναι χωροθετημένες στην ίδια περιοχή, η απασχόληση των 75 ατόμων για τη μια εταιρεία θα αντισταθμίζεται από την απασχόληση των 125 ατόμων της άλλης.

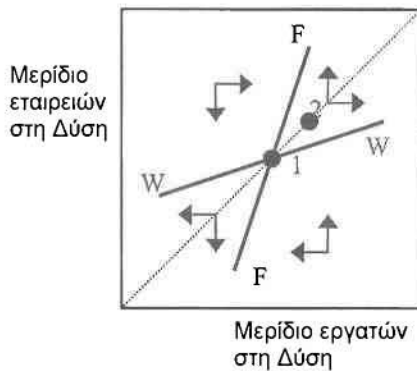
Για να είναι η κοινή αγορά εργασίας πλεονεκτική, οι εταιρείες πρέπει να έχουν το ίδιο τόπο εγκατάστασης, διότι δημιουργούνται οικονομίες κλίμακας ως αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης των αυξημένων αποδόσεων.

Υποθέτουμε μια βιομηχανία με σταθερό αριθμό εργατών και περιορισμένη προσφορά ειδικευμένου εργατικού δυναμικού. Κάθε εταιρεία (F) και κάθε εργαζόμενος (W) επιλέγει μία από τις δύο θέσεις εγκατάστασης, την Ανατολή ή τη Δύση. Στον οριζόντιο άξονα του διαγράμματος 2.3.1.α. μετράμε το μερίδιο του εργατικού δυναμικού που βρίσκεται στη Δύση, και στον κάθετο άξονα το μερίδιο των εταιρειών επίσης στη Δύση. Αν FF και WW είναι η κατανομή των εταιρειών και του εργατικού δυναμικού αντίστοιχα στη Δύση έχουμε:

- Μια αύξηση στο μερίδιο των εταιρειών της Δύσης, θα έχει ως αποτέλεσμα η περιοχή να γίνει λιγότερο ελκυστική για μια τυπική εταιρεία, εκτός και αν αυτή η αύξηση αντισταθμίζεται από μια αύξηση του εργατικού δυναμικού. Άρα, η γραμμή FF έχει κλίση προς τα πάνω.

- Αντίστοιχα, με μια αύξηση στο μερίδιο του εργατικού δυναμικού της Δύσης η περιοχή είναι λιγότερο ελκυστική για τους εργάτες, εκτός και αν αυτή η αύξηση αντισταθμίζεται από μια αύξηση των εταιρειών. Άρα, η γραμμή WW έχει κλίση προς τα πάνω.

Διάγραμμα 2.3.1.α.: Χωρική κατανομή εταιρειών και εργατών στη Δύση

Πηγή: Krugman P. 1991

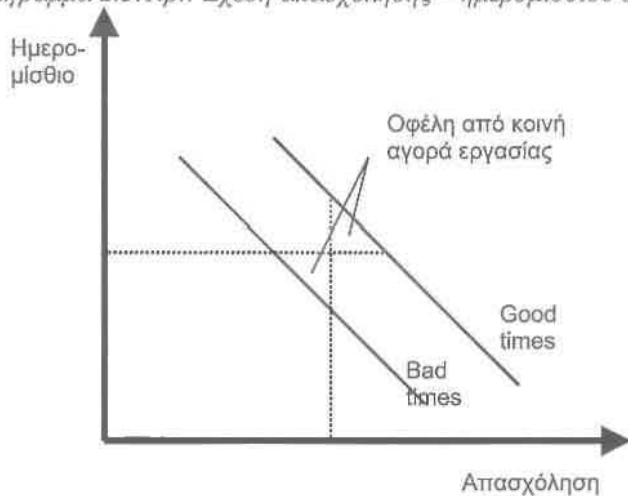
Η γραμμή FF είναι πιο απότομη από την WW. Για παράδειγμα, στο σημείο 2 του διαγράμματος, ο λόγος αριθμός εργαζομένων προς αριθμός εταιρειών για τη Δύση είναι ο ίδιος με τον αντίστοιχο λόγο για την Ανατολή, αλλά το σύνολο των εταιρειών και το σύνολο των εργαζομένων είναι μεγαλύτερο στη Δύση. Άρα, η Δύση προσφέρει καλύτερη κοινή αγορά εργασίας και επομένως, στο σημείο 2 τόσο οι εταιρείες όσο και οι εργαζόμενοι θα προτιμήσουν την Δύση από την Ανατολή. Το σημείο λοιπόν 2 είναι κάτω από την FF (η Δύση προτιμάται από τις εταιρείες) και πάνω από την WW (η Δύση προτιμάται από τους εργαζόμενους). Στο σημείο 1 υπάρχει ισορροπία της γραμμής FF και της WW.

Στο παράδειγμα που η βιομηχανία αποτελείται από δύο εταιρείες, υποθέσαμε ότι η αμοιβή της εργασίας είναι σταθερή. Όμως, ακόμη και αν υπάρχει διακύμανση των ημερομίσθιων, η δημιουργία κοινής αγοράς εργασίας είναι πλεονεκτική. Υποθέτουμε ότι για κάθε εταιρεία η ζήτηση για εργασία έχει κλίση προς τα κάτω, δηλαδή για μικρό αριθμό απασχολούμενων τα ημερομίσθια είναι υψηλά. Σ' αυτή τη περίπτωση ακόμη και αν οι εταιρείες είναι εγκατεστημένες σε διαφορετικό τόπο, δεν υπάρχουν άνεργοι διότι υπάρχει διακύμανση στα ημερομίσθια. Στην περίπτωση που υπάρχει κοινή αγορά εργασίας, η διακύμανση των μισθών είναι μικρότερη.

Το διάγραμμα 2.3.1.β. δείχνει τη ζήτηση εργασίας μιας εκ των δύο εταιρειών στην περίπτωση που η εταιρεία έχει μέγιστη απασχόληση ("good times") και ελάχιστη απασχόληση ("bad times"). Εάν η εταιρεία είναι απομονωμένη, το ημερομίσθιο είναι υψηλό όταν η εταιρεία είναι "good times" και χαμηλό όταν η εταιρεία είναι "bad times", ενώ πάντα απασχολείται ο ίδιος αριθμός ατόμων. Εάν υπάρχει κοινή αγορά εργασίας, υπάρχει ένα σταθερό ημερομίσθιο που είναι ο μέσος όρος των δύο. Σ' αυτή τη περίπτωση, οι απασχολούμενοι είναι περισσότεροι όταν η εταιρεία βρίσκεται "good

times" και λιγότεροι όταν η εταιρεία βρίσκεται "bad times". Στο διάγραμμα το καθαρό κέρδος μετριέται ως το άθροισμα των εμβαδών των δύο τριγώνων. (Krugman P. 1991).

Διάγραμμα 2.3.1.β.: Σχέση απασχόλησης – ημερομισθίου επιχείρησης

Πηγή: Krugman P. 1991

Έτσι, δημιουργούνται αμφίδρομες διασυνδέσεις, προς τα εμπρός και προς τα πίσω ("forward and backward linkages"), μεταξύ των εταιρειών και των εργαζομένων. Έτσι, η χωρική συσπείρωση των εταιρειών και των εργαζομένων είναι το αποτέλεσμα οικονομικών κλίμακας μέσω αυξημένων αποδόσεων (Fujita M., Krugman P. 1994).

2.3.2. Τεχνολογική διάχυση

Ένα χαρακτηριστικό των χωρικών οικονομικών φαινομένων είναι οι εξωτερικότητες. Σύμφωνα με τον Scitovsky (1954), υπάρχουν δύο ειδών εξωτερικότητες: οι τεχνολογικές ("technological externalities") και οι χρηματικές ("pecuniary externalities"). Υπάρχουν οφέλη από τις οικονομικές αλληλεπιδράσεις στο μηχανισμό της αγοράς μέσω των τιμών. Οι τεχνολογικές εξωτερικότητες υφίστανται όταν οι τιμές δεν ανταποκρίνονται στην κοινωνική αξία των αγαθών και των υπηρεσιών, ενώ για τον ίδιο λόγο οι χρηματικές εξωτερικότητες είναι σχετικές όταν υπάρχει ατελής ανταγωνισμός (Thisse J. 2000).

Οι πόλεις είναι υπερπλήρεις από τεχνολογικές εξωτερικότητες, το ίδιο και τα τοπικά συστήματα παραγωγής. Οι τεχνολογικές διαχύσεις έχουν επιδράσεις σε πολλά πεδία όπως η διαχείριση, η έρευνα και η ανάπτυξη, η καινοτομία, η πληροφορική, ο τομέας των χρηματοοικονομικών κλπ. Βέβαια, η βιομηχανική συγκέντρωση, ανέκαθεν υπήρξε κινητήριος μοχλός επέκτασης και διάδοσης των τεχνολογικών διαχύσεων στους προαναφερθέντες τομείς, διότι όταν οι βιομηχανίες είναι εγκατεστημένες σε κοντινή απόσταση, είναι ευκολότερη και ταχύτερη η διάδοση γνώσης και τεχνογνωσίας ("know-how"). Συνεπώς, εάν οι εταιρείες κυριαρχούν σε διαφορετικούς τομείς ειδικεύσης λόγω

π.χ. διαφοροποίησης της παραγωγής, μια κοινή αγορά εργασίας δημιουργεί κοινά οφέλη για όλες τις επιχειρήσεις. Επίσης, και μια εταιρεία που η δυναμικότητά της δεν είναι ισχυρή, θα επιθυμήσει να εγκατασταθεί σε μια υπάρχουσα βιομηχανική περιοχή επειδή θα προσκομίσει οφέλη από τις άλλες επιχειρήσεις ("free rider").

Εκ των προτέρων, αναφέρεται ότι η διάδοση ιδεών και γνώσεων έχει γενικότερη γεωγραφική επίδραση, αλλά πολλές φορές, υπάρχουν και άλλοι εξίσου σημαντικοί παράγοντες όπως η κοινή γλώσσα. Για παράδειγμα, σε πολλές χώρες της Λατινικής Αμερικής η εγκατάσταση Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ) προέρχεται από Ευρωπαϊκές χώρες (κυρίως Ισπανία, Πορτογαλία) λόγω κοινής γλώσσας, παρόλο που η γεωγραφική ένταξη της Λατινικής Αμερικής ευνοεί την εγκατάσταση ΑΞΕ από χώρες της Β. Αμερικής (ΗΠΑ και Καναδάς).

Οι τεχνολογικές εξωτερικότητες απορρέουν, αρχικά, από την γεωγραφική συγκέντρωση των βιομηχανικών επιχειρήσεων, αλλά στη συνέχεια, ιδίως για χώρες με υψηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης ή υφιστάμενες ανεπτυγμένες χώρες, επεκτείνονται και σε άλλους τομείς. Άρα, οι τεχνολογικές εξωτερικότητες ξεκινούν από τοπικά συστήματα παραγωγής και διευρύνονται σε μεγαλύτερη κλίμακα, ιδίως για εταιρείες μεγάλου κύκλου εργασίας.

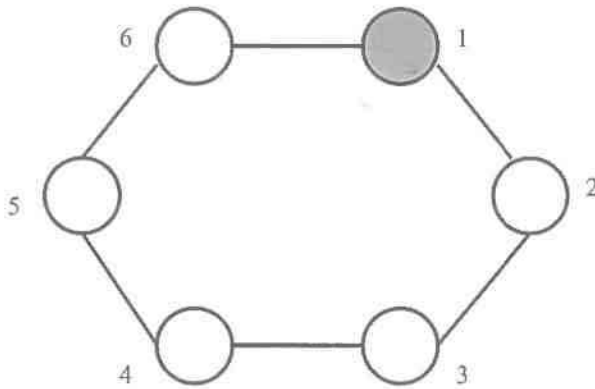
2.4. Μοντέλο κέντρου – περιφέρειας

Στο μοντέλο της γεωγραφικής συγκέντρωσης, διαπιστώθηκε ότι η αλληλεπίδραση των αυξημένων αποδόσεων και του μεταφορικού κόστους εξηγεί την ανομοιογενή περιφερειακή ανάπτυξη σε μεγαλύτερη κλίμακα, διότι η ειδίκευση των οικονομιών καθορίζει το μέγεθος των οικονομιών. Έτσι, υπάρχουν περιοχές ελκυστικές στην βιομηχανική παραγωγή και επομένως με μεγάλο μέγεθος αγοράς στο βιομηχανικό τομέα, ενώ άλλες περιοχές είναι λιγότερο ελκυστικές (Krugman P. 1991).

Στο μοντέλο της γεωγραφικής συγκέντρωσης θεωρήθηκε ότι οι πιθανές θέσεις σε μια χώρα εγκατάστασης των βιομηχανικών επιχειρήσεων είναι δύο: η Ανατολή και η Δύση. Αν αυτές οι πιθανές θέσεις αναφέρονται σε μεγαλύτερη χωρική ενότητα, όπως για παράδειγμα, σε δύο κράτη με πλήρη ελευθερία του διακρατικού εμπορίου, προκύπτει το μοντέλο κέντρου – περιφέρειας στην πιο απλή του μορφή. Βέβαια, μια περιφέρεια μπορεί να είναι και μια χωρική ενότητα περισσότερων κρατών.

Θα εξεταστεί το μοντέλο κέντρου – περιφέρειας για 6 περιφέρειες σε κυκλική διάταξη, όπως στο σχήμα 2.4.α., ενώ και η μεταφορική πρόσβαση είναι κυκλική (π.χ. στη μέση υπάρχουν αδιάβατα βουνά) (Krugman P. 1991).

Σχήμα 2.4.α.: Απεικόνιση μοντέλου κέντρου – περιφέρειας για 6 περιφέρειες

Πηγή: Krugman P. 1991

Υποθέτουμε ότι οι αγρότες είναι ομοιόμορφα κατανεμημένοι στο χώρο, ενώ οι εργαζόμενοι των βιομηχανιών έχουν επιλογή στον τόπο εγκατάστασης.

- Εάν το μεταφορικό κόστος είναι υψηλό, δεν υπάρχουν οικονομίες κλίμακας και το μερίδιο της βιομηχανικής παραγωγής της περιφέρειας είναι μικρό, επομένως, η βιομηχανική παραγωγή είναι σχεδόν ομοιόμορφα κατανεμημένη. Άρα, δεν υπάρχει πυρήνας ("core") συγκέντρωσης της βιομηχανικής παραγωγής.
- Στην αντίθετη περίπτωση που το μεταφορικό κόστος είναι χαμηλό, οι οικονομίες κλίμακας έχουν ως αποτέλεσμα τη συγκέντρωση της βιομηχανικής παραγωγής σε μια περιφέρεια.
- Βέβαια, το μεταφορικό κόστος μπορεί να είναι τέτοιο που να δημιουργούνται δύο ή περισσότεροι πυρήνες βιομηχανικής παραγωγής.

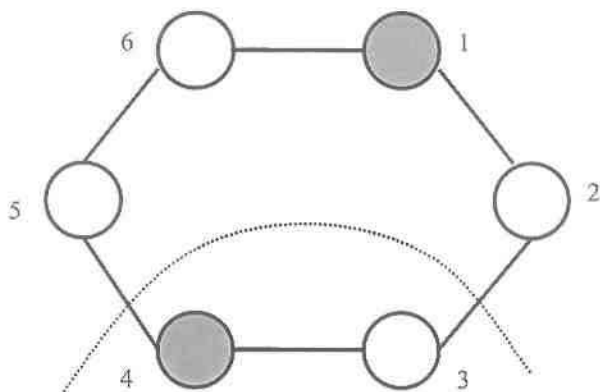
(Krugman P. 1991).

Άρα, για κάθε περιφέρεια εξετάζεται πόσο μπορεί να προσελκύσει βιομηχανίες. Αυτό είναι συνάρτηση, αφενός των οικονομιών κλίμακας, και αφετέρου της διακύμανσης των μισθών, διότι στην απλή περίπτωση των δύο περιφερειών, όταν το κόστος μεταφοράς είναι υψηλό, το ενδοπεριφερειακό εμπόριο είναι σχετικά μικρό και επομένως οι μισθοί των εργαζομένων εξαρτώνται από τη ζήτηση των εταιρειών για εργασία σε τοπικό επίπεδο (Krugman P. 1991 - Krugman P. 1998).

Υποθέτουμε ότι υπάρχουν δύο χώρες εκ των οποίων η μία αποτελείται από 2 περιφέρειες και η άλλη από 4, όπως στο σχήμα 2.4.β. ενώ μεταξύ των χωρών υπάρχουν εμπόδια στην δημιουργία εμπορίου (π.χ. υψηλοί δασμοί). Επίσης, κάποια στιγμή υποθέτουμε ότι δημιουργείται ένας ενιαίος οικονομικός χώρος δηλαδή καταργούνται τα εμπόδια. Το ερώτημα που τίθεται είναι, ποιά θα είναι η χωρική κατανομή της βιομηχανικής δραστηριότητας, και αν τελικά, θα επικρατήσει ένας πυρήνας συγκέντρωσης της βιομηχανικής παραγωγής. Αυτό, φυσικά, είναι σχεδόν αδύνατο να προβλεφθεί εκ των προτέρων, διότι η χωρική κατανομή των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, και πιο ειδικά των βιομηχανικών δραστηριοτήτων, δεν εξαρτάται μόνο από τους προσδιοριστικούς παράγοντες του μοντέλου κέντρου περιφέρειας, αλλά και από άλλους παράγοντες, μερικοί εκ των οποίων είναι η νομισματική πολιτική, το

θεσμικό πλαίσιο, η δημοσιοοικονομική πολιτική, η πολιτική στη διανομή του εισοδήματος, οι διακρατικές σχέσεις κλπ. “Παρόλα αυτά, μια πρόβλεψη είναι ότι η μεγαλύτερη χώρα θα προσελκύσει τη βιομηχανική παραγωγή της μικρότερης, λόγω μεγάλου μεγέθους της αγοράς (Krugman P. 1991)”.

Σχήμα 2.4.β.: Απεικόνιση μοντέλου κέντρου – περιφέρειας για δύο χώρες

Πηγή: Krugman P. 1991

Πάντως, το μοντέλο κέντρου – περιφέρειας σε οποιαδήποτε κλίμακα και αν εξεταστεί προσδιορίζει κάποιες χωρικές κατευθύνσεις και τάσεις. Δύο αναμφισβήτητες διαπιστώσεις είναι ότι υπάρχει κόστος στη χωρική συναλλαγή (το μεταφορικό κόστος διαφέρει από περιοχή σε περιοχή) και υπάρχουν οικονομίες κλίμακας στην παραγωγή. Αυτοί οι δύο παράγοντες είναι οι παράγοντες κλειδιά του μοντέλου κέντρου – περιφέρειας. Εξαιτίας των οικονομιών κλίμακας, οι παραγωγοί έχουν ένα κίνητρο να είναι συγκεντρωμένοι, μόνο που αυτές οι θέσεις είναι περιορισμένες. Επίσης, σημαντικό έμμεσο ρόλο στη διαμόρφωση του μοντέλου κέντρου – περιφέρειας διαδραματίζουν οι εξωτερικότητες. Η φύση της εξωτερικότητας, προέρχεται από το μέγεθος της αγοράς, εξαρτώμενο από το μεταφορικό κόστος και από τις διασυνδέσεις, με αποτέλεσμα, οι παραγωγοί να είναι συγκεντρωμένοι στις μεγάλες αγορές, και αντίστροφα (Krugman P. 1991).

2.5. Παρατηρήσεις και συμπεράσματα

Σύμφωνα με το μοντέλο του P. Krugman, η αλληλεπίδραση των εξωτερικών οικονομιών κλίμακας και του μεταφορικού κόστους, εξηγούν την περιφερειακή βιομηχανική συγκέντρωση και το σχηματισμό των περιφερειακών "κέντρων" και των "περιφερειών". Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι το υψηλό μεταφορικό κόστος αποκλείει τη γεωγραφική συγκέντρωση των παραγωγικών δραστηριοτήτων. Με τη μείωση, όμως του μεταφορικού κόστους, οι επιχειρήσεις συγκεντρώνονται σε ένα ορισμένο σημείο για να πραγματοποιήσουν οικονομίες κλίμακας στο μεταφορικό κόστος και στη διαδικασία της παραγωγής (Κονσόλας Ν. 1997).

Παρόλα αυτά, αξίζει να αναφερθούν κάποιες παρατηρήσεις. Στην περιγραφή του μοντέλου κέντρου – περιφέρειας, η συνολική προσφορά εργασίας θεωρήθηκε σταθερή. Αυτό, βέβαια, δεν ισχύει στην πράξη, ακόμη και για μια κλειστή οικονομία δηλαδή για μια οικονομία με ελάχιστες έως καθόλου εξωτερικές οικονομικές σχέσεις (Κότιος Α. 1999). Εξάλλου, υπάρχουν μεταναστευτικά ρεύματα που μεταβάλλουν την εγχώρια προσφορά εργασίας. Όπως θα αποδειχθεί στα επόμενα κεφάλαια, αυτή η μετακίνηση πληθυσμού έχει και γεωγραφικές τάσεις. Μάλιστα, η μετανάστευση έχει διαρθρωτικές επιδράσεις στην παραγωγική δομή της χώρας. Πιο συγκεκριμένα, η εισροή πληθυσμού σε μια χώρα θα έχει ως αποτέλεσμα, κυρίως για τον πρωτογενή τομέα παραγωγής και για τον δευτερογενή (βαριά βιομηχανία), να αυξηθεί η προσφορά του εργατικού δυναμικού με συνέπεια τη μείωση των μισθών.

Μια άλλη υπόθεση είναι ότι η παραγωγή αγροτικών προϊόντων χαρακτηρίζεται από τέλειο ανταγωνισμό, σταθερές αποδόσεις και κατ' επέκταση από έλλειψη οικονομικών κλίμακας. Τις τελευταίες δεκαετίες υπήρξαν έντονες αλλαγές στην οργάνωση και παραγωγή των αγροτικών προϊόντων, όπως αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο (π.χ. προγράμματα διαπεριφερειακής και διακρατικής συνεργασίας), ανάληψη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας με στόχο τη θεσμοθέτηση ορισμένων πρωτοβουλιών (π.χ. οι διεπαγγελματικές οργανώσεις), ανάπτυξη της τεχνολογίας (π.χ. βιολογική καλλιέργεια) κλπ. Αυτές οι αλλαγές επηρέασαν τη δομή της αγοράς και κατ' επέκταση τη συμπεριφορά των παραγωγών και των καταναλωτών. Για παράδειγμα, στον τέλειο ανταγωνισμό το προϊόν θεωρείται ομοιογενές όμως η ανάπτυξη της τεχνολογίας μπορεί να αλλάξει το μεταφορικό κόστος (π.χ. οι μηχανές συμπίεσης του τριφυλλιού αποτελεί μια καινοτομία) ή με τη τυποποίηση των αγροτικών προϊόντων, υπάρχει διαφοροποίηση των προϊόντων και συνεπώς, διαφοροποίηση και στη τιμή. Ένα άλλο χαρακτηριστικό της αγροτικής παραγωγής είναι η ασυμμετρία, δηλαδή έχουμε πολυπώλιο και μονοψώνιο, γι' αυτό υπάρχουν και οι συνεταιρισμοί. Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι οι θεσμικές και λειτουργικές αλλαγές της αγροτικής παραγωγής δημιουργούν οικονομίες κλίμακας και στον πρωτογενή τομέα, ενώ η δομή της αγοράς έχει ολοένα και περισσότερο τα χαρακτηριστικά του ατελή ανταγωνισμού.

Μια επέκταση του μοντέλου κέντρου περιφέρειας είναι να μη θεωρηθεί, εκ των προτέρων, η οικονομία κλειστή στο διεθνές εμπόριο, και εκ των υστέρων, να ληφθεί υπόψη η ανάπτυξη του εμπορίου μελετώντας το μοντέλο σε μεγαλύτερη κλίμακα, αλλά εξ' αρχής να θεωρηθεί ότι τα τελικά εγχώρια αγαθά μπορεί να είναι εμπορεύσιμα διεθνώς και μέχρι τη τελική παραγωγή ενός προϊόντος υπάρχουν εισροές ενδιάμεσων κεφαλαιουχικών αγαθών.

Αν N είναι τα αγαθά που παράγονται εγχώρια και $M-N$ τα εισαγόμενα προϊόντα, είναι $\alpha N / (1-b) < L < \alpha M / (1-b)$. Αυτό σημαίνει, ότι η οικονομία θα υιοθετήσει τον σύγχρονο τρόπο παραγωγής, με μια αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος. Και σ' αυτή τη περίπτωση, είναι εύκολο να διαπιστωθεί η σπουδαιότητα του μεταφορικού κόστους, διότι μια γεωγραφικά απομονωμένη και κλειστή οικονομία έχει υψηλό κόστος μεταφοράς. Για μια κλειστή οικονομία, που δεν υπάρχουν εισαγωγές και εξαγωγές ενδιάμεσων αγαθών, μια γεωγραφικά απομονωμένη οικονομία υιοθετεί τον παραδοσιακό τρόπο παραγωγής, διότι δεν ενισχύει την παραγωγή με τις οικονομίες κλίμακας (Sachs J. 1997).

Όλες σχεδόν οι αναπτυσσόμενες χώρες χαρακτηρίζονται από το φαινόμενο του δυαδισμού της οικονομίας τους, δηλαδή της συνύπαρξης μιας σύγχρονης αναπτυγμένης εγχρήματης οικονομίας και μιας καθυστερημένης αγροτικής οικονομίας (Σκούντζος Θ. 1989). Μια ερμηνεία του δυαδισμού της οικονομίας δίνεται από το μοντέλο κέντρου – περιφέρειας, όπου στο "κέντρο" (βιομηχανική παραγωγή) βρίσκονται εγκατεστημένα κυβερνητικά γραφεία, εκπαιδευτικά και πνευματικά ιδρύματα, η βιομηχανία και μια αναδύομενη μεσαία τάξη, ενώ στην "περιφέρεια" (αγροτική παραγωγή) η παραδοσιακή αγροτική οικονομία αρχίζει σε μικρή απόσταση από τα αστικά κέντρα και επεκτείνεται στην ενδοχώρα. Σε μια αναπτυσσόμενη χώρα, η βιομηχανική συγκέντρωση ώθησε στην δημιουργία και άλλων οικονομικών δραστηριοτήτων στα αστικά κέντρα, ενώ η έλλειψη οικονομικών κλίμακας στην ενδοχώρα σε συνδυασμό και με άλλους παράγοντες όπως χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, έλλειψη δικτύων υποδομής, του φαύλου κύκλου της φτώχειας κλπ., είχε ως αποτέλεσμα οι αγροτικές περιοχές να είναι τελείως απομονωμένες από τον εξωτερικό κόσμο.

Μια εφαρμογή του μοντέλου κέντρου – περιφέρειας σε μικρότερη γεωγραφική κλίμακα, είναι αυτή των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών. Μερικά από τα χαρακτηριστικά αυτών των περιοχών είναι η κυριαρχία του πρωτογενή τομέα παραγωγής, η χαμηλή παραγωγικότητα των εδαφών, η μεγάλη διασπορά του πληθυσμού, η μικρή βλαστική περίοδος κλπ. Όλα αυτά, σε συνδυασμό με την ασυνέχεια που χαρακτηρίζει την περιοχή σε σχέση με την ευρύτερη περιοχή, λόγω χαμηλής προσπελασιμότητας (π.χ. κακής ποιότητας οδικό δίκτυο), η αγροτική παραγωγή γίνεται με τον παραδοσιακό τρόπο, αφενός λόγω ομοιόμορφης κατανομής του αγροτικού πληθυσμού και επομένως έλλειψη οικονομικών κλίμακας, και αφετέρου λόγω έλλειψης τεχνολογικού εξοπλισμού. Αντίθετα, η βιομηχανική παραγωγή στις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές είναι υποτυπώδης.

3. Γεωγραφία και μοντέλα οικονομικής ανάπτυξης

3.1. Ιστορική ανασκόπηση

Ο Adam Smith ήταν από τους πρώτους οικονομολόγους που ασχολήθηκε με τη γεωγραφική συσχέτιση της ανάπτυξης, παρατηρώντας ότι η γεωγραφία είναι σημαντικός παράγοντας προσδιορισμού του οικονομικού επιπέδου μιας χώρας, αναφερόμενος στο καταμερισμό της εργασίας. Διαπίστωσε ότι η παραγωγικότητα εξαρτάται από την ειδίκευση, η ειδίκευση από το μέγεθος της αγοράς και το μέγεθος της αγοράς από τη φιλελευθεροποίηση των αγορών και το μεταφορικό κόστος. Στη συνέχεια, μεγάλοι διανοούμενοι όπως ο F. Braudel, ο William McNeill και σημαντικοί ιστορικοί όπως ο E. L. Jones και ο Alfred Crosby, έθεσαν τη γεωγραφία και το κλίμα ως τους κυριότερους παράγοντες οικονομικής ανάπτυξης στην Ευρώπη (Gallup J., Sachs J. 1998).

Τόσο ιστορικοί, όσο και οικονομολόγοι, αναγνωρίζουν το κρίσιμο ρόλο της γεωγραφίας στην οικονομική ανάπτυξη. Ο βαθμός επιρροής εξαρτάται από πολλούς έμμεσους

παράγοντες οι κυριότεροι των οποίων είναι: το κόστος μεταφοράς, η υγεία, η γεωργική παραγωγικότητα (αγροτική οικονομία) και η εγγύτητα και ιδιοκτησία των φυσικών πηγών (νερό, ορυκτά, κοιτάσματα υδρογονανθράκων κλπ) (ibid).

3.2. Γεωγραφικές διαστάσεις του ενδογενούς μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης ΑΚ

Ένας τρόπος προσδιορισμού του επιπέδου οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας είναι μέσω του μοντέλου ΑΚ ("known in its earlier incarnation as the Harrod – Domar model") (Gallup J., Sachs J. 1998).

➤ Συνάρτηση παραγωγής.

$$y(t) = Ak(t)$$

όπου y = κατά κεφαλήν παραγωγή, k = κεφαλαιουχικό απόθεμα (φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο).

➤ Συσσώρευση κεφαλαίου.

$$k(t+1) = k(t) + \lambda Ak(t)$$

όπου λ το ποσοστό αποταμίευσης (Sanjay P. 2000).

Το μοντέλο αυτό μπορεί να πάρει γεωγραφικές διαστάσεις αν προστεθεί το κόστος μεταφοράς. Επειδή, μέχρι τη τελική παραγωγή ενός προϊόντος γίνονται πολλές εισροές ενδιάμεσων αγαθών, στη συνέχεια εξετάζεται και το μερίδιο των ενδιάμεσων εισροών στη τελική παραγωγή.

3.2.1. Κόστος μεταφοράς

Ένας τρόπος προσδιορισμού της αλληλεπίδρασης της γεωγραφίας με την ανάπτυξη είναι στο ενδογενές (Sanjay P. 2000) μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης ΑΚ να προσθέσουμε το κόστος μεταφοράς.

Η ανάπτυξη διαφέρει από χώρα σε χώρα και εξαρτάται από διάφορους παράγοντες που περιέχουν:

1. Τους συνολικούς παράγοντες που επηρεάζουν τη παραγωγικότητα Π , που ποικίλει για πολλούς γεωγραφικούς λόγους (π.χ. από το βαθμό ευφορίας της περιοχής).
2. Το μεταφορικό κόστος μ , που αντικατοπτρίζει την απόσταση και την πρόσβαση στο εμπόριο (π.χ. πλευστότητα ποταμών, απόσταση από την ακτογραμμή).
3. Το εθνικό ποσοστό αποταμίευσης λ , και εν δυνάμει, τη κυβερνητική οικονομική πολιτική.

Υποθέτουμε ότι για μια οικονομία η παραγωγή της Y εκφράζεται από τη συνάρτηση:

$$Y = \Pi K, \tag{1}$$

όπου K το κεφαλαιουχικό της απόθεμα (φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο). Αν E είναι η επένδυση και δ ο ρυθμός της απόσβεσης έχουμε:

$$dK/dt = E - \delta K \tag{2}$$

Θεωρώντας το πληθυσμό ίσο με ένα, το Y αντιπροσωπεύει τόσο την παραγωγή όσο και την κατά κεφαλήν παραγωγή.

Αν T_E είναι η τιμή των επενδυτικών αγαθών τότε:

$$\lambda Y = T_E E \quad (3)$$

Από (1),(2),(3) προκύπτει ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης ω .

$$\omega = (1/Y)(dY/dt) = (1/k)(dK/dt) = \lambda \Pi / T_E - \delta \quad (4)$$

Η οικονομική ανάπτυξη εξαρτάται θετικά από το εθνικό ποσοστό αποταμίευσης λ και το επίπεδο της παραγωγικότητας Π , και αρνητικά από τη σχετική τιμή των κεφαλαιουχικών αγαθών T_E και το ρυθμό της απόσβεσης δ .

Το κόστος μεταφοράς επηρεάζει τη σχετική τιμή των κεφαλαιουχικών αγαθών, διότι μέχρι το τελικό στάδιο παραγωγής πολλά προϊόντα εισάγονται από το εξωτερικό. Στις αναπτυσσόμενες χώρες σχεδόν όλος ο κεφαλαιουχικός εξοπλισμός είναι εισαγόμενος. Υποθέτουμε ότι μία χώρα παράγει ένα συγκεκριμένο αριθμό τελικών αγαθών και η επένδυση E γίνεται σε διάφορες χώρες. Συνεπώς, υπάρχουν οφέλη από το εμπόριο και οποιαδήποτε εμπόδια στο εμπόριο μειώνουν την οικονομική ανάπτυξη. Το μοντέλο δεν εξετάζει άμεσα τους λόγους διαφοροποίησης της παραγωγής που εξαρτάται από τα φυσικά χαρίσματα της περιοχής, τις οικονομίες κλίμακας, τη τεχνολογία και το τεχνολογικό επίπεδο των χωρών.

Η Επένδυση E είναι συνάρτηση της δαπάνης των εγχώριων αγαθών E^e και των εισαγόμενων E^f . Ως συνάρτηση Cobb – Douglas έχουμε:

$$E = (E^e)^\alpha (E^f)^{(1-\alpha)}, \text{ όπου } \alpha \text{ ο συντελεστής Cobb – Douglas}$$

Η τιμή των επενδυτικών αγαθών T_E , θεωρώντας $E^e = 1$, είναι:

$$T_E = \alpha (T^f)^{(1-\alpha)}, \text{ όπου } \alpha = \alpha (1-\alpha)^{(1-\alpha)} \quad (5)$$

Εάν η διεθνής τιμή των εισαγόμενων προϊόντων είναι T^f , τότε $T^e = \mu T^f$, όπου $\mu > 1$ και εκφράζει τον παράγοντα CIF. "CIF ("cost, insurance, freight") είναι η τιμή εισαγωγής ενός προϊόντος που περιλαμβάνει: το κόστος αγοράς του, τα ασφάλιστρα και τα μεταφορικά ως το λιμάνι εισόδου της χώρας συμπεριλαμβανομένων και των εξόδων εκφόρτωσης στην αποβάθρα, όπου "έδεσε" το πλοίο" (Θεοφανίδης Σ. 1995).

Από τις εξισώσεις (4) και (5) προκύπτει ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης ω

$$\omega = (\lambda \Pi / \alpha) (T^f)^{-(1-\alpha)} \mu^{-(1-\alpha)} - \delta \quad (6)$$

Από την εξίσωση (6) προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα: Πρώτον, η ανάπτυξη εξαρτάται από την παραγωγικότητα Π . Δεύτερον, ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης

είναι αντιστρόφως ανάλογος του μεταφορικού κόστους. Στο μοντέλο αυτό το μεταφορικό κόστος μειώνει την ανάπτυξη όσο αυξάνεται το κόστος των εισαγόμενων κεφαλαιουχικών αγαθών. Πιο συγκεκριμένα, οι παράκτιες οικονομίες έχουν, εν γένει, χαμηλότερο μεταφορικό κόστος από τις περιβαλλόμενες από ξηρά οικονομίες. Οι χώρες που είναι κοντά σε κέντρα υψηλής οικονομικής δραστηριότητας, έχουν χαμηλό μεταφορικό κόστος. Τρίτον, οι οικονομίες που λαμβάνουν μέτρα προστατευτικής πολιτικής, η εγχώρια τιμή των εισαγόμενων κεφαλαιουχικών αγαθών είναι υψηλή ή περιορίζουν τις εξαγωγές των ξένων κεφαλαιουχικών αγαθών, με αποτέλεσμα να παρατηρείται μακροπρόθεσμη μείωση της οικονομικής ανάπτυξης. (Gallup J., Sachs J. 1998).

3.2.2. Μοντέλο για ενδιάμεσα αγαθά (μερίδιο των ενδιάμεσων εισροών στην τελική παραγωγή)

Υποθέτουμε ότι η τελική παραγωγή απαιτεί εισαγόμενες εισροές ενδιάμεσων αγαθών. Αυτή η υπόθεση έχει τεράστια εμπειρική σημασία κυρίως για τις αναπτυσσόμενες χώρες όπου στον μεταποιητικό τομέα η εισαγωγή των ενδιάμεσων προϊόντων είναι μεγάλη σε όγκο (π.χ. υφάσματα, ηλεκτρονικά στοιχεία κλπ.), λόγω φθηνού κόστους εργασίας. Η συναρμολόγηση των ενδιάμεσων προϊόντων γίνεται στις αναπτυσσόμενες χώρες και στη συνέχεια, ξαναεξάγονται στη διεθνή αγορά. Σ' αυτή τη διαδικασία, το μεταφορικό κόστος έχει σπουδαίο ρόλο έως την τελική παραγωγή των προϊόντων.

Σ' αυτή τη περίπτωση, ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης δίνεται από το τύπο:

$$\omega = (\lambda\Pi/\alpha)(T^\delta)^{-(1-\alpha)}[1-\sigma^2] - \delta,$$

όπου σ το μερίδιο των ενδιάμεσων εισροών στην τελική παραγωγή.

Το σχετικά μικρό μεταφορικό κόστος έχει τεράστιες επιδράσεις στην παραγωγή και ανάπτυξη μιας οικονομίας όταν το μερίδιο των ενδιάμεσων εισροών στη τελική παραγωγή είναι μεγάλο.

Το γεγονός ότι οι ενδιάμεσες εισροές αντιπροσωπεύουν υψηλό ποσοστό της αξίας του ακαθάριστου προϊόντος ίσως να φαίνεται μη ρεαλιστικό, αλλά με βάση τα νέα οικονομικά δεδομένα αυτό είναι πραγματικότητα για τις αναπτυσσόμενες χώρες. Πολλές βιομηχανίες έντασης εργασίας – παραγωγής ενδυμάτων και συναρμολόγησης ηλεκτρονικών – που βρίσκονται στις αναπτυσσόμενες χώρες κατέχουν μεγάλο τμήμα της αξίας της τελικής παραγωγής. Τα ενδιάμεσα αγαθά συναρμολογούνται από εγχώριους εργάτες των αναπτυσσόμενων χωρών και στη συνέχεια ξαναεξάγονται στη διεθνή αγορά. Οι αναπτυσσόμενες, λοιπόν, χώρες με χαμηλό κόστος μεταφοράς, δηλαδή καλή προσπελασιμότητα στις διεθνείς αγορές, προσελκύουν βιομηχανίες έντασης εργασίας.

Συνεπώς, αυτό αποδεικνύει και την χαμηλή οικονομική ανάπτυξη των χωρών που δεν έχουν πρόσβαση στη θάλασσα σε αντίθεση με τις παράκτιες οικονομίες, όπου το κόστος μεταφοράς είναι χαμηλό. Για τα σύγχρονα οικονομικά δεδομένα όπου η τελική

παραγωγή των προϊόντων περιλαμβάνει πολλά στάδια, πολλές εισροές των επιχειρήσεων γίνονται από το εξωτερικό. Άρα, το χαμηλό κόστος μεταφοράς είναι σημαντικός παράγοντας οικονομικής ανάπτυξης και κυρίως για τις αναπτυσσόμενες χώρες και για τις παράκτιες περιοχές ή τις περιοχές που έχουν πρόσβαση στη θάλασσα μέσω πλωτών ποταμών ή καναλιών.

(Gallup J., Sachs J. 1998).

3.2.3. Παρατηρήσεις

Ένα από τα χαρακτηριστικά του ΑΚ μοντέλου είναι η απουσία της σύγκλισης. Χώρες που έχουν βασικά πλεονεκτήματα στο ποσοστό αποταμίευσης, την αποδοτικότητα, το μεταφορικό κόστος ή το ποσοστό της απόσβεσης, έχουν υψηλότερους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης σε σχέση με τις άλλες χώρες με αποτέλεσμα, να δημιουργείται μια απόκλιση των χωρών με βάση το επίπεδο ανάπτυξης (Gallup J., Sachs J. 1998).

Η σημασία του μεταφορικού κόστους στην οικονομική ανάπτυξη είναι μεγάλη κυρίως στα πρώτα στάδια της ιστορίας της οικονομικής χωροθέτησης και στη συνέχεια ελαχιστοποιείται. Σύμφωνα με το Ακ μοντέλο, τα βραχυχρόνια πλεονεκτήματα μπορούν να ενισχύσουν την οικονομική δραστηριότητα μιας περιοχής, με αποτέλεσμα, να εμφανίζει υψηλότερους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης. Όταν κάποια από αυτά τα πλεονεκτήματα δεν εξακολουθούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη, τότε η περιοχή αναπτύσσεται με μικρότερο ρυθμό. Παρόλα αυτά, οι εύκρατες και παράκτιες οικονομίες εξακολουθούν να εμφανίζουν υψηλά ποσοστά ΑΕΠ (ibid).

Ένας βασικός παράγοντας που καθορίζει αν οι χώρες εμφανίζουν σύγκλιση ή απόκλιση στην οικονομική τους ανάπτυξη είναι η δομή της παραγωγής.

3.3. Γεωγραφική ερμηνεία της πληθυσμιακής κατανομής

3.3.1. Χαρακτηριστικά διασύνδεσης γεωγραφίας, πληθυσμού και ανάπτυξης

Επειδή δεν είναι εύκολο να εξετάσουμε τη δυναμική του πληθυσμού με αποτελεσματικό τρόπο στο ΑΚ μοντέλο, είναι χρήσιμο να επισημανθούν ορισμένα θέματα που προσδιορίζουν τις σχέσεις γεωγραφίας, πληθυσμού και ανάπτυξης. Έχει επισημανθεί επανειλημμένα το υψηλό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης των παράκτιων περιφερειών αλλά δεν έχει εξεταστεί η κατανομή του πληθυσμού στις περιφέρειες. Τρία χαρακτηριστικά διασύνδεσης γεωγραφίας, πληθυσμού και ανάπτυξης είναι τα εξής (Gallup J., Sachs J. 1998):

1. Υπάρχει μεγάλη πληθυσμιακή συγκέντρωση σε περιοχές αρκετά μειονεκτικές για τα σύγχρονα οικονομικά δεδομένα. Η ανθρώπινη ιστορία έχει αποδείξει ότι υπήρχε μια τάση υψηλής πληθυσμιακής συγκέντρωσης σε περιοχές ευνοϊκές για ανάπτυξη γι' αυτό και οι παράκτιες περιοχές είναι πυκνοκατοικημένες σε αντίθεση με την ενδοχώρα. Μια άλλη δυναμική είναι ο πληθυσμός να συγκεντρώνεται στις εύφορες

γεωργικά περιοχές, για παράδειγμα, σε περιοχές κατά μήκος των ποταμών Τίγρη, Ευφράτη και Νείλου διότι είναι χρήσιμοι στην άρδευση και στο εσωτερικό εμπόριο αλλά όχι στο διεθνές (ibid).

2. Σε πολλές απομακρυσμένες περιοχές εμφανίζεται υψηλή πληθυσμιακή συγκέντρωση διότι η πληθυσμιακή αύξηση σχετίζεται αρνητικά με το κατά κεφαλήν εισόδημα και είναι αντιστρόφως ανάλογη με το επίπεδο εκπαίδευσης της μητέρας – διότι οι μητέρες από μικρή ηλικία συμβάλλουν στην παραγωγική διαδικασία. Για παράδειγμα, τη δεκαετία του '90, στη Κένυα το 70%, στο Περού το 60% και στην Αίγυπτο το 51% των γυναικών ηλικίας 20 έως 24 που έχει τουλάχιστον ένα παιδί, η διάρκεια εκπαίδευσής τους είναι λιγότερη από 7 χρόνια. Συνεπώς, υπάρχει πληθυσμιακή συγκέντρωση στις μειονεκτικές περιοχές και με την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης μέσω της εξάπλωσης των αντιβιοτικών, των εμβολίων και εν γένει, την ανάπτυξη της ιατρικής, αυτή η αύξηση του πληθυσμού διαχέεται γρηγορότερα από την οικονομική ανάπτυξη (Gallup J., Sachs J. 1998 – Population Reference Bureau 1999).
3. Παρατηρείται μια μεγάλη μετανάστευση πληθυσμού από την ενδοχώρα στις παράκτιες περιοχές. Ο μεγαλύτερος όγκος πληθυσμιακής μετακίνησης παρατηρείται στις φτωχές χώρες με μια πρωτοφανή εισροή πληθυσμού στις αστικές περιοχές και κυρίως στις μεγαλουπόλεις των αναπτυσσόμενων χωρών. Μια άλλη μορφή μετανάστευσης, πιο συχνή, είναι η μετανάστευση κατά μήκος των συνόρων των αναπτυσσόμενων χωρών, συμπεριλαμβανομένης της μετακίνησης πληθυσμού από τις περιβαλλόμενες από ξηρά χώρες στις παράκτιες οικονομίες. Μια τρίτη κατηγορία μετανάστευσης είναι η μετανάστευση από τις φτωχές στις πλούσιες χώρες. Σε οποιαδήποτε περίπτωση, η πίεση για μετανάστευση αναμένεται να αυξηθεί απότομα όσο υπάρχουν διαφορετικά εισοδηματικά επίπεδα (Gallup J., Sachs J. 1998).

Τα αποτελέσματα της πληθυσμιακής μετακίνησης στην οικονομική ανάπτυξη διαφέρουν για τις περιβαλλόμενες από ξηρά και τις παράκτιες περιοχές. Στις περιβαλλόμενες από ξηρά περιοχές, όπου το μεταφορικό κόστος είναι υψηλό και ο καταμερισμός εργασίας χαμηλός, η παραγωγή χαρακτηρίζεται από φθίνουσες αποδόσεις (στο συντελεστή εργασίας) λόγω περιορισμένης προσφοράς εδάφους. Συνεπώς, η υψηλή πληθυσμιακή πυκνότητα συνεπάγεται πτώση της κατά κεφαλήν παραγωγής, γεγονός που παρατηρείται σε πολλές Αφρικάνικες χώρες τα τελευταία 20 χρόνια. Απ' την άλλη, στις παράκτιες οικονομίες, όπου το μεταφορικό κόστος είναι χαμηλό και ο καταμερισμός εργασίας είναι υψηλός, μία αύξηση του πληθυσμού είναι δυνατό να συνεπάγεται σταθερό ή αυξημένο κατά κεφαλήν εισόδημα παρόλο που η αναλογία κεφάλαιο προς εργασία μειώνεται – διότι μία υψηλή πληθυσμιακή πυκνότητα μπορεί να αυξήσει το καταμερισμό της εργασίας (ibid).

Επομένως, η ενδοχώρα θα χαρακτηρίζεται από φθίνουσες αποδόσεις και υψηλό ποσοστό πληθυσμιακής ανάπτυξης, ενώ οι παράκτιες περιφέρειες θα χαρακτηρίζονται από αύξουσες αποδόσεις και χαμηλή πληθυσμιακή αύξηση, όσο το εισόδημα ανά νοικοκυριό αυξάνει (ibid).

3.3.2. Πληθυσμιακή κατανομή και οικονομική δραστηριότητα

Είναι γνωστό ότι η κατανομή του πληθυσμού δεν είναι ομοιόμορφη διεθνώς. Υπάρχουν τεράστιες εκτάσεις ακατοίκητες, ενώ σχεδόν, όλη η Ευρώπη και η παράκτια Νότια και Ανατολική Ασία είναι καλλιεργήσιμη ή κατειλημμένη από πόλεις. Η μεγάλη διαφοροποίηση της πληθυσμιακής πυκνότητας κατά γεωγραφικό πλάτος είναι γεγονός. Σ' αυτό συμβάλλουν ορισμένοι παράγοντες, έτσι υπάρχουν παράγοντες που ευνοούν την ανάπτυξη του γεωργικού τομέα όπως η καταλληλότητα του εδάφους, το κλίμα, τα ποτάμια για αρδευτικούς αλλά και μεταφορικούς σκοπούς (π.χ. ποταμόπλοια), τα οικολογικά συστήματα καλλιέργειας προϊόντων (π.χ. η καλλιέργεια του ρυζιού) κλπ. Επίσης, υπάρχουν και ορισμένοι γεωγραφικοί παράγοντες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη των νέων οικονομικών δεδομένων, όπως η προσπελασιμότητα στην ακτή και συνεπώς στην ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου. Παρόλα αυτά, η ανάπτυξη του γεωργικού τομέα αντιπροσωπεύεται καλύτερα από την παγκόσμια κατανομή του πληθυσμού, απ' ότι τα σύγχρονα οικονομικά δεδομένα (βλ. Gallup J.L. 1998).

Οι ευνοϊκές γεωγραφικές συνθήκες για την υψηλή πληθυσμιακή συγκέντρωση του αγροτικού πληθυσμού πολλές φορές είναι αρκετά διαφορετικές από τους παράγοντες που συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη. Για παράδειγμα, η ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα εξαρτάται περισσότερο από το κλίμα και την ποιότητα και ποσότητα του εδάφους και του νερού, και λιγότερο απ' την πρόσβαση στη θάλασσα. Γι' αυτό, περιοχές που για τα σύγχρονα οικονομικά δεδομένα δεν είναι ελκυστικές εντούτοις, είναι πυκνοκατοικημένες διότι κατοικούν, εν γένει, άτομα που απασχολούνται στον πρωτογενή τομέα.

Η γεωγραφία, λοιπόν, ερμηνεύει κατά κάποιο τρόπο την κατανομή της πληθυσμιακής πυκνότητας, αλλά όχι και την οικονομική ανάπτυξη διότι συμβάλλουν και άλλοι παράγοντες. Η ενδοχώρα της Κίνας, η Βόρειο-κεντρική Ινδία και η ενδοχώρα της Αφρικής, είναι οικονομίες που μοχλός οικονομικής τους ανάπτυξης δεν είναι το διεθνές εμπόριο, αλλά ο αγροτικός τομέας εντάσεως εργασίας. Επίσης, στην Αφρική καθοριστικό ρόλο υπανάπτυξης έχει και ο υψηλός δείκτης διάδοσης μολυσματικών ασθενειών.

Παρόλη την πολυπλοκότητα των παραγόντων οικονομικής ανάπτυξης, εντούτοις, υπάρχουν κάποιες ξεκάθαρες κατευθύνσεις και τάσεις, όπως:

- Η συγκέντρωση πληθυσμού κατά μήκος των ποταμών είναι σημαντικότερος παράγοντας οικονομικής ανάπτυξης απ' την συγκέντρωση κατά μήκος των ακτών.
- Η γονιμότητα του εδάφους και η παροχή νερού είναι παράγοντες που ερμηνεύουν την πληθυσμιακή πυκνότητα.
- Υπάρχει υψηλή πληθυσμιακή πυκνότητα στην υγρή εύκρατη ζώνη.
- Η πληθυσμιακή πυκνότητα είναι μεγαλύτερη στα υψηλά γεωγραφικά πλάτη της τροπικής ζώνης απ' ότι στα υψηλά γεωγραφικά πλάτη της εύκρατης ζώνης.
- Η διάδοση των μολυσματικών ασθενειών είναι τροχοπέδη οικονομικής ανάπτυξης.

Εξετάζοντας την πληθυσμιακή κατανομή και οικονομική δραστηριότητα ανά χωρική ενότητα παρατηρούμε τα εξής: Στην Νότια Ασία, στην πρώην Σοβιετική Ένωση, στη

Δυτική Ευρώπη και στην Ανατολική Ασία, η πληθυσμιακή συγκέντρωση κοντά στην ακτή είναι χαμηλότερη απ' αυτή των πλωτών ποταμών. Στην Δυτική Ευρώπη και στην Ανατολική Ασία, υπάρχει πληθυσμιακή συγκέντρωση κοντά σε πλωτά ποτάμια για πρόσβαση στη θάλασσα, ενώ στην Βόρειο Ασία η ανάπτυξη του θαλάσσιου εμπορίου μέσω πλωτών ποταμών είναι δύσκολη. Η Λατινική Αμερική είναι η μοναδική περιφέρεια με υψηλότερη πληθυσμιακή συγκέντρωση στην ακτή απ' ότι κατά μήκος των ποταμών (Gallup J., Sachs J. 1998).

Η αντιφατικότητα ευνοϊκών γεωγραφικών συνθηκών για υψηλή πληθυσμιακή συγκέντρωση και ευνοϊκών γεωγραφικών συνθηκών για οικονομική ανάπτυξη με βάση τα νέα οικονομικά δεδομένα, περιγράφει έμμεσα τα υψηλά επίπεδα φτώχειας στον κόσμο (κυρίως στα κράτη της Υποσαχαρικής Αφρικής). Αυτό ενισχύεται από τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης λόγω ανάπτυξης της ιατρικής και της βιοτεχνολογίας και από τη ταχύτερη πληθυσμιακή αύξηση των αναπτυσσόμενων χωρών σε σχέση με την οικονομική ανάπτυξη.

3.4. Παράμετροι διασύνδεσης γεωγραφίας και ανάπτυξης

Μετά από εμπειρικές μελέτες των J. Gallup και J. Sachs (1998), διαπιστώθηκε ότι η πρόσβαση στην ακτή έχει τεράστιες επιδράσεις στο εμπόριο και στην ανάπτυξη γι' αυτό και ο δείκτης προσπελασιμότητας μιας χώρας στη θάλασσα είναι καθοριστικός. Εξάλλου, η γρήγορη ανάπτυξη των αναπτυσσόμενων χωρών βασίζεται στις βιομηχανίες εντάσεως εργασίας που εξάγουν μεταποιημένα προϊόντα. Τέτοιες βιομηχανίες χωροθετούνται κυρίως σε πόλεις λιμάνια ή σε βιομηχανικές ζώνες κοντά σε λιμάνια. Οι Radelet και Sachs (1998), μετά από μελέτες, διαπίστωσαν ότι σχεδόν σε όλες τις χώρες με μακροοικονομική επιτυχία στην εξαγωγή προϊόντων έντασης εργασίας, εμφανίζεται υψηλή πληθυσμιακή συγκέντρωση σε παράκτιες περιοχές, δηλαδή σε μια ζώνη 100 km από την ακτή.

Η παραγωγικότητα μιας περιοχής εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, οι κυριότεροι των οποίων είναι: ο βαθμός αστικοποίησης της περιοχής, η διάδοση των μολυσματικών ασθενειών (ελονοσία), η σχέση κλίματος και αγροτικής παραγωγής και οι φυσικοί πόροι (πετρέλαιο, φυσικό αέριο κλπ).

- Παρατηρείται ότι οι πόλεις με υψηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης και οι υπάρχουσες μεγάλες πόλεις βρίσκονται σε ευνοϊκά γεωγραφικές περιοχές, όσον αφορά τη προσπελασιμότητα στη θάλασσα. Αυτές οι πόλεις εμφανίζουν υψηλότερη αστικοποίηση σε σχέση με τις λιγότερο ανεπτυγμένες.
- Ένας δεύτερος παράγοντας που καθορίζει το επίπεδο της παραγωγικότητας είναι η διάδοση των μολυσματικών ασθενειών. Ο δείκτης ελονοσία εξαρτάται από το γεωγραφικό πλάτος της περιοχής, έτσι περιοχές με υψηλό δείκτη ελονοσίας είναι φτωχές διότι οι πιο φτωχές περιοχές όπως η Υποσαχαρική Αφρική εμφανίζουν υψηλό δείκτη ελονοσίας.
- Μια τρίτη σημαντική συσχέτιση γεωγραφίας και παραγωγικότητας είναι η σύνδεση κλίματος και γεωργικής παραγωγής. Βέβαια, η γεωργική παραγωγικότητα δεν εξαρτάται μόνο από το κλίμα αλλά και από άλλους παράγοντες όπως από τη ποιότητα του εργατικού δυναμικού, τον αριθμό του μηχανολογικού εξοπλισμού (π.χ.

τρακτέρ), την άρδευση, το γενετικό υλικό κλπ. Παρόλα αυτά, οι εύφορες περιοχές με ευνοϊκό κλίμα για την ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα παραγωγής, είναι οικονομικά ανεπτυγμένες.

- Άλλοι εξίσου σημαντικοί γεωγραφικοί παράγοντες που επηρεάζουν το επίπεδο της παραγωγικότητας, και εν γένει, την οικονομική ανάπτυξη μιας περιοχής είναι οι φυσικές πηγές και τα φυσικά της χαρίσματα όπως τα αποθέματα του πετρελαίου και του φυσικού αερίου. Έχει αποδεχτεί ότι χώρες με πλούσια αποθέματα υδρογονανθράκων, έχουν υψηλό ποσοστό κατά κεφαλήν ΑΕΠ, αν όχι απαραίτητα υψηλά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης.
(Gallup J., Sachs J. 1998).

Επίσης, διαπιστώθηκε ότι εκτός των γεωγραφικών παραγόντων υπάρχουν και άλλοι παράγοντες έμμεσης γεωγραφικής διάστασης με εξίσου σπουδαία συμβολή στην οικονομική ανάπτυξη μιας περιοχής ή μιας οικονομίας γενικότερα. Πρόκειται για οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές μεταβλητές όπως η συμμετοχή της οικονομίας στο διεθνές εμπόριο, το πολιτικό και οικονομικό σύστημα της χώρας, η ποιότητα των κυβερνητικών θεσμών, η περίοδος της εθνικής ανεξαρτησίας της χώρας κλπ (ibid).

Παρατηρήθηκε λοιπόν ότι:

- Ο δείκτης ελonoσίας μιας περιοχής καθορίζει έμμεσα και την εθνική της ανεξαρτησία, διότι περιοχές με υψηλό δείκτη μολυσματικών ασθενειών, όπως η Αφρική και η Ασία, τις κάνει να είναι περισσότερο ευάλωτες στον αποικισμό.
- Η παραγωγή εξαρτάται θετικά από το υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης, το άνοιγμα των αγορών και την υψηλή ποιότητα του δημόσιου τομέα.
- Οι χώρες που είναι κοντά σε μια από τις τρεις πιο ανεπτυγμένες περιφέρειες παροχής κεφαλαιουχικών αγαθών - πρόκειται για την ΗΠΑ, τη Δυτική Ευρώπη και την Ιαπωνία με αντίστοιχα κέντρα την Ν. Υόρκη, το Ρότερνταμ και το Τόκιο - εφαρμόζουν πολιτική ανοιχτού εμπορίου και έχουν καλύτερο δημόσιο τομέα.
- Υψηλός δείκτης ελonoσίας εμφανίζεται στις φτωχές οικονομικά περιφέρειες. Οι χώρες που εμφανίζουν υψηλό δείκτης ελonoσίας, αλλά είναι ικανές στο να περιορίσουν την εξάπλωσή της, έχουν υψηλό ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης σε σύγκριση με τις χώρες που δεν έχουν αυτή τη δυνατότητα.
- Η πληθυσμιακή πυκνότητα στην ακτή συσχετίζεται με την αύξηση του καταμερισμού της εργασίας και την αύξηση των αποδόσεων, ενώ η πληθυσμιακή πυκνότητα στην ενδοχώρα σχετίζεται με την μειωμένη απόδοση. Ένα μεγάλο ποσοστό πληθυσμού που κατοικεί σε γεωγραφικά μειονεκτικές περιοχές δεν έχει αναπτύξει το διεθνές εμπόριο.

(ibid).

Μια άλλη σημαντική παράμετρος - έμμεσος παράγοντας γεωγραφικής διάστασης - είναι η αποτελεσματική επιλογή οικονομικής πολιτικής. Οι χώρες που είναι κοντά στις ισχυρές αγορές διεθνούς εμβέλειας θα μπορούσαν για παράδειγμα να εφαρμόσουν πολιτική ανοιχτού εμπορίου σε σχέση με τις χώρες που είναι μακριά από ισχυρές αγορές. Συνήθως, οι χώρες που εμφανίζουν συγκριτικό πλεονέκτημα λόγω γεωγραφικής θέσης εφαρμόζουν πολιτική αξιοποίησης αυτού του πλεονεκτήματος, όπως άνοιγμα των αγορών, ενώ χώρες με δυσμενείς γεωγραφικούς παράγοντες εφαρμόζουν προστατευτική εμπορική πολιτική (π.χ. υψηλοί δασμοί).

Η γεωγραφία λοιπόν, επηρεάζει τις αποφάσεις οικονομικής πολιτικής μεταβάλλοντας την κυβερνητική πολιτική σε ζητήματα εμπορίου ("tradeoffs facing government"). Για παράδειγμα, μία παράκτια οικονομία μπορεί να αντιμετωπίσει μια αύξηση της ελαστικότητας της παραγωγής, μέσω μεταβολής των εμπορικών δασμών, ενώ η οικονομία μιας ενδοχώρας όχι. Παρατηρείται, επίσης ότι οι φιλελεύθερες οικονομίες είναι κυρίως οι παράκτιες οικονομίες. Για παράδειγμα, χώρες της Ανατολικής Ασίας, όπως η Κορέα, η Ταϊβάν και η Ταϊλάνδη, εφαρμόζουν πολιτική ανοιχτού εμπορίου και μάλιστα, ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του '60, δηλαδή πολύ πιο πριν από τη φιλελευθεροποίηση άλλων αναπτυσσόμενων χωρών (ibid).

Συμπερασματικά, παρατηρείται ότι η συμβολή της γεωγραφίας στην οικονομική ανάπτυξη είναι μεγάλη και δεν εξαρτάται μόνο από άμεσους γεωγραφικούς παράγοντες όπως το μεταφορικό κόστος, η τροπικότητα της περιοχής, ο δείκτης ελκυστικότητας κλπ, αλλά και από έμμεσους γεωγραφικούς, δηλαδή από παράγοντες οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς με γεωγραφική διάσταση όπως το οικονομικό σύστημα, το άνοιγμα του εμπορίου, η εκπαίδευση, η εθνική ανεξαρτησία της περιοχής κλπ. Συνεπώς, υπάρχει μία πολυπλοκότητα παραγόντων (ibid).

3.5. Μελλοντικές κατευθύνσεις και πολιτικές

Από την παραπάνω ανάλυση, παρατηρούμε ότι δεν είναι δυνατό να ποσοτικοποιήσουμε τα πλεονεκτήματα ή μειονεκτήματα μιας περιοχής προσδιορίζοντας το οικονομικό προφίλ της περιφέρειας γιατί οι παράγοντες που συμβάλλουν στην οικονομική της ανάπτυξη είναι πάρα πολλοί. Εξάλλου, προσπαθώντας να εντοπίσουμε με δείκτες τους παράγοντες της οικονομικής ανάπτυξης, χάνουμε σε ουσία διότι υπάρχουν οικονομικοκοινωνικές και πολιτικές μεταβλητές που η ποσοτικοποίησή τους είναι δύσκολη και με πολλές παραδοχές.

Η γεωγραφία, λοιπόν, είναι ένας από τους παράγοντες οικονομικής ανάπτυξης, αλλά σίγουρα, όχι ο μοναδικός. Αναμφισβήτητα, λαμβάνοντας τον παράγοντα γεωγραφία στην εφαρμογή πολιτικών η διαχείριση και αξιολόγησή της έχει καλύτερα αποτελέσματα. Με βάση, τη συμβολή της γεωγραφίας στην οικονομική ανάπτυξη, προσδιορίζονται κάποια πεδία που είναι χρήσιμα εργαλεία στην εφαρμογή πολιτικών.

Πρώτον, απαιτείται λεπτομερής ανάλυση των ειδικών χωρικών προβλημάτων των περιβαλλόμενων από ξηρά χωρών αλλά και της πληθυσμιακής κατανομής της ενδοχώρας των παράκτιων οικονομιών. Σε μια παράκτια χώρα υπάρχει έντονη οικονομική δραστηριότητα στη παράκτια ζώνη σε σχέση με την ενδοχώρα. Πολλές φορές οι παράκτιες οικονομίες "απαγορεύουν" την οδική σύνδεση άλλων χωρών με την ακτή ή επιβάλλουν υψηλή φορολογία στη διέλευση των λιμανιών. Μάλιστα, στο πέρασμα των χρόνων υπήρξαν έντονες πολιτικές συγκρούσεις μεταξύ ενδοχώρας και παράκτιας οικονομίας. Για παράδειγμα, στη Χιλή και στη Βολιβία υπάρχουν έντονες κυβερνητικές αντιπαραθέσεις για την ακτή αν και έχει περάσει πάνω από ένας αιώνας από τον πόλεμο στον Ειρηνικό που κόστισε την ακτογραμμή στη Βολιβία. Βέβαια, υπάρχουν προγράμματα "aid programs" που βελτιώνουν την οδική υποδομή και

συνδέουν τις περιβαλλόμενες από ξηρά χώρες με λιμάνια συμβάλλοντας μ' αυτό τον τρόπο στη δημιουργία διακρατικών σχέσεων συνεργασίας π.χ. η τομεακή συνεργασία Ρουάντας και Κένυας. Τέτοιες διακρατικές συνεργασίες συμβάλλουν στη διασφάλιση σταθερότητας μεταξύ των κρατών. Άρα, η οδική υποδομή είναι έμμεσος γεωγραφικός παράγοντας οικονομικής ανάπτυξης μιας περιφέρειας (Gallup J., Sachs J. 1998).

Δεύτερον, επειδή παρατηρείται μεγάλη μετανάστευση πληθυσμού από την ενδοχώρα στις παράκτιες περιοχές και κυρίως, από τις φτωχές στις πλούσιες περιφέρειες, η μελλοντική εξέλιξη των αναπτυσσόμενων χωρών είναι δυσοίωνη. Πολλοί από τους προσδιοριστικούς παράγοντες της μετανάστευσης οφείλονται στη γεωγραφία. Για παράδειγμα, το 15-20 τοις εκατό του πληθυσμού της Βολιβίας κατοικεί σε γειτονικές χώρες, κυρίως της Βόρειας Αργεντινής. Επίσης, παρατηρείται μεγάλη διακρατική πληθυσμιακή μετακίνηση των Νότιο - Αφρικάνικων χωρών. Όλων των ειδών οι μεταναστεύσεις έχουν πολλαπλές επιδράσεις στην οικονομική ανάπτυξη, τόσο των χωρών προέλευσης, όσο και των χωρών προορισμού (ibid).

Τρίτον, η παραπάνω τάση ενισχύεται ακόμη περισσότερο λαμβάνοντας υπόψη και την πληθυσμιακή κατανομή. Όπως έχει αναφερθεί, ο συνδυασμός, αύξησης του πληθυσμού στις αναπτυσσόμενες περιφέρειες και αύξησης του μέσο όρου ζωής, αμβλύνει τις οικονομικές και κατ' επέκταση κοινωνικές ανισότητες των φτωχών και πλούσιων περιφερειών.

Συμπερασματικά, για την κατανόηση της συμβολής της γεωγραφίας στην οικονομική ανάπτυξη απαιτείται και η συμβολή και άλλων παραγόντων όπως κοινωνικών και πολιτικών, μερικοί εκ των οποίων, έχουν έμμεση γεωγραφική διάσταση. Εξάλλου, "η γεωγραφία εμφανίστηκε ως μια «φυσική ιστορία», μετεξελίχθηκε σε φυσική γεωγραφία και ανθρωπογεωγραφία και τείνει να γίνει σήμερα μια κοινωνική επιστήμη" (Γούσιος Δ. 1999).

ΜΕΡΟΣ Β: Νεότερες διεθνείς χωρικές δυναμικές: παγκοσμιοποίηση και περιφερειοποίηση των διεθνών οικονομικών σχέσεων

Οι διεθνείς οικονομικές σχέσεις χαρακτηρίζονται σήμερα από δύο φαινομενικά αντίρροπες εξελίξεις: απ' τη μια η παγκοσμιοποίηση και απ' την άλλη η περιφερειοποίηση και ο περιφερισμός.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια εντατικοποίηση και διεύρυνση των διεθνών οικονομικών σχέσεων και ανταλλαγών. Το διεθνές εμπόριο αυξάνεται εδώ και έτη σημαντικά ταχύτερα απ' ότι η παγκόσμια παραγωγή. Αυτό συνιστά έκφραση ενός ολοένα αυξανόμενου διεθνούς καταμερισμού εργασίας, κινητήριος μοχλός της οποίας είναι οι παγκόσμια προσανατολισμένες στρατηγικές αγορών και πωλήσεων των επιχειρήσεων. Ο βαθμός ανοίγματος των εθνικών οικονομιών αυξάνεται, δηλαδή αυξάνονται τα ποσοστά του εξωτερικού εμπορίου ως προς τα εθνικά ΑΕΠ. Παράλληλα, οι αγορές χρήματος και κεφαλαίου τείνουν να ενοποιηθούν διεθνώς, οι δε πληροφορίες ανταλλάσσονται διεθνώς με τρομακτική ταχύτητα και ολοένα χαμηλότερο κόστος. Οικονομικές διακυμάνσεις (π.χ. ύφεση) μεταδίδονται ταχύτατα από χώρα σε χώρα, δηλαδή αυξάνεται η μακροοικονομική αλληλεξάρτηση. Οι συμπεριφορές επιχειρήσεων και καταναλωτών ομογενοποιούνται ολοένα και περισσότερο. Παράλληλα, στο επίπεδο της διεθνούς οικονομικής διπλωματίας όπως αυτή εκφράζεται στα διάφορα αρμόδια διεθνή φόρα (π.χ. ΠΟΕ, ΔΝΤ, ΟΟΣΑ, Οικονομικοί Οργανισμοί του ΟΗΕ) παρατηρείται επίσης μια τάση αυξανόμενης και ενεργότερης συμμετοχής των κρατών της παγκόσμιας κοινωνίας και μια διεύρυνση και εμβάθυνση του διεθνούς θεσμικού πλαισίου που ρυθμίζει τα θέματα των διεθνών οικονομικών σχέσεων (Κότιος Α. 1998).

Αυτή η αύξηση της διασυνοριακής οικονομικής δραστηριότητας, η αυξανόμενη αλληλεξάρτηση των εθνικών οικονομιών, η αυξηθείσα αλληλεξάρτηση των αγορών χρήματος, κεφαλαίων, εμπορευμάτων και υπηρεσιών, η έντονη διεθνοποίηση της παραγωγής καθώς και η διεθνοποίηση του θεσμικού πλαισίου χαρακτηρίζονται σήμερα με τον γενικό όρο "παγκοσμιοποίηση" ("globalization") (ibid).

Παράλληλα με την παραπάνω εξέλιξη παρατηρούμε και μια ολοένα αυξανόμενη συγκέντρωση των διεθνών εμπορικών ροών σε συγκεκριμένες περιοχές. Με άλλα λόγια η αύξηση του διεθνούς εμπορίου προέρχεται από το άθροισμα της αύξησης του εμπορίου σε διάφορα περιφερειακά επίπεδα. Η τάση αυτή χαρακτηρίζεται ως "περιφερειοποίηση" ("regionalization") της διεθνούς οικονομίας και του διεθνούς εμπορίου. Σ' αντίθεση με τη παγκοσμιοποίηση, η περιφερειοποίηση είναι μια κεντρομόλος διαδικασία η οποία συμπεριλαμβάνει δύο ή περισσότερες οικονομίες ή/και κοινωνίες προς μια μεγαλύτερη αμοιβαία οικονομική ολοκλήρωση. Η περιφερειοποίηση αυτή μπορεί να είναι το *de facto* αποτέλεσμα της λειτουργίας των οικονομικών δυνάμεων σε μικροοικονομικό επίπεδο, δηλαδή το αποτέλεσμα της ελεύθερης λειτουργίας των αγορών. Μπορεί όμως να είναι το αποτέλεσμα ή η επιδίωξη μιας θεσμοθετημένης σύμπραξης των κυβερνήσεων δύο ή περισσότερων χωρών. Σ' αυτή τη περίπτωση της *de jure* περιφερειοποίησης ομιλούμε για "περιφερισμό" ("regionalism") ή για περιφερειοποίηση εκ των άνω (ibid).

Οι παραπάνω τάσεις της παγκοσμιοποίησης και περιφερειοποίησης διαφοροποιούν το πλαίσιο της ανταγωνιστικότητας τόσο σε μικροοικονομικό όσο και σε μακροοικονομικό επίπεδο. Υπάρχει έντονη αλληλοσυσχέτιση των χωρικών επιπέδων ανάπτυξης με επιστέγασμα αυτών το διεθνές επίπεδο. Τα κριτήρια επιλογής του τόπου εγκατάστασης των επιχειρήσεων έχουν έντονο διεθνές χαρακτήρα αφού ο ανταγωνισμός συνεχώς διευρύνεται. Όλα αυτά συμβάλλουν στην αλλαγή των πολιτικών και στην επιθυμία των κεντρικών αρχών να συμμετέχουν σ' αυτό που αποκαλούμε παγκόσμια οικονομία. Άρα, έχουμε αναπροσαρμογή των οικονομικών δεδομένων και αναζήτηση κοινών πολιτικών στην επίλυση παγκόσμιων προβλημάτων.

Το ΜΕΡΟΣ Β αποτελείται από τρία κεφάλαια. Το *πρώτο κεφάλαιο* αναφέρεται στην παγκοσμιοποίηση ως χωρικό φαινόμενο εξετάζοντας επιμέρους εκφράσεις του όπως την ολοκλήρωση των αγορών χρήματος και κεφαλαίου, την αύξηση των ενδοεπιχειρησιακών ανταλλαγών κλπ. Στη συνέχεια, αναλύεται η περιφερειακή διάδοση των χρηματοοικονομικών κρίσεων με παράδειγμα την Ασιατική κρίση το 1997-'98. Το *δεύτερο κεφάλαιο* αναφέρεται στο αντίρροπο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, την περιφερειοποίηση και τον περιφερισμό, προσδιορίζοντας τους λόγους δημιουργίας και εξέλιξης των διακρατικών περιφερειακών ενώσεων. Τέλος, στο *τρίτο κεφάλαιο* γίνεται ένας προσδιορισμός της ανταγωνιστικότητας λαμβάνοντας υπόψη το παγκόσμιο και περιφερειακό περιεχόμενό της. Επίσης, γίνεται σχολιασμός του νέου διεθνή τοπικού επενδυτικού ανταγωνισμού και προσεγγίζονται οικονομικές πολιτικές στο νέο οικονομικό περιβάλλον.

1. Η παγκοσμιοποίηση ως χωρικό φαινόμενο

1.1. Εισαγωγή

Η παγκόσμια οικονομική διαπλοκή αυξάνεται από τα τέλη της δεκαετίας του '80 με σαφέστατα επιταχυνόμενο ρυθμό: Τα ποσοστά αύξησης του διεθνούς εμπορίου (περίπου 8% ετησίως στη δεκαετία του '90) είναι υψηλότερα κατά το διπλάσιο εκείνων της παγκόσμιας παραγωγής. Το ποσοστό αύξησης των αλλοδαπών ιδιωτικών επενδύσεων ξεπερνά μάλιστα την αύξηση της παγκόσμιας παραγωγής κατά τρεις έως τέσσερις φορές (Κότιος Α. 1998).

Σ' αυτή τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης συμμετέχουν ολοένα και περισσότερο και οι χώρες του Τρίτου Κόσμου. Για παράδειγμα, το 1995 οι χώρες αυτές απορρόφησαν το 38% των συνολικών ξένων επενδύσεων, ενώ σημαντική αύξηση παρουσιάζουν οι εξαγωγές τους. Φυσικά, στην ιστορία της παγκόσμιας οικονομίας υπήρξαν και στο παρελθόν φάσεις ενισχυμένης ολοκλήρωσης των αγορών αγαθών και κεφαλαίων, όπως βέβαια και φάσεις αποσύνδεσης και εμπορικών πολέμων (ibid).

Έτσι, για παράδειγμα, για τις τέσσερις περίπου δεκαετίες πριν από το Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο επιτεύχθηκαν επίπεδα διεθνούς οικονομικής ολοκλήρωσης, που από ποσοτικής απόψεως ανταποκρίνονταν στα σημερινά. Αντιθέτως, η περίοδος του μεσοπολέμου

χαρακτηρίζονταν από εμπορικό προστατευτισμό, σχηματισμό περιφερειακών ανταγωνιστικών μπλοκ και οικονομικών και πολιτικών συγκρούσεων. Η σημερινή φάση έντονης παγκοσμιοποίησης, είναι αποτέλεσμα της σύμπραξης πολλών παραγόντων, όπως αυτά διαμορφώθηκαν κατά τη περίοδο μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο (ibid).

Το σύγχρονο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης διαφέρει του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης άλλων εποχών κυρίως ως προς το εύρος και το βάθος της οικονομικής ολοκλήρωσης, αλλά και ως προς το γεγονός ότι η παρατηρούμενη οικονομική ολοκλήρωση συνοδεύεται και από τη δημιουργία αντίστοιχων θεσμών, αρχών και κανόνων της διεθνούς οικονομικής διπλωματίας και του δημοσίου διεθνούς οικονομικού δικαίου (ibid).

1.2. Εκφράσεις της παγκοσμιοποίησης και η χωρική τους διάσταση

1.2.1. Η αύξηση του διεθνούς εμπορίου

Το διεθνές εμπόριο καθορίζει σημαντικά το ρυθμό και τη διάρθρωση της ανάπτυξης μιας χώρας. Παρέχει τα υλικά μέσα (κεφαλαιουχικά αγαθά, πρώτες και ημικατεργασμένες ύλες) που είναι απαραίτητα για την οικονομική ανάπτυξη. Οι αναπτυσσόμενες χώρες απολαμβάνουν τεράστια οφέλη από τις τεχνολογικές προόδους στις αναπτυγμένες χώρες, με την εισαγωγή μηχανημάτων, μεταφορικών μέσων και άλλων κεφαλαιουχικών αγαθών. Το διεθνές εμπόριο είναι ο σπουδαιότερος τρόπος για τη διοχέτευση των τεχνικών γνώσεων και επιχειρηματικών και διοικητικών ικανοτήτων από τις αναπτυγμένες προς τις αναπτυσσόμενες χώρες (Σκούντζος Θ. 1989).

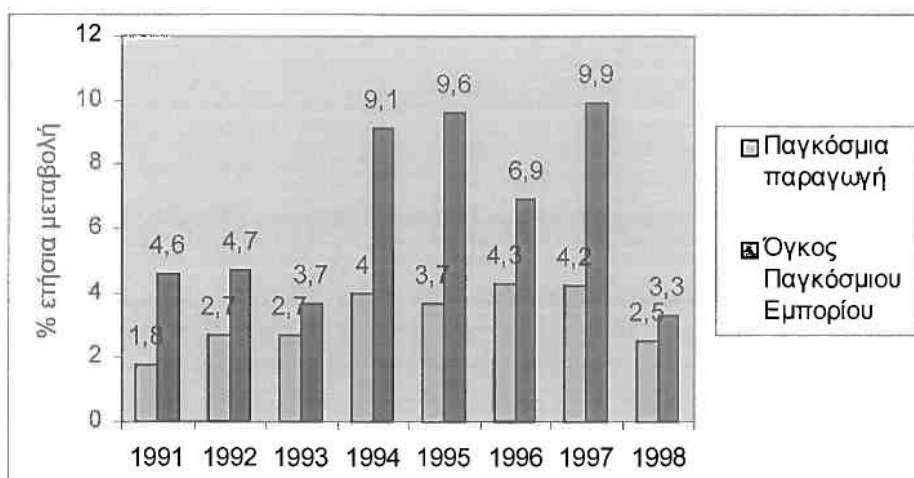
Ένα έμμεσο όφελος που προκύπτει από το διεθνές εμπόριο είναι η διευκόλυνση στη μετακίνηση του κεφαλαίου. Το ποσό του κεφαλαίου που μια αναπτυσσόμενη χώρα μπορεί να προσελκύσει από το εξωτερικό εξαρτάται αρχικά από την ικανότητα και θέληση των αναπτυγμένων χωρών να δανείσουν, πράγμα που επηρεάζεται αποφασιστικά από τα εσωτερικά μέτρα πολιτικής στις αναπτυσσόμενες χώρες. Είναι λογικό λοιπόν ότι όσο μεγαλύτερος είναι ο όγκος του εμπορίου τόσο μεγαλύτερο θα είναι το ποσό του ξένου κεφαλαίου που μπορεί να αναμένεται ότι θα καταστεί διαθέσιμο (βλ. Σκούντζος Θ. 1989). Ένας άλλος τρόπος με τον οποίο το διεθνές εμπόριο ωφελεί έμμεσα μια χώρα είναι η ενίσχυση του υγιούς ανταγωνισμού. Μεγαλύτερος ανταγωνισμός έχει μεγάλη σημασία για τις αναπτυσσόμενες χώρες, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη το μικρό μέγεθος της αγοράς των χωρών αυτών (ibid).

Άλλο σημαντικό όφελος είναι οι από τη διεύρυνση της αγοράς προκαλούμενες βελτιώσεις στην παραγωγική διαδικασία. Μια χώρα που παράγει για μια μεγαλύτερη από τη δική της εσωτερική αγορά, μπορεί να εισάγει σε μεγαλύτερο βαθμό τον καταμερισμό της εργασίας, να κάνει μεγαλύτερη χρήση μηχανικού εξοπλισμού και είναι πιθανότερο να εισάγει καινοτομίες και βελτιώσεις στη παραγωγική διαδικασία. Άρα, τα από το διεθνές εμπόριο οφέλη, εξεταζόμενα υπό την κατάλληλη δυναμική τους μορφή, δεν προκύπτουν απλώς από τη μεταβολή στην κατανομή των πόρων, αλλά διαρκώς συγχωνεύονται με τα από την ανάπτυξη οφέλη. Και αν το εμπόριο αυξάνει τις

δυνατότητες για ανάπτυξη, τότε όσο μεγαλύτερος είναι ο όγκος του εμπορίου τόσο καλύτερες θα είναι οι προοπτικές για ανάπτυξη (ibid).

Το διεθνές εμπόριο αυξάνεται εδώ και έτη σημαντικά ταχύτερα απ' ότι η παγκόσμια παραγωγή, το οποίο απεικονίζεται στο διάγραμμα 1.2.1.α.

Διάγραμμα 1.2.1.α.: Ρυθμός αύξησης της παγκόσμιας παραγωγής και του παγκόσμιου εμπορίου (ετήσια % μεταβολή)

Πηγή: World Economic Outlook 1999

Βέβαια ο ρυθμός αύξησης του διεθνούς εμπορίου διαφέρει από περιοχή σε περιοχή για πολλούς λόγους όπως γεωγραφικούς (π.χ. προσπελασιμότητα), κοινωνικούς (π.χ. χωρική κατανομή της δημογραφικής εξέλιξης), μακροοικονομικούς (π.χ. νομισματική και δημοσιονομική πολιτική), πολιτιστικούς (π.χ. τουριστικά προγράμματα) κλπ. Αυτή η διαφοροποίηση στους ρυθμούς μεταβολής του διεθνούς εμπορίου φαίνεται στο πίνακα 1.2.1.α.

Πίνακας 1.2.1.α.: Ανάπτυξη του όγκου του παγκόσμιου εμπορίου εμπορευμάτων ανά περιοχή, 1990-98, (ετήσια % μεταβολή)

Εξαγωγές					Εισαγωγές			
1990-95	1996	1997	1998		1990-95	1996	1997	1998
6	5,5	10,5	3,5	Παγκόσμια	6,5	6	9,5	4
7	6	11	3	Βόρεια Αμερική	7	5,5	13	10,5
8	11	11	6,5	Λατινική Αμερική	12	8,5	22	9,5
5,5	5,5	9,5	4,5	Δυτική Ευρώπη	4,5	5,5	7,5	7,5
5,5	5,5	9,5	5	Ε.Ε (15)	4,5	5	7	7,5
5	6,5	12,5	10	Μεταβατικές οικονομίες	2,5	16	17	10
7,5	5	13	1	Ασία	10,5	6	6	-8,5

Πηγή: WTO 1999

Παρατηρείται ότι σήμερα λόγω του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης, μια μείωση του ρυθμού αύξησης του διεθνούς εμπορίου σε μια γεωγραφική περιοχή – ή μια εν γένει έντονη οικονομική αλλαγή σε διεθνές επίπεδο – έχει ως συνέπεια να επηρεάζεται και ο ρυθμός αύξησης και άλλων περιοχών. Ο ρυθμός αύξησης του όγκου του παγκόσμιου εμπορίου μειώθηκε σε 3,3% το 1998 από 9,9% το 1997 εξαιτίας των συνεχιζόμενων οικονομικών αλληλεπιδράσεων της χρηματοοικονομικής κρίσης στην ευρύτερη περιοχή της Ασίας. Επίσης, και ο ρυθμός αύξησης της παγκόσμιας παραγωγής μειώθηκε σε 2,5% από 4,2%. Πρόκειται όμως για μικρότερο ποσοστό μείωσης αφού διαχρονικά ο ρυθμός αύξησης του διεθνούς εμπορίου είναι μεγαλύτερος αυτού της παγκόσμιας παραγωγής. Εκτός της χρηματοοικονομικής κρίσης στην Ασία, υπήρξαν και άλλοι παράγοντες που συνέβαλαν στη μείωση της παγκόσμιας παραγωγής και του διεθνούς εμπορίου, το 1998, όπως η μείωση της τιμής του πετρελαίου κατά 30% και των "non-oil commodity prices" κατά 20% με φυσικά διαφορετικές οικονομικές συνέπειες για κάθε χώρα και περιοχή³.

1.2.2. Διεθνοποίηση της παραγωγής: η σημασία των πολυεθνικών επιχειρήσεων και των ΑΞΕ

Στη διεθνοποίηση της παραγωγής συνέβαλαν πολλοί παράγοντες. Η τεχνολογική εξέλιξη και πρόοδος στον τομέα των μεταφορών και των τηλεπικοινωνιών, συντελεί στη δικτύωση του χώρου. Η πληροφόρηση συνέβαλε στη διαφάνεια, τη τηλεεργασία και το διεθνές εμπόριο υπηρεσιών. Ένας άλλος παράγοντας που συνέβαλε στο να προαχθεί διεθνοποίηση των οικονομιών είναι η φιλελευθεροποίηση και η απορύθμιση. Όλα αυτά δημιουργούν ένα καθεστώς εξωτερικών σχέσεων που έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των πολυεθνικών επιχειρήσεων και των ΑΞΕ.

Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ) ορίζονται οι επενδύσεις οι οποίες συνεπάγονται τη μεταφορά κεφαλαίων, τεχνολογίας και ανθρώπινου δυναμικού σε ξένες χώρες. Αναλυτικότερα, ορίζονται ως το κεφάλαιο με το οποίο μια επιχείρηση χρηματοδοτεί την αγορά, τη δημιουργία ή την ανάπτυξη θυγατρικών στην αλλοδαπή, ή αποκτά μετοχές ξένων επιχειρήσεων. Η μορφή αυτής της επένδυσης απαιτεί τη διαχείριση του νέου περιουσιακού στοιχείου από τον επενδυτή και αυτό ακριβώς το στοιχείο διαχωρίζει τις ΑΞΕ από το χαρτοφυλάκιο επενδύσεων σε ξένα αποθέματα, τα ομόλογα και άλλα χρηματοοικονομικά μέσα. Η στρατηγική αυτή, αν και συμπεριλαμβάνει υψηλό κίνδυνο, αποτελεί μία από τις πιο διαδεδομένες επενδυτικές δραστηριότητες (Τσιάπα Μ. 1999).

Οι ΑΞΕ συσχετίζονται με μια σειρά πλεονεκτημάτων και αναπτυξιακών επιδράσεων τόσο για τις χώρες υποδοχής όσο και προέλευσης αυτών και εξαρτώνται από το θεσμικό και το πολιτικό πλαίσιο, την ευελιξία στην παραγωγή, την τεχνολογική πρόοδο, τις υποδομές, τη συσσώρευση κεφαλαίου κλπ. Αναλυτικότερα, οι ΑΞΕ συμβάλλουν στην περιφερειακή ανάπτυξη μέσω αύξησης του κεφαλαιουχικού αποθέματος και βελτίωσης της παραγωγικής ικανότητας. Συντελούν κύρια στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης ή νέων εργασιών στη χώρα υποδοχής, άμεσα εάν λειτουργήσουν ως προστιθέμενη αξία

³ Πιο αναλυτικά βλέπε <http://www.wto.org/wto/intltrad/internat.htm>

στην παραγωγική ικανότητα των επιχειρήσεων και έμμεσα μακροπρόθεσμα εάν συντελέσουν στην επέκταση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων (ibid).

Οι δεσμοί ("linkages") της νέας επένδυσης επηρεάζουν έμμεσα τη δομή της τοπικής απασχόλησης. Συγκεκριμένα, εάν η νέα επιχείρηση χαρακτηρίζεται από "backward" δεσμούς, δηλαδή την ανάγκη παροχής προϊόντων από προμηθευτές με σκοπό την εξυπηρέτησή της, τότε οι επιδράσεις της στην τοπική αγορά είναι ιδιαίτερα ευοίωνες σε σχέση με αυτές που χαρακτηρίζονται από "forward" δεσμούς, δηλαδή επενδύσεις που προμηθεύουν άλλες επιχειρήσεις. Η περίπτωση δημιουργίας θύλακα ("enclaves"), δηλαδή το γεγονός της εγκατάστασης μιας επιχείρησης που δεν ακολουθείται από περαιτέρω δεσμούς με την τοπική κοινωνία, αποτελεί και την πιο αρνητική επίπτωση (ibid).

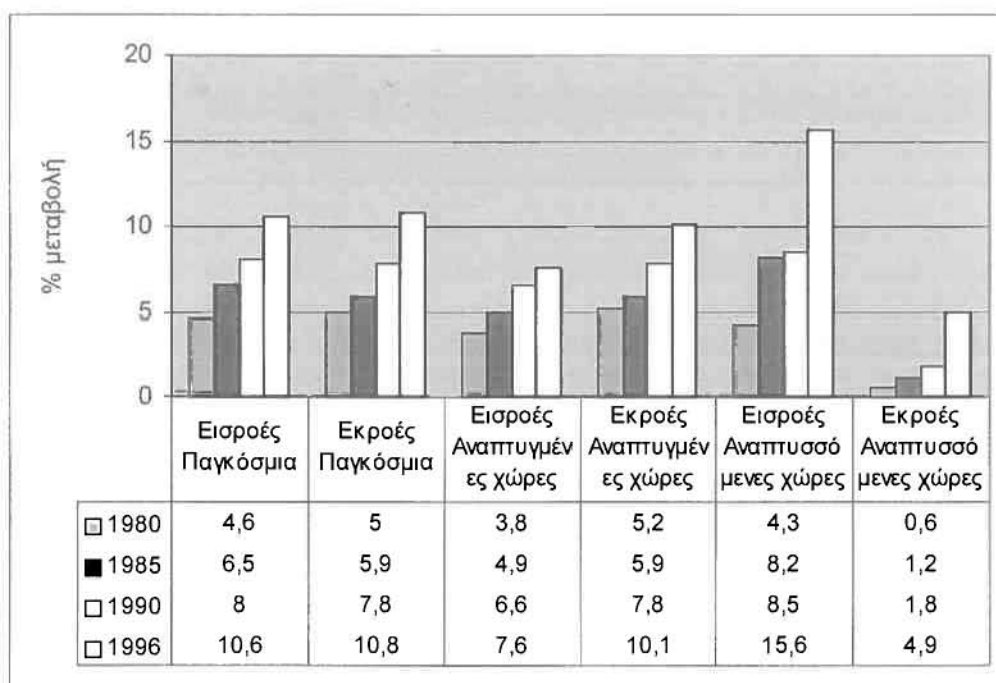
Εν γένει, οι ΑΞΕ συμβάλλουν στη βελτίωση της παραγωγικής ικανότητας και στην επέκταση της ανταγωνιστικότητας που έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της ποιότητας των προϊόντων, την αύξηση των εξαγωγών, την αύξηση στην πρόσβαση και στην παροχή των αγαθών και των υπηρεσιών σε επενδύσεις. Υπάρχει οργάνωση, βελτίωση της διαχείρισης, αυξάνεται η ζήτηση για ενδιάμεσα προϊόντα, γίνονται πρόσθετες εξαγορές, υπάρχει εμπορικό πλεόνασμα και οικονομική ευημερία.

1.2.2.1. Η αύξηση των διεθνών επενδύσεων

Το εμπόριο και οι ΑΞΕ είναι από τους κύριους μοχλούς ανάπτυξης των αναπτυσσόμενων και αναπτυσσόμενων χωρών. Ο όγκος του παγκόσμιου εμπορίου μέχρι το 1996 ήταν 16 φορές μεγαλύτερος απ' ό,τι ήταν το 1950 ενώ ο όγκος της παγκόσμιας παραγωγής 6 φορές. Μάλιστα, η αύξηση των ΑΞΕ ήταν ακόμη μεγαλύτερη αφού αυξήθηκε 25 φορές κατά τη διάρκεια του τελευταίου τέταρτου του αιώνα, από 14 δις δολάρια σε 350 δις. Τόσο το εμπόριο όσο και οι επενδύσεις συμβάλλουν στην ολοκλήρωση της αγοράς διότι συντελούν στην οικονομική αλληλεξάρτηση των εθνών (OECD 1999). Υπάρχουν έντονες σχέσεις μεταξύ των κρατών και της οικονομικής δραστηριότητας με συνέπεια η αύξηση των διεθνών επενδύσεων να σχετίζεται άμεσα με την αύξηση του εμπορίου.

Όπως φαίνεται και από το διάγραμμα 1.2.2.1.α. από το 1980 έως το 1996 παρατηρείται μία αύξηση των διεθνών επενδύσεων ως ποσοστό του ΑΕγχΠ σε παγκόσμια κλίμακα. Ο ρυθμός αύξησης των ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕγχΠ των αναπτυσσόμενων χωρών είναι υψηλότερος ως χώρες υποδοχής απ' ό,τι ως χώρες προέλευσης. Αντίθετα, οι αναπτυσσόμενες χώρες εμφανίζουν εξίσου υψηλούς ρυθμούς αύξησης ως χώρες υποδοχής και προέλευσης. Οι αναπτυσσόμενες χώρες το διάστημα 1990-1996 εμφάνισαν μια τρομακτική αύξηση των εκροών ΑΞΕ που υποδηλώνει, όπως θα αναφερθεί και παρακάτω, την αυξημένη συμμετοχή τους στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας.

Διάγραμμα 1.2.2.1.α.: Ρυθμός αύξησης ΑΞΕ (εισροές και εκροές)

Πηγή: United Nations 1998

Στον πίνακα 1.2.2.1.α. φαίνεται η σωρευτική εισροή και εκροή ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕγχΠ ανά περιοχή με τα αντίστοιχα διαγράμματα 1.2.2.1.β. και 1.2.2.1.γ. Παρατηρείται μια ραγδαία αύξηση των εκροών στη Δυτική Ευρώπη και μια μικρότερη των χωρών της Βόρειας Αμερικής. Αντίθετα, οι αναπτυσσόμενες περιοχές (Λατινική Αμερική και Καραϊβική, Ασία, Αφρική και Αναπτυσσόμενη Ευρώπη) δεν έχουν τους ίδιους ρυθμούς αύξησης κυρίως λόγω έλλειψης τεχνογνωσίας και κεφαλαίου. Βέβαια, η συμβολή τους ως χώρες υποδοχής είναι μεγάλη και μάλιστα το 1996 οι περιοχές Λατινική Αμερική και Καραϊβική, Ασία και Αφρική έχουν υψηλότερα ποσοστά έναντι των αναπτυγμένων περιοχών (Δυτική Ευρώπη και Βόρεια Αμερική). Επίσης, αξιοσημείωτη είναι και η συμμετοχή των χωρών της αναπτυσσόμενης Ευρώπης ως χώρες υποδοχής των ΑΞΕ. Όλα αυτά είναι αλληλένδετα αφού τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ένα έντονο ενδιαφέρον των αναπτυγμένων χωρών για επένδυση στις αναπτυσσόμενες χώρες.

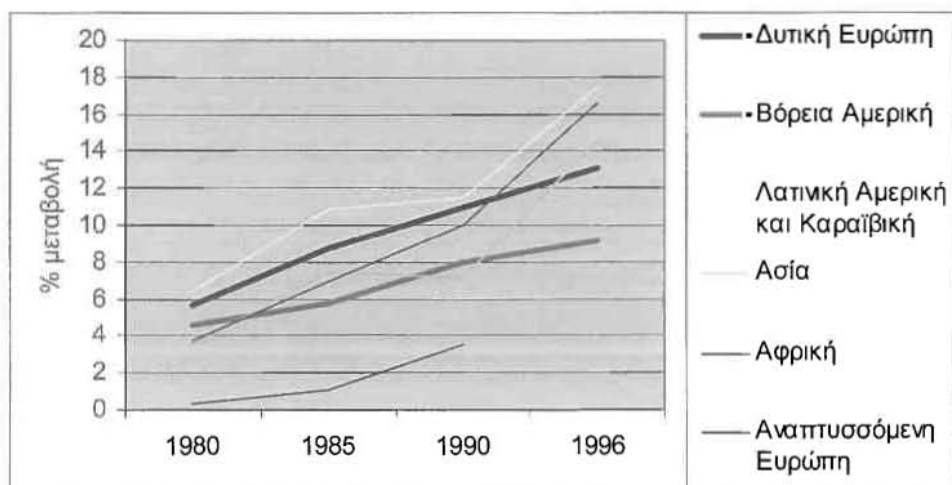
Έχει αποδειχτεί ότι στις χώρες του ΟΟΣΑ οι ξένες επενδύσεις αυξάνουν τα ημερομίσθια και αποτελούν τη κύρια πηγή τεχνολογικής διάχυσης και διαχείρισης δεξιοτήτων στις χώρες υποδοχής των αναπτυσσόμενων χωρών. Αυτό συμβάλλει στην αύξηση της ευημερίας των αναπτυσσόμενων χωρών όταν δημιουργούν προστιθέμενη αξία. Άρα, οι αναπτυσσόμενες χώρες γίνονται περισσότερο "stakeholders" στο διεθνές εμπόριο (OECD 1999).

Πίνακας 1.2.2.1.α.: Σωρευτική εισροή και εκροή ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕγχΠ ανά περιοχή

Περιοχή		1980	1985	1990	1996
Δυτική Ευρώπη	Εισροές	5,6	8,7	11	13,1
	Εκροές	6,7	10,5	12,5	17,9
Βόρεια Αμερική	Εισροές	4,6	5,7	8	9,2
	Εκροές	8,2	6,7	8,2	11,2
Λατινική Αμερική και Καραϊβική	Εισροές	6,4	10,8	11,5	17,4
	Εκροές	0,4	1	1,2	1,5
Ασία	Εισροές	3,5	7,4	7,1	14,6
	Εκροές	0,9	1,1	1,8	6,9
Αφρική	Εισροές	3,7	6,9	10	16,6
	Εκροές	0,1	1,9	3,1	4,1
Αναπτυσσόμενη Ευρώπη	Εισροές	0,3	1,1	3,5	8,1
	Εκροές			0,6	1,8

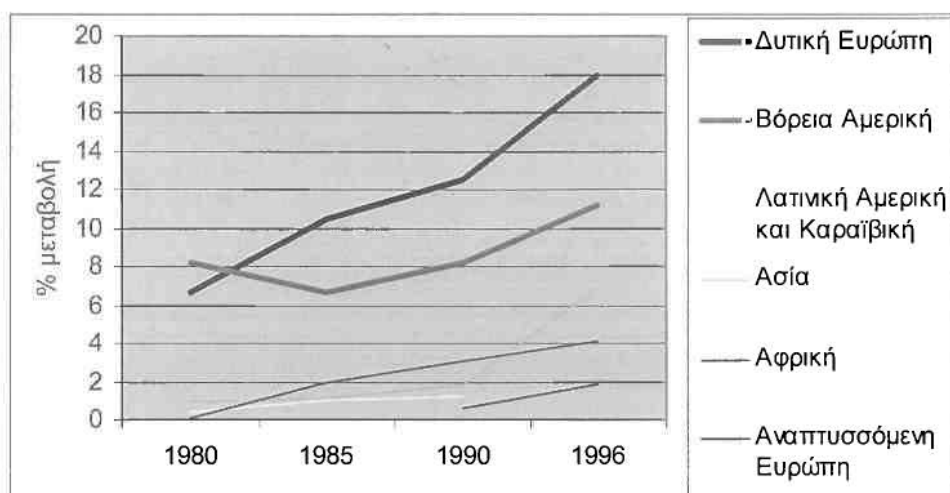
Πηγή: United Nations 1998

Διάγραμμα 1.2.2.1.β.: Σωρευτική εισροή ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕγχΠ ανά περιοχή

Πηγή: United Nations 1998

Διάγραμμα 1.2.2.1.γ.: Σωρευτική εκροή ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕγχΠ ανά περιοχή

Πηγή: United Nations 1998

Η δραστηριότητα των πολυεθνικών επιχειρήσεων λοιπόν, δεν επικεντρώνεται σήμερα, όπως στο παρελθόν, στον τομέα των πρώτων υλών, αλλά επεκτείνεται ολοένα και περισσότερο σε τεχνολογικούς και συμβουλευτικούς τομείς. Οι βασικές δραστηριότητες των επιχειρήσεων όπως εφοδιασμός, παραγωγή, μάρκετινγκ και πωλήσεις είναι έντονα διεθνοποιημένες. Οι επιχειρήσεις επιδιώκουν την αριστοποίηση των εν λόγω δραστηριοτήτων όχι τοπικά αλλά γεωκεντρικά (Κότιος Α. 1998).

Ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα στο νέο διεθνοποιημένο περιβάλλον προκύπτουν λιγότερο από φυσικούς παράγοντες (π.χ. φθηνό εργατικό δυναμικό, ύπαρξη πρώτων υλών) αλλά πολύ περισσότερο από άλλους παράγοντες όπως η πρόσβαση σε ευνοϊκές πηγές κεφαλαίου, σε άδειες και ευρεσιτεχνίες, στη τεχνολογία, στο ανθρώπινο κεφάλαιο κλπ. Οι τελευταίοι παράγοντες εμφανίζουν συγκριτικά χαλαρότερη χωρική σύνδεση, επειδή δύναται να μεταφερθούν υπερσυνοριακά (μεταξύ των επιχειρήσεων του ίδιου ομίλου ή μεταξύ ανεξάρτητων επιχειρήσεων) (ibid).

Συνεπώς, τα τελευταία τριάντα χρόνια, και κυρίως από τις αρχές της δεκαετίας του '80, το διεθνές περιβάλλον των ΑΞΕ και του εμπορίου έχει πραγματικά αλλάξει. Οι κυριότερες αλλαγές οφείλονται στη μείωση των τεχνολογικών και πολιτικών εμποδίων για την κίνηση των αγαθών, των υπηρεσιών, του κεφαλαίου, των εργαζομένων και των εταιρειών. Πιο συγκεκριμένα, η ανάπτυξη των τεχνολογιών έχει συμβάλλει στην αύξηση της κινητικότητας των αγαθών και υπηρεσιών, ενώ η οργάνωση και η διαχείριση των εταιρειών μπορεί να γίνει εξ' αποστάσεως. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, την αύξηση της διεθνούς παραγωγής και το μέγεθός της εξαρτάται από τη πολυεθνικότητα των επιχειρήσεων (Fischer Β. 1998).

Στο νέο διεθνοποιημένο περιβάλλον, οι επιχειρήσεις έχουν πολλαπλές επιλογές και ελευθερία επιλογών στο τόπο εγκατάστασης της επιχείρησης και συνεπώς στην

παραγωγή, εισαγωγή και εξαγωγή των προϊόντων τους. Οι εισροές των παραγωγικών συντελεστών μπορεί να προέλθουν από ξένες χώρες και τμήμα της παραγωγής μπορεί να πραγματοποιηθεί οπουδήποτε (ibid).

1.2.2.2. Η αύξηση των ενδοεπιχειρησιακών ανταλλαγών

Μια βασική διάκριση του διεθνούς εμπορίου είναι σε δια-κλαδικό ("inter-industry") και ενδο-κλαδικό ("intra-industry"). Η πράξη δείχνει ότι ένα μεγάλο μέρος της διεθνούς ανταλλαγής πραγματοποιείται με προϊόντα από τον ίδιο κλάδο ή βιομηχανία. Έχουμε δηλαδή διεθνή ανταλλαγή ποικιλιών του ίδιου προϊόντος, το οποίο παράγεται σε ένα κλάδο. Έτσι για παράδειγμα, τα γαλλικά αυτοκίνητα αγοράζονται από τους Ιταλούς, οι οποίοι εξάγουν στη Γαλλία αυτοκίνητα κατασκευής ιταλικών βιομηχανιών. Στα τελευταία χρόνια το ενδοκλαδικό εμπόριο έχει αυξηθεί με πολύ γοργούς ρυθμούς (Πουρναράκης Ε. 1996).

Στη περίπτωση του ενδοκλαδικού εμπορίου, η μορφή αγοράς που χαρακτηρίζει το διαφορισμό του παραγόμενου προϊόντος (δηλαδή την ποικιλία) είναι ο μονοπωλιακός ανταγωνισμός. Η επιχείρηση της μορφής αυτής αγοράς έχει σχετικά ελαστική ζήτηση για το προϊόν της λόγω της ύπαρξης υποκατάστατων (ποικιλιών) του προϊόντος. Όσο μεγαλύτερος ο αριθμός των ποικιλιών τόσο ελαστικότερη η ζήτηση. Καθοριστικής σημασίας για την εξήγηση του φαινομένου του ενδοκλαδικού εμπορίου είναι οι οικονομίες κλίμακας παραγωγής. Η εξειδίκευση των επιχειρήσεων ενός κλάδου κατά ποικιλία του προϊόντος, υπονοεί την ύπαρξη οικονομιών κλίμακας, πράγμα που σημαίνει ότι το μέσο κόστος της επιχείρησης μειώνεται με την αύξηση της παραγωγής. Σημαίνει, επίσης, ότι το οριακό κόστος είναι μικρότερο του μέσου και φθίνον (ibid).

Η "τυπική" παραγωγική μονάδα συγκεκριμένης ποικιλίας ενός προϊόντος έχει το πλεονέκτημα του διαφορισμού του προϊόντος της, του οποίου κάνει μονοπωλιακή χρήση. Όσο μικρότερος είναι ο αριθμός των υποκατάστατων (ποικιλιών) τόσο πιο ανελαστική είναι η ζήτηση του προϊόντος της. Αντίθετα, ο ανταγωνισμός από μεγαλύτερο αριθμό επιχειρήσεων απαιτεί, για την επιβίωση της επιχείρησης, περαιτέρω μείωση του κόστους. Τώρα, εφ' όσον έχουμε οικονομίες κλίμακας, η μείωση του κόστους σημαίνει και αύξηση της παραγωγής και η ζήτηση του προϊόντος θα είναι πιο ελαστική (ibid).

Η υπόθεση των οικονομιών κλίμακας είναι στρατηγικής σημασίας για την εξήγηση του φαινομένου του διακλαδικού εμπορίου και το διεθνές εμπόριο κάνει δυνατή την αύξηση του αριθμού των ποικιλιών του προϊόντος (ibid).

Στους "global players" (δηλαδή στις διεθνοποιημένες επιχειρήσεις) δεν αντιστοιχεί μόνο μεγάλο τμήμα της παγκόσμιας παραγωγής αλλά και του παγκόσμιου εμπορίου. Σημαντικότατο μέρος του παγκόσμιου εμπορίου διενεργείται ενδοεπιχειρησιακά, δηλαδή μεταξύ των επιχειρήσεων του ίδιου ομίλου που είναι εγκατεστημένες σε διαφορετικές χώρες. Εκτιμάται ότι περίπου το 1/3 του παγκόσμιου εμπορίου διενεργείται ενδοεπιχειρησιακά. Συγχρόνως, το εμπόριο αυτό δεν αφορά τόσο

εμπορεύματα όσο ειδικές υπηρεσίες στους τομείς της επίλυσης προβλημάτων, του μάρκετινγκ, της χρηματοδότησης και της τεχνολογίας (Κότιος Α. 1998).

Στενά συνδεδεμένα με την παγκοσμιοποίηση της παραγωγής αλλά και την ταύτιση των καταναλωτικών προτιμήσεων είναι η αύξηση του ποσοστού του ενδο-βιομηχανικού εμπορίου, δηλαδή του εμπορίου με προϊόντα της ίδιας κατηγορίας, ενώ μείωση εμφανίζει το ποσοστό του δια-βιομηχανικού εμπορίου, δηλαδή του συμπληρωματικού εμπορίου (π.χ. πρώτες ύλες έναντι ετοιμών προϊόντων, προϊόντα έντασης εργασίας με προϊόντα έντασης γνώσεως και τεχνολογίας) (ibid).

Το ποσοστό του λεγόμενου ενδο-βιομηχανικού εμπορίου (π.χ. αυτοκίνητα έναντι αυτοκινήτων, ηλεκτρικές συσκευές έναντι ηλεκτρικών συσκευών) υπολογίζεται ότι ανέρχεται εν τω μεταξύ σε περίπου 70% του συνολικού εμπορίου που λαμβάνει χώρα μεταξύ των βιομηχανικών χωρών, αλλά και σε περίπου 50% του εμπορίου μεταξύ βιομηχανικών χωρών και των περισσότερο αναπτυγμένων χωρών του Τρίτου Κόσμου (ibid). Με βάση τα παραπάνω και έχοντας υπόψη ότι τα 2/3 της διεθνούς κίνησης κεφαλαίων διευθύνονται από ιδιώτες, είναι προφανές ότι ο ιδιωτικός τομέας και κυρίως οι πολυεθνικές επιχειρήσεις και οι θεσμικοί επενδυτές είναι ο κύριος μοχλός εξέλιξης της παγκοσμιοποίησης (Fischer B. 1998).

1.2.3. Η ολοκλήρωση των αγορών χρήματος και κεφαλαίου

Σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό απ' ότι η παραγωγή αγαθών και το εμπόριο, είναι παγκοσμιοποιημένες οι αγορές χρήματος και κεφαλαίων. Το έτος 1995 οι διεθνείς εκδόσεις αξιόγραφων (π.χ. ομολόγων) ανέρχονταν σε 2,8 τρισ. δολ. ΗΠΑ, οι συνολικές εξωτερικές απαιτήσεις των διεθνών εμπορικών τραπεζών ανέρχονταν σε 7,9 τρισ. δολ. ΗΠΑ, οι συνολικές δε τοποθετήσεις σε παράγωγα χρηματοδοτικά μέσα σε 27 τρισ. δολ. ΗΠΑ. Πρόκειται για μεγέθη που ξεπερνούν κατά πολύ το συνολικό ΑΕΠ των βιομηχανικών χωρών και οι νέες εκδόσεις είναι πολύ υψηλότερες από τα συναλλαγματικά αποθέματα των εθνικών Κεντρικών Τραπεζών (Κότιος Α. 1998).

Η μείωση του μεταφορικού και τηλεπικοινωνιακού κόστους, η απελευθέρωση της κίνησης των κεφαλαίων, η απελευθέρωση των χρηματιστηριακών αγορών και η ιδιωτικοποίηση των επιχειρήσεων, συνέβαλαν στη δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών για αύξηση της κινητικότητας του κεφαλαίου. Από το 1990 έως το 1995, ο δανεισμός της διεθνούς κεφαλαιαγοράς αυξήθηκε κατά 1/4. Η διαρροή κεφαλαίων από τις χώρες του ΟΟΣΑ στις χώρες που δεν είναι μέλη, υπολογίζονται σε 252 δις αμερικάνικα δολάρια το 1995, περίπου διπλάσια από τα αντίστοιχα ποσά του 1990. Ο ρόλος του ιδιωτικού τομέα στην διεθνή παραγωγή έχει αυξηθεί αφού τα μερίδια στη διεθνή αγορά από 1/3 το 1990, το 1995 έγιναν 2/3 (Fischer B. 1998).

Η ολοκλήρωση των αγορών χρήματος και κεφαλαίου συνεπάγεται και τη σε μεγάλο βαθμό εξίσωση των αποδόσεων του κεφαλαίου (π.χ. επιτοκίων). Όπως φαίνεται από το πίνακα 1.2.3.α. και το αντίστοιχο διάγραμμα 1.2.3.α. υπάρχει μία πτώση των μακροπρόθεσμων επιτοκίων ανά περιοχή ή κατηγοριοποίηση οικονομίας, με εξαίρεση

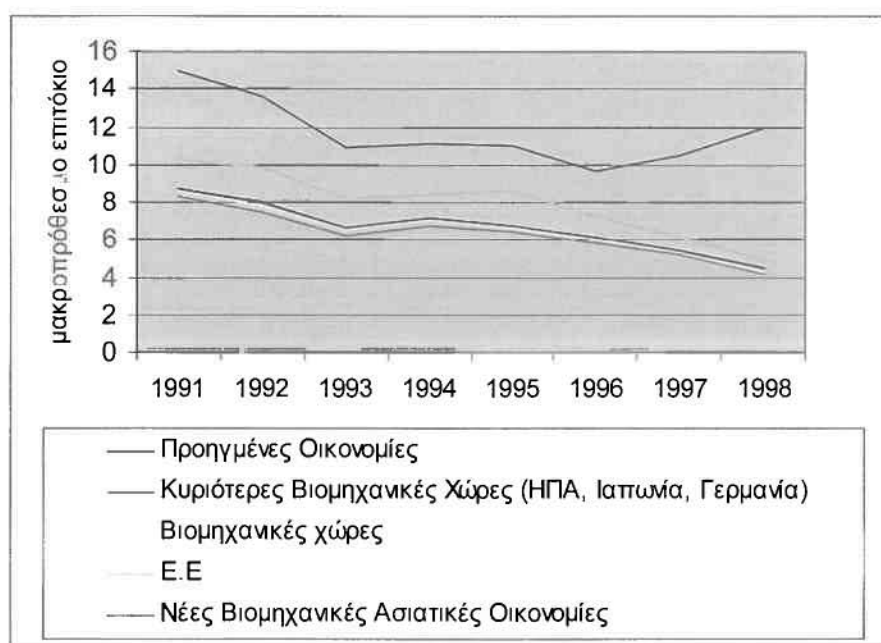
τις Νέες Βιομηχανικές Ασιατικές Οικονομίες όπου το διάστημα 1996-'98 παρατηρήθηκε αύξηση των επιτοκίων λόγω της χρηματοοικονομικής κρίσης (βλέπε παρακάτω).

Πίνακας 1.2.3.α.: Διαχρονική εξέλιξη μακροπρόθεσμου επιτοκίου ανά περιοχή

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Προηγμένες Οικονομίες	8,7	8	6,6	7,2	6,8	6,1	5,4	4,5
Κυριότερες Βιομηχανικές Χώρες (ΗΠΑ, Ιαπωνία, Γερμανία)	8,3	7,5	6,2	6,8	6,4	5,8	5,2	4,2
<i>ανεπίσημη καταγραφή</i>								
Βιομηχανικές χώρες	8,6	7,8	6,5	7,1	6,7	6	5,3	4,3
Ε.Ε	10,3	9,9	8,2	8,4	8,6	7,3	6,1	4,9
Νέες Βιομηχανικές Ασιατικές Οικονομίες	15	13,6	10,9	11,1	11	9,7	10,5	12

Πηγή: World Economic Outlook 1999

Διάγραμμα 1.2.3.α.: Διαχρονική εξέλιξη μακροπρόθεσμου επιτοκίου ανά περιοχή

Πηγή: World Economic Outlook 1999

Ακόμη, τα ως άνω μεγέθη και η μεγάλη ταχύτητα κυκλοφορίας του χρήματος και κεφαλαίου δύνανται να ακυρώσουν την αποτελεσματικότητα των εθνικών νομισμάτων και δημοσιονομικών πολιτικών. Με άλλα λόγια, η παραδοσιακή οικονομική πολιτική τίθεται εν αμφιβολία και μπαίνει σε δοκιμασία το κοινωνικό κράτος, δεδομένου ότι λόγω της μείωσης της αποτελεσματικότητας της νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής, ενεργοποιούνται περισσότερο η εισοδηματική και κοινωνική πολιτική σε

επίπεδα όμως χαμηλότερα από αυτά που επικρατούν στις αναπτυγμένες χώρες σήμερα (Κότιος Α. 1998).

1.2.4. Η εξέλιξη των τεχνολογιών τηλεπικοινωνίας και πληροφορικής

Η διεθνοποίηση της παραγωγής και των χρηματοπιστωτικών αγορών ευνοήθηκε πολύ από την τεχνολογική εξέλιξη, ιδιαίτερα στο χώρο των τηλεπικοινωνιών και της πληροφορικής. Το κόστος διεθνούς επικοινωνίας και μετάδοσης πληροφοριών και δεδομένων μειώθηκε δραστικά, ενώ παράλληλα αυξήθηκε η ταχύτητά τους. Αυτό είχε ως συνέπεια να δημιουργηθούν νέα δεδομένα στη διεθνή λειτουργία της οικονομίας, όχι μόνο στο επίπεδο του εμπορίου αλλά και της οργάνωσης και ελέγχου της διεθνούς παραγωγής και της διάθεσης αγαθών και υπηρεσιών (Κότιος Α. 1998).

Στενά συνδεδεμένη με τις τεχνολογικές εξελίξεις είναι και η αύξηση του διεθνούς εμπορίου νέου τύπου υπηρεσιών (π.χ. software, CDs, πληροφορίες και συμβουλές μέσω Internet). Ήδη εκτιμάται ότι οι υπηρεσίες συμμετέχουν στο διεθνές εμπόριο με ποσοστό που ξεπερνά το 25%. Πολλές υπηρεσίες, η παροχή των οποίων απαιτούσε μέχρι πρότινος εγκατάσταση στο χώρο παροχής της, δύνανται σήμερα να διατεθούν εξ αποστάσεως (π.χ. εκπαίδευση, δάνεια, ασφάλειες, ιατρικές συμβουλές, ψυχαγωγία) (ibid).

Οι πρόσφατες εξελίξεις στην τεχνολογία της πληροφορικής και των επικοινωνιών έχουν συμβάλλει καθοριστικά στη δημιουργία συνθηκών οι οποίες θα πυροδοτήσουν νέες εξελίξεις στο πεδίο των παραδοσιακών αγορών και θα αποσυντονίσουν τα οργανωτικά και λειτουργικά δομικά πλαίσια στις επιχειρήσεις της πραγματικής αγοράς στον 21^ο αιώνα. Σύμφωνα με τη μελέτη "Intranets – Unleash the power of Your Information", το πλεονέκτημα της ανταγωνιστικής υπεροχής ανήκει στις επιχειρήσεις και στους επιχειρηματικούς κύκλους που δραστηριοποιούνται και εκμεταλλεύονται τις ευκαιρίες οι οποίες παρέχονται από τη τεχνολογία των δικτύων (Γκαντζιάς Γ. 2000).

Η ψηφιακή τεχνολογία – και ιδιαίτερα το Διαδίκτυο – συμβάλλει καθοριστικά στη σταδιακή μετάλλαξη των επιχειρήσεων από το μοντέλο "επιχειρήσεις της πραγματικής αγοράς" ("business in real market") σε επιχειρήσεις μικτής δράσης, οι οποίες βασίζονται στο μοντέλο "επιχειρήσεις της ηλεκτρονικής / ψηφιακής παγκόσμιας αγοράς" ("e-business in global market"). Στο μοντέλο "επιχειρήσεις της πραγματικής αγοράς" ανήκουν οι επιχειρήσεις οι οποίες αναπτύσσουν "στατικές ιστοσελίδες" και ακολουθούν τη στρατηγική της παθητικής δραστηριοποίησης ("wait and see"). Οι "στατικές ιστοσελίδες" είναι οι ιστοσελίδες που αποσκοπούν κυρίως στη προώθηση της εικόνας των επιχειρήσεων, των υπηρεσιών και των προϊόντων της χωρίς να παρέχουν υπηρεσίες απευθείας πληρωμής μέσω του Διαδικτύου, σε αντίθεση με τις "δυναμικές ιστοσελίδες" των επιχειρήσεων του μοντέλου "επιχειρήσεις της ηλεκτρονικής / παγκόσμιας αγοράς" (ibid).

Συνεπώς, η εξέλιξη των τεχνολογιών τηλεπικοινωνίας και πληροφορικής στις επιχειρήσεις είναι καθοριστικής σημασίας. Στην Αμερική, το 81% των μικρών επιχειρήσεων έχει ήδη καταστρώσει σχέδια και στρατηγικές για να χρησιμοποιήσει το

Διαδίκτυο στην επέκταση του κύκλου εργασιών του. Η κοινωνία των πληροφοριών λοιπόν, δημιουργεί νέες δυναμικές στις εμπορικές σφαίρες του Διαδικτύου οι οποίες επηρεάζουν όλο το φάσμα των εμπορικών, επικοινωνιακών, εκπαιδευτικών και ψυχαγωγικών συναλλαγών (ibid).

1.2.5. Η αυξημένη συμμετοχή των αναπτυσσόμενων χωρών στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας

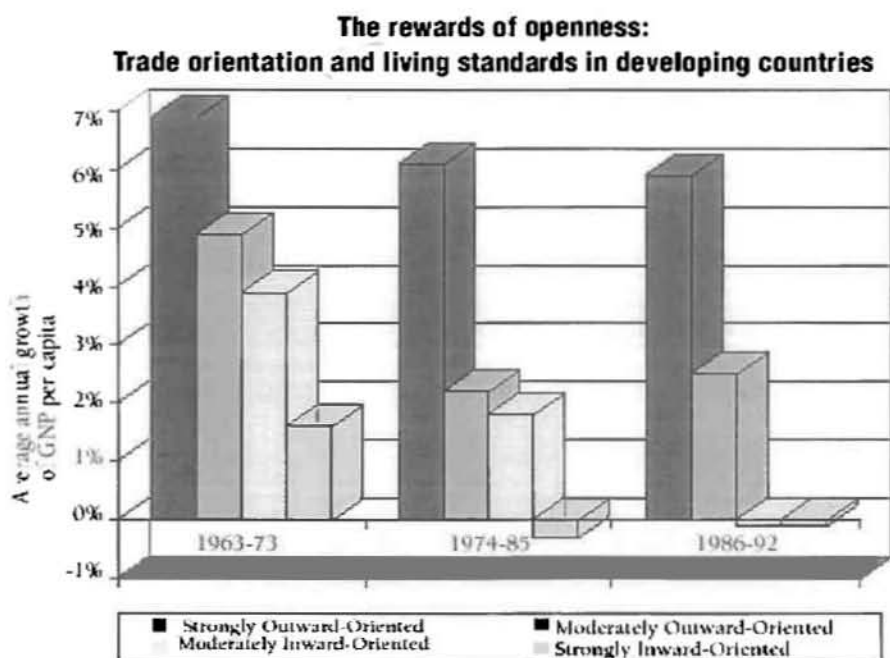
Παρόλα τα προβλήματα των αναπτυσσόμενων χωρών, όπως ο φαύλος κύκλος της φτώχειας όπου ξεκινά από τη σχετική ανεπάρκεια του συντελεστή κεφάλαιο, η συμμετοχή τους στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας είναι αυξημένη.

Στη δεκαετία 1950-'60, η πλειονότητα των υποανάπτυκτων χωρών επιδίωξαν να επισπεύσουν στη διαδικασία της εκβιομηχάνισης, προσφεύγοντας σε μέτρα προστατευτισμού στο διεθνές εμπόριο. Η υψηλή όμως δασμολογική προστασία όχι μόνο δεν υποβοήθησε την πραγματοποίηση του αντικειμενικού σκοπού της εκβιομηχάνισης, αλλά επιδείνωσε, σε μεγάλο βαθμό, το πρόβλημα της παθητικότητας του ισοζυγίου πληρωμών (Πουρναράκης Ε. 1996).

Για τις αναπτυσσόμενες χώρες, η αύξηση των εξαγωγών βιομηχανικών προϊόντων είναι δυνατό να εξασφαλίσει σταθερή εισροή συναλλάγματος και κατά συνέπεια αύξηση των εισαγωγών σε κεφαλαιουχικά αγαθά. Στη συνέχεια, η επέκταση και ο εκσυγχρονισμός της παραγωγικής δυναμικότητας του εξωτερικού τομέα της οικονομίας θα οδηγήσει στη βελτίωση της αποδοτικότητάς του και επομένως στην παραπέρα αύξηση των εξαγωγών, που με της σειρά τους θα αυξήσουν την εισαγωγική ικανότητα της χώρας κοκ. Είναι δυνατό λοιπόν ο εξαγωγικός τομέας της υπανάπτυκτης οικονομίας να βάλει σε κίνηση τον πιο πάνω μηχανισμό οικονομικής ανάπτυξης και να γίνει η αρχή μιας δυναμικής διαδικασίας οικονομικής ανάπτυξης στους βιομηχανικούς κλάδους, που η οικονομία θέτει πλεονεκτήματα συγκριτικού κόστους (ibid).

Όπως φαίνεται και στο διάγραμμα 1.2.5.α., με τη πάροδο του χρόνου και το άνοιγμα των αγορών, οι αναπτυσσόμενες χώρες συμμετέχουν όλο και πιο πολύ στη φιλελευθεροποίηση της αγοράς αφού χώρες με έντονο εξωτερικό εμπόριο εμφάνισαν υψηλό ποσοστό αύξησης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, ενώ οι κλειστές οικονομίες χαμηλό. Μάλιστα, την περίοδο 1986-'92 οι αναπτυσσόμενες κλειστές οικονομίες είχαν χαμηλό ποσοστό αύξησης του ΑΕΠ σε σχέση με την περίοδο 1963-'73 γεγονός που δηλώνει ότι σήμερα, η συμμετοχή όλων των χωρών στο εξωτερικό εμπόριο είναι επιτακτική ανάγκη.

Διάγραμμα 1.2.5.α.: Ποσοστό % μεταβολή στο ΑΕΠ του εξωτερικού εμπορίου

Source: Greenaway *et al* (1989) and IMF, World Economic Outlook (selected years)

Πηγή: OECD 1999

Τα δυνατά οφέλη τα οποία μπορεί να προκύψουν από την ελεύθερη διεθνή αγορά για τις αναπτυσσόμενες οικονομίες, προκύπτουν από τη πρόσβασή τους στην τεχνολογική πρόοδο, μέσω δαπανών για έρευνα και τεχνολογία στη διεθνή παραγωγή. Αυτό, βέβαια, προϋποθέτει αποτελεσματική χρήση των παραγωγικών πόρων μιας χώρας με ελαχιστοποίηση των στρεβλώσεων στο σχηματισμό των τιμών των προϊόντων (Πουρναράκης Ε. 1996).

Η θέση των αναπτυσσόμενων χωρών στην παγκόσμια οικονομία έχει μεταβληθεί. Οι χώρες αυτές συμμετέχουν ολοένα και περισσότερο στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας όχι μόνο όπως παλαιότερα, ως προμηθευτές πρώτων υλών και ως αγοραστές ορισμένων βιομηχανικών προϊόντων. Οι εν λόγω χώρες αποτελούν πλέον αναπόσπαστα σημεία της παγκόσμιας παραγωγής και διάθεσης. Το ποσοστό τους στην παγκόσμια παραγωγή και εμπόριο αυξήθηκε σημαντικά. Ξένες εταιρείες συμμετέχουν σε μεγάλο βαθμό στο σχηματισμό κεφαλαίου των αναπτυσσόμενων χωρών. Δραστηριότητες έρευνας και ανάπτυξης μεταφέρονται στις χώρες αυτές. Το ποσοστό του ενδο-βιομηχανικού εμπορίου στο εξωτερικό τους εμπόριο αυξάνεται διαρκώς (Κότιος Α. 1998).

Οι χώρες αυτές συμμετέχουν επίσης ενεργώς στα πολυμερή φόρα συνεργασίας (π.χ. ΠΟΕ, ΔΝΤ) και σχηματίζουν συχνά περιφερειακές ενώσεις ή συνάπτουν περιφερειακές συμβάσεις οικονομικής συνεργασίας με αναπτυγμένες χώρες (*ibid*).

1.2.6. Η φιλελευθεροποίηση της διεθνούς κίνησης αγαθών και κεφαλαίων

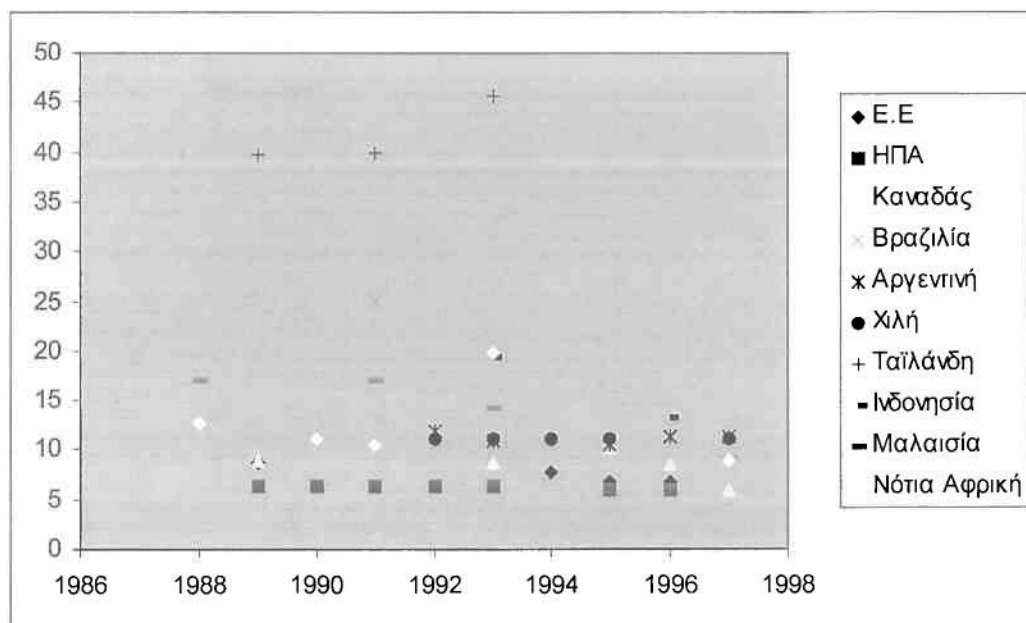
Κυρίαρχη παράμετρος της φιλελευθεροποίησης της διεθνούς κίνησης αγαθών και κεφαλαίων είναι η διαχρονική μείωση των δασμών (δηλαδή ο φόρος πάνω στα εισαγόμενα προϊόντα) το οποίο φαίνεται στο πίνακα 1.2.6.α. και διάγραμμα 1.2.6.α.

Πίνακας 1.2.6.α.: Μέσοι δασμοί ανά οικονομία, περιοχή και χώρα.

Οικονομία	Περιοχές	Χώρα	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Αναπτυγμένες χώρες	Ε.Ε	1 Ε.Ε		8,7					7,7	6,7	6,8	
		1 ΗΠΑ		6,3	6,3	6,3	6,3	6,4		5,9	6	
	2 Καναδάς		8,8				8,7		10,1	8,5	6	
Ανεπτυσσόμενες χώρες	Λατινική Αμερική και Καραϊβική	1 Βραζιλία				25,1			11,9	12	12,2	11,9
		2 Αργεντινή					11,8	10,9		10,5	11,2	11,3
		3 Χιλή					11	11	11	11		11
	Ασία	1 Ταϊλάνδη		39,8		39,9		45,6				
		2 Ινδονησία						19,4			13,2	
		3 Μαλαισία	17			16,9		14,3				9,1
	Νότια Αφρική	1 Νότια Αφρική	12,7		11	10,5		19,7				8,8

Πηγή: World Bank 1998

Διάγραμμα 1.2.6.α.: Διαχρονική εξέλιξη μέσων δασμών ανά χώρα.

Πηγή: World Bank 1998

Σήμερα, η συνήθης επιχειρηματολογία για προστατευτισμό όπως για λόγους εθνικής ασφάλειας, για αύξηση των ευκαιριών απασχόλησης, για δυνατότητες οικονομικής

ανάπτυξης λόγω οικονομικής αυτοδυναμίας, για προστασία των βιομηχανιών κλπ. έχει αλλάξει. Για παράδειγμα, η ασφάλεια μπορεί να προκύψει μέσω σχημάτων περιφερειακής συνεργασίας (π.χ. η σχέση Γαλλίας, Γερμανίας), η αύξηση των ευκαιριών απασχόλησης μέσω ΑΞΕ ως χώρες υποδοχής (π.χ. η Ιρλανδία το 1999), η προστασία των νηπιακών βιομηχανιών μέσω κατάλληλου θεσμικού πλαισίου κλπ. Έτσι οι χώρες πείθονται για τα θετικά πλεονεκτήματα που προκύπτουν από το άνοιγμα των οικονομιών τους και διαχρονικά μειώνουν τους δασμούς των εισαγόμενων προϊόντων. Η μείωση των δασμών αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα φιλελευθεροποίησης της διεθνούς κίνησης αγαθών και κεφαλαίων.

Στην παγκοσμιοποίηση των αγορών συνέβαλε καθοριστικά η προοδευτική φιλελευθεροποίηση του διεθνούς εμπορίου αγαθών και της διεθνούς κίνησης υπηρεσιών και κεφαλαίων. Δασμοί και άλλα μη δασμολογικά εμπόδια (π.χ. ποσοτώσεις, επιδοτήσεις, διακρίνουςα εφαρμογή τεχνικών προδιαγραφών κλπ.) μειώθηκαν ή εξαλείφθηκαν στο πλαίσιο των διαπραγματευτικών γύρων του ΠΟΕ. Ο μέσος όρος των δασμών στο διεθνές εμπόριο ανέρχεται σήμερα σε 4,5% ποσοστό που επηρεάζει ελάχιστα την ανταγωνιστικότητα των τιμών των περισσότερων προϊόντων (Κότιος Α. 1998).

Κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες απελευθερώθηκε σημαντικά και η κίνηση κεφαλαίων τόσο για επενδύσεις όσο και για πληρωμές (ibid).

Η παγκοσμιοποίηση λοιπόν δεν είναι μόνο το αποτέλεσμα της λειτουργίας των αγορών (μικροοικονομικό επίπεδο) αλλά αποτελεί και βασική επιδίωξη των περισσότερων κρατών της διεθνούς κοινωνίας (μακροοικονομικό επίπεδο). Η επιδίωξη αυτή έχει ως θεωρητική βάση το κλασσικό και νεοκλασσικό υπόδειγμα της οργάνωσης των διεθνών σχέσεων και του παγκόσμιου καταμερισμού εργασίας που στηρίζεται σε μια εφαρμογή των αρχών της οικονομίας της αγοράς και του σταθερού ανταγωνισμού σε διεθνές επίπεδο (ibid).

1.2.7. Οι οικουμενοπόλεις

Μέχρι προσφάτως η οικονομία δεν αποτελούσε ενιαίο πλανητικό γεγονός, καθώς εμπεριείχε σαφείς γεωγραφικές υποδιαιρέσεις, σε κάθε μία από τις οποίες δεν δραστηριοποιούνται οι ίδιοι παράγοντες και δεν ίσχυαν οι ίδιοι κανόνες. Στον ενιαίο πλέον οικουμενικό οικονομικό χώρο δεν εντάσσονται όλες οι περιοχές της γης ούτε στον ίδιο βαθμό ούτε με την ίδια ένταση. Στη κορυφή της πυραμίδας της ιεραρχίας των πόλεων βρίσκονται οι οικουμενοπόλεις ("global cities") που αποτελούν κέντρα στρατηγικής διαχείρισης της παγκόσμιας οικονομίας στις νέες συνθήκες (Μαλούτας Θ. 1997).

Οι οικουμενοπόλεις είναι θέσεις κλειδιά για τις προηγμένες υπηρεσίες και τις τηλεπικοινωνιακές εξυπηρετήσεις οι οποίες είναι αναγκαίες για τη διαχείριση οικουμενικών δραστηριοτήτων σε οικουμενικό επίπεδο. Τείνουν, επίσης, να συγκεντρώνουν τα κεντρικά γραφεία των μεγάλων πολυεθνικών επιχειρήσεων. Η αύξηση των διεθνών επενδύσεων και του εμπορίου και η ανάγκη χρηματοδότησης και

υποστήριξής τους, διόγκωσε αυτές τις δραστηριότητες στο χώρο των σημαντικότερων πόλεων. Η μείωση του ρόλου των κυβερνήσεων στη διεθνή οικονομία, ο οποίος ήταν σημαντικά μεγαλύτερος όταν το εμπόριο ήταν η βασική μορφή των διεθνών συναλλαγών, μετατόπισε ένα τμήμα των διαδικασιών οργάνωσης και εξυπηρέτησης σε εξειδικευμένες επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών που διαμόρφωσαν οικουμενικές αγορές υπηρεσιών και χρηματιστικές αγορές (ibid).

Η ιδιαιτερότητα των οικουμενοπόλεων έγκειται στη συγκέντρωση των διαχειριστικών λειτουργιών και των εξειδικευμένων υπηρεσιών που αυτές έχουν ανάγκη (χρηματοδοτικές, κυβερνητικές, χρηματιστηριακές, νομικές, φορολογικές, πληροφορικής κλπ.). Η διαχείριση στο υψηλότερο επίπεδο δραστηριοτήτων μεγάλης εμβέλειας στο σύνολο του ενιαίου οικονομικού χώρου προϋποθέτει την παρουσία στα στρατηγικά αυτά κέντρα, όπου η φυσική παρουσία είναι εξαιρετικά σημαντική, αν όχι για τη πρόσβαση στις εξειδικευμένες υπηρεσίες, για τη συνεχή διαπραγμάτευση που σημαίνει η διαχείριση στο επίπεδο αυτό. Αλλά, αν θεωρήσουμε ότι ακόμη και η διαχείριση στο υψηλότερο επίπεδο μπορεί να αποκεντρωθεί, η στρατηγική θέση των οικουμενοπόλεων παραμένει λόγω της συνέργιας που προκύπτει από τη συνάθροιση των εξειδικευμένων υπηρεσιών: η ίδια η δυνατότητα παραγωγής των υπηρεσιών αυτών απαιτεί τη συγκέντρωσή τους (ibid).

Η μεγάλη ανάπτυξη των τηλεπικοινωνιών και η δυνατότητα διαχειριστικής δικτύωσης σε πλανητικό επίπεδο, σε συνδυασμό με την απουσία θεσμικών φραγμών, οδήγησαν σε σημαντικές διαδικασίες αποκέντρωσης ιδιαίτερος όσον αφορά τις παραγωγικές δραστηριότητες. Ωστόσο, η λειτουργία ενός συστήματος όπου κάθε οικονομική δραστηριότητα μπορεί να μετατοπίζεται γεωγραφικά οπουδήποτε εμφανίζονται οι ευνοϊκότερες συνθήκες, σημαίνει παράλληλη αύξηση των απαιτήσεων διαχείρισης του συνολικού συστήματος που γίνεται ιδιαίτερα πολύπλοκο. Οι αυξημένες αυτές απαιτήσεις οδηγούν στη συγκέντρωση των διαχειριστικών λειτουργιών και στην ανάπτυξη εξειδικευμένων υπηρεσιών υποστήριξής τους (ο έλεγχος της συνολικής διαδικασίας και η συνέχιση της ιδιοποίησης του οφέλους από αυτήν δεν είναι δεδομένος, δεν προκύπτει αυτόματα από τη δομή της πολυεθνικής εταιρείας: πρέπει οργανωτικά και διοικητικά να παραχθεί/υλοποιηθεί η εξουσία τους), οι οποίες βρίσκουν στρατηγική θέση ανάπτυξης στις μεγαλύτερες πόλεις του πλανήτη και με τον τρόπο αυτό τις καθιστούν οικουμενοπόλεις. Τις οδηγούν δηλαδή στη διαχείριση και τον έλεγχο διαδικασιών που υπερβαίνουν σημαντικά τα εθνικά σύνορα στα οποία οι πόλεις αυτές εγγράφονται (ibid).

Ποιες είναι οι οικουμενοπόλεις σήμερα; Αν μετρήσουμε τη συγκέντρωση των εδρών των πολυεθνικών εταιρειών, των μεγάλων τραπεζών και ασφαλειών καθώς και το μέγεθος των χρηματιστηρίων, εμφανίζεται μια αδιαμφισβήτητη τριάδα (Τόκυο, Νέα Υόρκη και Λονδίνο) με σημαντική απόσταση από τις υπόλοιπες πόλεις. Αυτές είναι οι βασικές οικουμενοπόλεις, οι σημαντικότεροι στρατηγικοί κόμβοι στο δίκτυο διαχείρισης του ενιαίου οικουμενικού χώρου (ibid).

1.2.8. Παγκοσμιοποίηση και απασχόληση

Δεν υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ παγκοσμιοποίησης και επιπέδων ανεργίας στις βιομηχανικές χώρες και δεν υπάρχει θεωρητική βάση ενός τέτοιου ισχυρισμού. Σύμφωνα με τη κλασική θεωρία του εμπορίου, τα υψηλά ημερομίσθια των βιομηχανικών χωρών σε σχέση με αυτά των νέων βιομηχανικών ή αναπτυσσόμενων χωρών, θα έχουν ως αποτέλεσμα τη μείωση των μισθών των δυτικών βιομηχανικών χωρών, δεχόμενα μείωση της ευημερίας, ώστε να μειωθούν τα επίπεδα της ανεργίας και να διατηρηθεί η ανταγωνιστικότητα. Όμως, σύμφωνα με τον D. Ricardo η διαφοροποίηση των μισθών διεθνώς μπορεί να διατηρηθεί λόγω διαφοροποίησης στην παραγωγή και χρήση της τεχνολογίας. Μάλιστα όσο πιο αποδοτική είναι η παραγωγική μέθοδος με τη χρήση τεχνολογικών και καινοτομικών μεθόδων τόσο πιο υψηλά είναι τα ημερομίσθια. Άρα ο ισχυρισμός ότι οι βιομηχανικές χώρες πρέπει να μειώσουν τους μισθούς για να παραμείνουν ανταγωνιστικές είναι λανθασμένος λόγω παγκόσμιων οικονομικών δυναμικών (Trabold H. 1997).

Οι χώρες που χρησιμοποιούν νέες τεχνολογικές παραγωγικές μεθόδους και κατά κανόνα έχουν υψηλά ημερομίσθια, αποκτούν πρόσβαση σε νέες αγορές προσελκύοντας παραγωγικούς συντελεστές εντάσεως κεφαλαίου (και υψηλής τεχνολογίας). Με βάση αυτόν τον ισχυρισμό, οι αναπτυσσόμενες χώρες χάνουν μερίδιο στην αγορά αφού οι περισσότερες στηρίζονται σε παραδοσιακούς μεθόδους παραγωγής (ibid). Άρα, το τεχνολογικό επίπεδο κάθε χώρας και η ικανότητά της να προσελκύει κεφάλαιο καθορίζει σε μεγάλο βαθμό το ύψος των ημερομισθίων.

Σύμφωνα με μεροληπτικές αναλύσεις, ένα εμπορικό πλεόνασμα μπορεί να εξισωθεί με δημιουργία ή διατήρηση εργασίας, ενώ μία μείωση των ΑΞΕ μπορεί να εξισωθεί με εξαγωγές εργασίας. Όμως, οι παραπάνω ισχυρισμοί δεν λαμβάνουν υπόψη το μακροοικονομικό περιεχόμενο. Εάν μια χώρα επιθυμεί να έχει ένα εμπορευματικό πλεόνασμα θα πρέπει να εισάγει υπηρεσίες (π.χ. μέσω τουρισμού) ή να εξαγάγει κεφάλαιο (π.χ. μέσω χαρτοφυλακίων ή άμεσων επενδύσεων) με αποτέλεσμα τη μείωση της εργασίας. Με βάση τους μακροοικονομικούς στόχους κάθε χώρας αυτό δεν είναι απόλυτο αφού για παράδειγμα, στις ΗΠΑ τα συγκριτικά χαμηλά επίπεδα ανεργίας συνοδεύονται με υψηλό εμπορευματικό έλλειμμα, ενώ στην Ιαπωνία τα επίπεδα ανεργίας είναι σταθερά αν και υπάρχουν μεγάλα ελλείμματα στις ΑΞΕ (ibid).

Υπάρχει η λανθασμένη αντίληψη ότι στην παγκοσμιοποίηση οφείλεται η μακροπρόθεσμη στασιμότητα των μέσων πραγματικών μισθών από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και η αύξηση του χάσματος των μισθών του εργατικού δυναμικού, κυρίως για τους αμερικάνους. Μια ομάδα οικονομολόγων απέδειξε ότι, με ελάχιστες εξαιρέσεις, η αύξηση του εμπορίου συμβάλλει ελάχιστα στην αύξηση του χάσματος των ημερομισθίων και σχεδόν καθόλου στην συνολική επιβράδυνση της αύξησης. Υπάρχουν διάφοροι λόγοι που τεκμηριώνουν αυτή την άποψη (για τις ΗΠΑ και όχι μόνο).

- Η μετακίνηση αγαθών και υπηρεσιών είναι κυρίως μεταξύ πλουσίων χωρών όπου οι μισθοί είναι υψηλοί. Για παράδειγμα, στις ΗΠΑ οι εισαγωγές από χώρες που οι μισθοί είναι λιγότερο από 50% των μισθών των ΗΠΑ υπολογίζονται γύρω στο 2,6% του ΑΕΠ το 1990, από 1,8% το 1960.

- Αν και το εμπόριο διεξάγεται μεταξύ πλουσίων χωρών, η ΗΠΑ είναι από μόνη της χώρα χαμηλών ημερομισθίων στον μεταποιητικό τομέα. Για παράδειγμα, το κόστος αποζημίωσης ανά ώρα στον μεταποιητικό τομέα το 1996 είναι για τις ΗΠΑ περίπου 18 αμερ. δολάρια για το Ηνωμένο Βασίλειο περίπου 14 αμερ. δολάρια, για την Ιαπωνία 21, για την Ιταλία 18, για την Γερμανία 32 αμερ. δολάρια κλπ.
- Οι εταιρείες συνήθως πληρώνουν το εργατικό δυναμικό με βάση το κόστος εργασίας ανά μονάδα παραγωγής, δηλαδή μετράνε την παραγωγικότητα. Σύμφωνα με τους D. Rodrik και P. Krugman, οι αναπτυσσόμενες χώρες έχουν χαμηλά ημερομίσθια επειδή η παραγωγικότητα του εργατικού δυναμικού είναι μικρότερη απ' αυτή των αναπτυγμένων (Lawrence R., Litan R. 1998). Σ' αυτό οφείλεται η χρήση τεχνολογικών μεθόδων στην παραγωγική διαδικασία. Έτσι, χώρες που ξέφυγαν από τον παραδοσιακό τρόπο παραγωγής και ενσωμάτωσαν τον μοντέρνο τρόπο βασισμένο στις νέες τεχνολογίες, τις καινοτομίες, το management κλπ παρουσίασαν γρήγορη αύξηση των ημερομισθίων (π.χ. οι οικονομίες της Ανατολικής Ασίας)

Μια άλλη λανθασμένη αντίληψη είναι ότι η αύξηση της παγκοσμιοποίησης μειώνει τον αριθμό των εργασιών. Μπορεί μν να εμφανίζεται κάποια ενδοπεριφερειακή αύξηση της μετακίνησης των παραγωγικών συντελεστών, η οποία είναι μικρότερη στο συντελεστή εργασία, αλλά το εμπόριο δεν μειώνει τον αριθμό των εργασιών αντίθετα τον αυξάνει. Μάλιστα, μεγαλύτερη απελευθέρωση του εμπορίου ("freer trade") σημαίνει περισσότερα επαγγέλματα. Εξάλλου, ο συνολικός αριθμός των επαγγελματιών εξαρτάται από το πόσο γρήγορα οι άνθρωποι που διαμορφώνουν οικονομική πολιτική αφήνουν την οικονομία να αναπτυχθεί και από την πολιτική εμπορίου που θα εφαρμόσουν διότι "εξάγουμε για να εισάγουμε" (Lawrence R., Litan R. 1998).

Υπάρχει έντονη αλληλεξάρτηση μεταξύ τεχνολογικής εξέλιξης και παγκοσμιοποίησης. Η τεχνολογική εξέλιξη μειώνει τη ζήτηση για ανειδίκευτο ή χαμηλής ειδίκευσης εργατικό δυναμικό για τρεις λόγους. Πρώτον, το ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό είναι ευκολότερο να αντικατασταθεί από τις μηχανές απ' ότι το ειδικευμένο. Δεύτερον, ο σχεδιασμός και η κατασκευή τέτοιων μηχανών απαιτεί ειδικευμένο εργατικό δυναμικό. Τρίτον, το ειδικευμένο εργατικό δυναμικό μπορεί εύκολα να προσαρμοστεί στις καθημερινές αλλαγές των τεχνολογικών εξελίξεων. Άρα, ο διεθνής καταμερισμός εργασίας, επηρεάζει τη δομή της ζήτησης (π.χ. η διαχρονική αύξηση της ζήτησης για υπηρεσίες) με αποτέλεσμα να εμφανίζεται χωρική ανακατανομή του ειδικευμένου και ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού (Trabold H. 1997).

Ο κύριος λόγος εμφάνισης της ανεργίας τριβής είναι η έλλειψη ενημέρωσης από τους μη απασχολημένους για την ύπαρξη ευκαιριών απασχόλησης ενώ εμφανίζεται κυρίως σαν αποτέλεσμα της εκούσιας διακοπής απασχόλησης του εργαζόμενου για ένα χρονικό διάστημα προκειμένου να βρει καλύτερη εργασία (Πουρναράκης Ε. 1995). Με την παγκοσμιοποίηση, την τεχνολογική πρόοδο (π.χ. ενημέρωση μέσω Διαδικτύου) και τη δημιουργία κέντρων πληροφόρησης (π.χ. κέντρο επαγγελματικής αποκατάστασης, ευρωπαϊκό κέντρο πληροφοριών, γραφεία διασύνδεσης των Πανεπιστημίων κλπ) αναμένεται μείωση της ανεργίας τριβής, αφού αφενός αυξάνεται η ενημέρωση του πολίτη και αφετέρου μειώνεται δραστικά το χρονικό διάστημα προκειμένου ο απασχολούμενος να βρει καλύτερη εργασία.

Η διαρθρωτική ανεργία οφείλεται στην έλλειψη ικανοποιητικού βαθμού κινητικότητας του εργατικού προσωπικού από έναν τύπο απασχόλησης σε άλλο, δηλαδή είναι συνυφασμένη με την έννοια της δυναμικής οικονομίας (Πουρναράκης Ε. 1995). Οι νέοι μέθοδοι παραγωγής μπορεί μεν να αποτελούν την αιτία για μείωση της απασχόλησης, αφού με τη χρήση της τεχνολογίας δημιουργείται χάσμα μεταξύ ζήτησης και προσφοράς εργασίας, αλλά σίγουρα μπορούν μαζί με την κατάλληλη κρατική πολιτική (π.χ. συνεχής κατάρτιση) να μειώσουν τη χρονική υστέρηση που απαιτείται για την απόκτηση των σχετικών γνώσεων από τους νέους εργάτες.

Παράλληλα, με την διαρθρωτική ανεργία και ανεργία τριβής, είναι δυνατό να μειωθεί και η κυκλική με την συγκαλυμμένη ανεργία. Η κυκλική ανεργία που είναι το αποτέλεσμα της ανεπαρκούς ζήτησης στην οικονομία, παρατηρείται κυρίως στα χαμηλά εισοδηματικά στρώματα διότι κατά τη φάση της ύφεσης η ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες είναι μειωμένη λόγω μειωμένων εισοδημάτων. Με την κατάλληλη κρατική πολιτική (δημοσιονομική, νομισματική και εισοδηματική πολιτική) είναι δυνατό να αντιμετωπιστεί εκτός και αν πρόκειται για παγκόσμια οικονομική ύφεση. Τέλος, η συγκαλυμμένη ανεργία, επειδή παρατηρείται περισσότερο στους γεωργικούς τομείς των υπό ανάπτυξη χωρών, μπορεί να αντιμετωπιστεί με την κατάλληλη αγροτική πολιτική, ώστε να αυξηθεί η παραγωγικότητα του εργαζομένου (π.χ. με τη χρήση τεχνολογικών μεθόδων στην αγροτική παραγωγή).

Σύμφωνα με εμπειρικές έρευνες, στην κατανομή του εισοδήματος και στην διαρθρωτική ανεργία αποδείχτηκε ότι, ο ρυθμός αύξησης της ανεργίας του ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού είναι υψηλότερος απ' ό,τι του ειδικευμένου και τα εισοδήματα του ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού σε μερικές χώρες έχει μειωθεί σε σχέση με αυτά του ειδικευμένου. Επειδή η τεχνολογία και οι καινοτομίες αναπτύσσονται μόνο με ειδικευμένο εργατικό δυναμικό, μια πολιτική παιδείας, κατάρτισης και έρευνας και τεχνολογίας είναι απαραίτητη στη διασφάλιση των πλεονεκτημάτων της παγκοσμιοποίησης μακροπρόθεσμα (Trabold H. 1997).

1.2.9. Τάσεις – Συμπεράσματα

Η ταχύτητα της παγκοσμιοποίησης έχει αυξηθεί λόγω της κινητικότητας των παραγωγικών συντελεστών. Ο ιδιωτικός τομέας συμβάλλει όλο και περισσότερο στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, ενώ η συμβολή των εθνικών κυβερνητικών πολιτικών γίνεται όλο και πιο ασθενής. Η φιλελευθεροποίηση του εμπορίου, είχε ως αποτέλεσμα τη διαχρονική αύξηση της παγκόσμιας παραγωγής. Οι τεχνολογικές εξελίξεις και οι καινοτομίες κυρίως στις τηλεπικοινωνίες και στη πληροφορική, συνέβαλαν στην άρση των εμποδίων για την ελεύθερη κίνηση των υπηρεσιών. Το ποσοστό αύξησης του εμπορίου των υπηρεσιών ήταν σχεδόν διπλάσιο από αυτό του εμπορίου των εμπορευματικών αγαθών τη περίοδο 1980 και 1997 (8,7% έναντι 4,5%). Μάλιστα, το 1995 υπολογίζεται περίπου 23% του συνολικού παγκόσμιου εμπορίου (Fischer B. 1998).

Η παγκοσμιοποίηση των αγορών κυρίως σχετίζεται με την ολοκλήρωση των προϊόντων και της αγοράς κεφαλαίου. Η ολοκλήρωση της αγοράς εργασίας εξαρτάται από τη

διεθνή κινητικότητα του συντελεστή εργασία ο οποίος προσδιορίζεται από τη μεταναστευτική πολιτική, τη γλώσσα, τη κουλτούρα κλπ. Αν και οι κάτοικοι που γεννήθηκαν στο εξωτερικό, ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού, έχει αυξηθεί σε πολλές προηγμένες χώρες, εντούτοις το ποσοστό είναι κάτω από 5% στις περισσότερες χώρες και ξεπερνά το 10% μόνο σε 4. Αυτό, σίγουρα, δεν σημαίνει ότι σήμερα η αγορά εργασίας είναι πιο ολοκληρωμένη απ' ότι στο παρελθόν (ibid).

Η ολοκλήρωση της αγοράς των προϊόντων αποδεικνύεται, αφενός με την διαχρονική αύξηση του διεθνούς εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών, και αφετέρου με την σύγκλιση των τιμών διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών. Σ' αυτό συνέβαλε η μείωση του μεταφορικού κόστους, η μείωση των δασμολογικών και μη εμποδίων και η μείωση του συναλλαγματικού κόστους (ibid).

Μια σημαντική συνέπεια της αυξημένης διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης είναι ότι τα όρια του συγκριτικού πλεονεκτήματος γίνονται όλο και πιο λεπτά: μια μικρή αλλαγή στο κόστος οπουδήποτε μπορεί να επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό την εθνική ανταγωνιστικότητα, που σημαίνει ότι το συγκριτικό πλεονέκτημα γίνεται όλο και πιο "ασταθές". Αυτό αντανακλά και την αυξημένη πίεση στην αγορά εργασίας που δέχονται οι βιομηχανικές χώρες. Για παράδειγμα, τα επίπεδα ανεργίας των ανειδίκευτων εργατών στην Ευρώπη είναι δυνατό να αυξηθούν, επειδή ένα από τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των αναπτυσσόμενων χωρών (κυρίως αυτών με πολύ χαμηλά επίπεδα ανάπτυξης) είναι η ανειδίκευτη εργασία. Έτσι, δημιουργούνται εισοδηματικές ανισότητες στις χώρες των αναπτυσσόμενων και αναπτυσσόμενων χωρών (ibid).

1.3. Οι χρηματοοικονομικές κρίσεις και η περιφερειακή διάδοσή τους

Τη τελευταία δεκαετία σημειώθηκαν μια σειρά χρηματοοικονομικών κρίσεων. Ένα κυρίαρχο χαρακτηριστικό αυτών των κρίσεων – η κρίση του Μεξικού το 1994-'95, της Ασίας το 1997-'98, της Ρωσίας το 1998 αλλά και η ERM (Exchange Rate Mechanism: Μηχανισμός Συναλλαγματικών Ισοτιμιών του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος) κρίση το 1992-'93 που χτύπησε τις Ευρωπαϊκές βιομηχανικές χώρες – είναι η ταχύτητα με την οποία εξαπλώνονται από την μία οικονομία στην άλλη της ίδιας περιοχής. Γι' αυτό συχνά αναφέρεται ο όρος "διάδοση" ("contagion") των χρηματοοικονομικών κρίσεων με συνέπεια να έχουν και περιφερειακή διάσταση. Για παράδειγμα, αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό της Ασιατικής κρίσης ήταν η ταχεία εξάπλωσή της από τη Ταϊλάνδη στις γειτονικές χώρες σε διάρκεια λίγων μηνών (IMF 1999).

Η διάδοση των χρηματοοικονομικών κρίσεων είναι κυρίως χαρακτηριστικό των αναδυόμενων και αναπτυσσόμενων χωρών. Επίσης, η διάδοση κρίσεων που χαρακτηρίζονται από την ταχεία ανάληψη κεφαλαίων από τις αναδυόμενες αγορές, ενδεχόμενα είναι ουσιαστικό χαρακτηριστικό της παγκοσμιοποιημένης αγοράς κεφαλαίου. Εν συντομία, μερικά από τα φαινόμενα των νομισματικών κρίσεων είναι η απότομη πτώση της τιμής των μετοχών, η αύξηση των ομολόγων, η αιφνίδια μεγάλη ζήτηση για ρευστότητα και η αδυναμία των τραπεζικών συστημάτων να αντεπεξέλθουν σ' αυτές τις δύσκολες οικονομικές καταστάσεις. Φυσικά, η συχνότητα και η ένταση των

νομισματικών κρίσεων εξαρτάται και από τους ανθρώπους που διαμορφώνουν πολιτική ("policymakers") (ibid).

1.3.1. Η αλλαγή φύσης των νομισματικών κρίσεων

Εάν σήμερα παρακολουθούμε την ένταση με την οποία η κρίση σε μια χώρα μεταδίδεται στις άλλες, δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει, διότι αντίστοιχα φαινόμενα είχαμε και στο παρελθόν, όπως π.χ. στη δεκαετία του 1920. Η παγκοσμιοποίηση υπήρχε, σε μικρότερο βαθμό, και τότε, και η "διάχυση" των ανισοροπιών σε ολόκληρο τον κόσμο ήταν και τότε μια πραγματικότητα. Το "κραχ" της Wall Street το 1929 επηρέασε όλες τις χώρες, προκαλώντας απώλεια χρηματικού πλούτου, μείωση του διεθνούς εμπορίου, άνοδο της ανεργίας και σε μερικές χώρες επικράτηση αυταρχικών καθεστώτων, που οδήγησαν στο Β' Παγκόσμιο πόλεμο. Χαρακτηριστικό των κρίσεων της δεκαετίας του '90 είναι η παγκοσμιοποίηση και οι "ασυμμετρίες" της. Η σύγχρονη τεχνολογία, που επιτρέπει την απεριόριστη κινητικότητα των χρηματικών κεφαλαίων, είναι ένα φαινόμενο που δεν υπήρχε στο παρελθόν. Βέβαια, κάθε χωρική ενότητα – Ευρώπη, Αμερική, Ιαπωνία, Νοτιοανατολική Ασία, Λατινική Αμερική, Αφρική κλπ. – συμμετέχει με διαφορετικές προϋποθέσεις στη παγκοσμιοποίηση (Κορλιράς Π. 1998).

Η φύση των νομισματικών κρίσεων έχει αλλάξει αφού οι μεν αναπτυσσόμενες χώρες απειλούνται από διαρροές ζεστού χρήματος, ενώ οι ώριμες οικονομίες αντιμετωπίζουν μια "παγίδα ρευστότητας" (Krugman 1999). Βέβαια, αυτό δε σημαίνει ότι δεν υπάρχουν και ομοιότητες με τις κρίσεις του παρελθόντος.

Οι ώριμες οικονομίες για να αντιμετωπίσουν μια κατάσταση ύφεσης αποτελεσματικά, μειώνουν απλώς τα επιτόκια όσο χρειάζεται και αυξάνουν το έλλειμμα του προϋπολογισμού. Στις περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες όμως, η πολιτική αυτή έχει αρχίσει να γίνεται αναποτελεσματική, λόγω της αυξανόμενης διεθνοποίησης των οικονομιών τους. Αντιμετωπίζεται, λοιπόν, μια "παγίδα ρευστότητας" όταν τα επιτόκια είναι ήδη σε πολύ χαμηλά επίπεδα, σχεδόν μηδενικά, και η κυβέρνηση θέλει να τονώσει τη ζήτηση, μειώνοντάς τα. Αυτή η φοβερή "παγίδα ρευστότητας" και οι προσπάθειες αναθέρμανσης της οικονομίας με διευκόλυνση των πιστώσεων αποτυγχάνουν, γιατί τόσο οι τράπεζες, όσο και οι καταναλωτές προτιμούν να κρατούν ασφαλές, ρευστό χρήμα από το να επενδύουν σε επικίνδυνα και όχι εύκολα ρευστοποιήσιμα χρεόγραφα και μετοχές (ibid).

Στη περίπτωση, λοιπόν, που οι αναπτυγμένες χώρες αντιμετωπίζουν μια "παγίδα ρευστότητας" και απαιτείται τόνωση της ζήτησης, έχουμε μείωση του ΑΕΠ. Συνήθως, αυτού του είδους οι χρηματοοικονομικές κρίσεις δεν έχουν ιδιαίτερη περιφερειακή διάσταση απλά μπορεί να επηρεάσουν τη παραγωγικότητα και άλλων οικονομιών διότι τα νομίσματα αυτών των χωρών έχουν διεθνή ισχύ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η παγκόσμια ισχύς του αμερικάνικου δολαρίου και το φαινόμενο της "δολαριοποίησης". Στο άμεσο μέλλον προβλέπεται και μια "ευρωπαϊκή" με την υιοθέτηση του ευρώ ως ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα.

Οι χρηματοοικονομικές κρίσεις στις αναδυόμενες οικονομίες χαρακτηρίζονται από τη ξαφνική κατάρρευση του σταθερού συστήματος συναλλαγματικών ισοτιμιών. Για τις οικονομίες αυτές, οι προσπάθειες για συγκρατημένη διολίσθηση του νομίσματος έπεσαν επανειλημμένα στο κενό, δεδομένου ότι η αρχική υποχώρηση πυροδότησε έναν φαύλο κύκλο όπου οι προβλέψεις για όλο και μεγαλύτερη διολίσθηση καθίστανται αυτοπραγματοποιούμενες προφητείες. Χώρες όπως το Μεξικό, η Ταϊλάνδη και η Ρωσία που προκάλεσαν κρίση δεν είχαν τη δυνατότητα αλλαγής των μακροοικονομικών τους δεδομένων (Krugman 1999 – IMF 1999).

Η ερμηνεία των χρηματοοικονομικών κρίσεων ξεχωρίζει όταν αυτές οφείλονται στη χειροτέρευση των μακροοικονομικών μεγεθών ή όταν απορρέουν από "self-fulfilling" κερδοσκοπικές επιθέσεις. Έτσι, διακρίνουμε δύο είδη αιτιών, παραγωγής κρίσεως των οικονομιών (IMF 1999).

Η "πρώτη γενιά" ("first generation") έχει ως εξής: Μία κερδοσκοπική επίθεση σε ένα σταθερό σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών οφείλεται στην ασυνέπεια κυβερνητικής πολιτικής, όπως είναι η ύπαρξη μόνιμου μεγάλου δημοσιονομικού ελλείμματος και η παράλληλη διατήρηση του σταθερού συστήματος συναλλαγματικών ισοτιμιών. Αυτή η αντιφατικότητα μπορεί να διαρκέσει λίγο και να ξεπεραστεί από την αγορά με τα κατάλληλα αποθέματα συναλλάγματος έως ότου διορθωθεί η πολιτική, δηλαδή έως ότου βρεθεί η ισορροπία στην οικονομία της χώρας. Όταν τα συναλλαγματικά αποθέματα μιας χώρας είναι οριακά σε χαμηλά επίπεδα, γίνονται ξαφνικές κερδοσκοπικές επιθέσεις του νομίσματος, με τους επενδυτές να "εμπνέονται" ("rushing to draw") από την μείωση των αποθεμάτων ξένου συναλλάγματος για να αποφύγουν τις απώλειες κεφαλαίων όταν η ισοτιμία καταρρεύσει. Αν, και στη πράξη, ο χρόνος της κρίσης δεν είναι άμεσα προβλέψιμος, μπορεί να αντιμετωπιστεί με την κατάλληλη κυβερνητική πολιτική (ibid).

Η "δεύτερη γενιά" ("second generation") έχει ως εξής: Η προσπάθεια μιας κυβέρνησης να διατηρήσει την ισοτιμία του νομίσματος της έχει ορισμένα κόστη αλλά και οφέλη διότι πολλοί μακροοικονομικοί στόχοι είναι συγκρουόμενοι με έντονη αλληλεξάρτηση. Για παράδειγμα, μια χώρα μπορεί να θέλει να διατηρήσει το σταθερό σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών, αλλά παράλληλα να επιθυμεί να περιορίσει τις υποχρεώσεις της, να χαμηλώσει τα επίπεδα ανεργίας της ή να σώσει ένα εύθραυστο τραπεζικό σύστημα. Το πρόβλημα που δημιουργείται σ' αυτή τη περίπτωση είναι ότι, εάν η άποψη της αγοράς είναι ότι το νόμισμα θα υποτιμηθεί και οι προσδοκίες της υποτίμησης βασίζονται σε υψηλά ονομαστικά επιτόκια, στη συνέχεια οι προβλέψεις για χαμηλές υποχρεώσεις, μείωση της ανεργίας ή ισχυρό τραπεζικό σύστημα, καθιστούν χειρότερες και το κόστος διατήρησης της ισοτιμίας αυξάνεται. Συνεπώς, η διατήρηση της ισοτιμίας ενός νομίσματος περιορίζεται από κάποιους μακροοικονομικούς στόχους και το αντίστροφο (ibid).

Μία χρηματοοικονομική κρίση, επομένως, δεν είναι κατ' ανάγκη το αποτέλεσμα μιας αντιφατικότητας της κυβερνητικής πολιτικής πριν την κερδοσκοπική επίθεση: το νόμισμα μπορεί να δέχεται κερδοσκοπικές επιθέσεις ακόμη και όταν οι πολιτικές είναι συνεπείς με το στόχο της διατήρησης της ισοτιμίας. Αντιθέτως, μία κερδοσκοπική επίθεση μπορεί να έγινε λόγω μιας ξαφνικής και απρόβλεπτης αλλαγής των προσδοκιών

της αγοράς περί της βιωσιμότητας του σταθερού συστήματος συναλλαγματικών ισοτιμιών. Αν η επίθεση είναι έντονη και μεγάλης χρονικής διάρκειας, το κόστος διατήρησης της ισοτιμίας είναι μεγάλο και προκειμένου οι αρχές να τη σταματήσουν, η προσδοκία κρίσης γίνεται "αυτοεκπλήρωση" ("self-fulfilling"): η υποτίμηση ισχυροποιεί και επιβεβαιώνει εκ των προτέρων τις προσδοκίες της αγοράς (ibid).

Βέβαια, αυτό δε σημαίνει ότι οι χρηματοοικονομικές κρίσεις δε σχετίζονται με την οικονομική κατάσταση μιας χώρας. Για παράδειγμα, είναι πιο δύσκολο να κρατηθούν τα επιτόκια υψηλά για μια μακρά περίοδο εάν το τραπεζικό σύστημα δεν είναι αρκετά ισχυρό ή η ανεργία υψηλή. Συνεπώς, τα μακροοικονομικά δεδομένα μιας χώρας πρέπει πολλές φορές να είναι λίγο ταλαντευόμενα πριν μία αλλαγή στην αγορά ωθήσει την οικονομία στη κρίση. Άρα, η οικονομία πρέπει να έχει τη δυνατότητα ευελιξίας (ibid).

Η αυξημένη παγκοσμιοποίηση των χρηματοοικονομικών αγορών έχει ως συνέπεια, τη γρήγορη ροή κεφαλαίων με συνέπεια, οι κρίσεις να γίνονται περισσότερο άκαμπτες και λιγότερο προβλέψιμες. Επίσης, συνέπεια της παγκοσμιοποίησης είναι οι κρίσεις να εμφανίζονται κατά κύματα, προσδιορίζοντας περιφερειακό χαρακτήρα. Ένας λόγος της αυξημένης αστάθειας της "καθαρής ιδιωτικής κίνησης κεφαλαίου" ("Net private capital flows") (άμεσες επενδύσεις, επενδύσεις χαρτοφυλακίων κ.α.) είναι ότι η παγκοσμιοποίηση των χρηματοοικονομικών αγορών κάνει πολλούς επενδυτές να έχουν μαζική συμπεριφορά και πρόσκαιρο ενθουσιασμό. Για παράδειγμα, η μαζική συμπεριφορά ("herding") συμβαίνει επειδή, όσο ο αριθμός των αγορών μεγαλώνει και το μερίδιο των χωρών στις επενδύσεις χαρτοφυλακίων μειώνεται, το κόστος συγκέντρωσης πληροφορίας για κάθε χώρα μειώνεται με αποτέλεσμα, οι διαχειριστές και επενδυτές να ακολουθούν τη μάζα ("follow the herd") (ibid).

1.3.2. Ανάλυση των ευμετάβλητων χωρών στις νομισματικές κρίσεις

1.3.2.1. Προσδιοριστικοί παράγοντες των πρόσφατων χρηματοοικονομικών κρίσεων

Η χρηματοοικονομική αστάθεια μιας χώρας ή μιας οικονομίας γενικότερα μπορεί να προσδιοριστεί από:

- τη νομισματική κρίση λόγω έντονης πίεσης στην αγορά συναλλάγματος,
- τη διακύμανση της τιμής των μετοχών ή της απόδοση των ομολόγων / χρεογράφων,
- ή την μεγάλη κλίμακα φυγής κεφαλαίων σε άλλη χώρα.

(IMF 1999).

Η νομισματική κρίση μπορεί να προέρχεται από την ονομαστική υποτίμηση του νομίσματος. Οι αρχές προκειμένου να προστατεύσουν την οικονομία μεσολαβώντας δραστικά στην αγορά συναλλάγματος ή/και αυξάνοντας κατακόρυφα τα επιτόκια. Ένας τρόπος προσδιορισμού της πίεσης που δέχεται η αγορά από την υποτίμηση είναι η δημιουργία ενός δείκτη όπου θα μετρά αφενός την εξέλιξη της τιμής συναλλάγματος και αφετέρου τη διαμόρφωση των συναλλαγματικών αποθεμάτων ("international reserve") ή επιτοκίων. Υπολογίζοντας την μηνιαία εξέλιξη αυτού του σταθμισμένου δείκτη, όταν

υπερβεί μια τιμή, αυτομάτως υπάρχει κρίση. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της Ασιατικής κρίσης ο δείκτης είχε σχεδόν διπλασιαστεί (ibid).

Ένας άλλος τρόπος προσδιορισμού της χρηματοοικονομικής κρίσης και διάδοσης είναι η δημιουργία ενός δείκτη που θα περιλαμβάνει (α) την απότομη αύξηση στα βραχυπρόθεσμα επιτόκια, (β) τη μείωση της τιμής των μετοχών και (γ) την απόδοση των ομολόγων. Η αύξηση των βραχυπρόθεσμων επιτοκίων αποτελεί συχνό μέσο άμυνας μιας οικονομίας από τη νομισματική πίεση. Σε μια νομισματική κρίση, εν γένει, η τιμή των μετοχών πέφτει κατακόρυφα. Για παράδειγμα, στην πρόσφατη κρίση των Ευρωπαϊκών βιομηχανικών χωρών, στην Ιταλία και στη Σουηδία, οι μετοχές έχασαν το 10% της αξίας τους. Στο Ηνωμένο Βασίλειο οι μετοχές είχαν πέσει μερικούς μήνες πριν από τη κρίση και η χρηματαγορά αυξήθηκε αφού είχαμε ελεύθερη διακύμανση της τιμής του συναλλάγματος με συνέπεια, τα επιτόκια να μειωθούν. Στις περισσότερες βιομηχανικές χώρες που δεν προσβλήθηκαν από τη κρίση όπως Γαλλία, Ολλανδία και Σουηδία, παρατηρήθηκε αύξηση της χρηματαγοράς κατά τη διάρκεια της κρίσης. Στην Ελλάδα, Νορβηγία και Πορτογαλία η τιμή των μετοχών σημείωσε πτώση. Επομένως, η εξέλιξη της τιμής των μετοχών επιβεβαιώνει την ταχέως εξαπλούμενη χρηματοοικονομική επιρροή των κρίσεων. Επίσης, κατά τη διάρκεια των νομισματικών κρίσεων, παρατηρείται αύξηση της απόδοσης των ομολόγων (ibid).

1.3.2.2. Χαρακτηριστικά χωρών ευμετάβλητες στη διάδοση

Παρατηρώντας τις διαφορές οικονομιών με κρίση και οικονομιών χωρίς κρίση, σε διάφορες μεταβλητές όπως η μακροοικονομική ισορροπία (π.χ. αναποτελεσματική νομισματική και δημοσιοοικονομική πολιτική ή/και αύξηση δημοσιοοικονομικού ελλείμματος) μπορεί να έχει ως συνέπεια, η οικονομία να εμφανίζει οικονομική κρίση αλλά η κρίση να μην προέρχεται από την οικονομική κρίση άλλων χωρών. Βέβαια συγκρίνοντας μεταβλητές όπως η διασύνδεση του εμπορίου και η χρηματοοικονομική διασύνδεση, ενδεχόμενα να δείχνει το βαθμό ευμεταβλητότητας μιας οικονομίας στη μετάδοση των νομισματικών κρίσεων.

Απλοί δείκτες

Το εξωτερικό προφίλ ("external side") μιας οικονομίας προσδιορίζεται από τους εξής δείκτες:

- την πραγματική ανατίμηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας,
- το λόγο έλλειμμα προς ΑΕΠ, διότι εκφράζει την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας,
- το λόγο μακροπρόθεσμο εξωτερικό χρέος προς συνολικό εξωτερικό χρέος, και
- το λόγο μακροπρόθεσμο εξωτερικό χρέος προς συναλλαγματικά αποθέματα.

Υπάρχουν και άλλοι δείκτες που προσδιορίζουν το εξωτερικό προφίλ μιας οικονομίας όπως οι αλλαγές στους όρους του εμπορίου⁴, το ποσό του εξωτερικού χρέους και το

⁴ Σύμφωνα με το Σκούντζο Θ. 1989 "Οικονομική Ανάπτυξη: θεωρία, πρακτική, προγραμματισμός" Τόμος I, Β' έκδοση σσ 382, διακρίνουμε τρία είδη όρων εμπορίου: οι εμπορευματικοί όροι εμπορίου, οι εισοδηματικοί όροι εμπορίου και οι όροι εμπορίου που λαμβάνουν υπόψη τις ποσότητες των συντελεστών παραγωγής.

μερίδιο του εξωτερικού χρέους υπολογιζόμενο σε ξένο συνάλλαγμα, αλλά έχει παρατηρηθεί ότι οι αλλαγές είναι δυσδιάκριτες μεταξύ κρίσης και μη κρίσης χωρών κατά την περίοδο πριν την κρίση (IMF 1999).

Μια οικονομία βρίσκεται σε εγχώρια μακροοικονομική ανισορροπία όταν:

- ο λόγος M2 (νομίσματα και καταθέσεις) προς συναλλαγματικά αποθέματα είναι ψηλός διότι ουσιαστικά μετρά την ικανότητα ενός τραπεζικού συστήματος να αντέχει τις νομισματικές πιέσεις,
- τα πραγματικά της επιτόκια είναι υψηλά, διότι εκφράζει την απάντηση των αρχών σε μια υπερθερμαινόμενη οικονομία ή την εκ των προτέρων πρόληψη των αρχών σε μια ενδεχόμενη παγκόσμια κρίση,
- η ανάπτυξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι χαμηλή,
- υπάρχουν υψηλά ποσοστά ανεργίας.

Βέβαια, υπάρχουν και άλλοι μακροοικονομικοί δείκτες που δείχνουν ανισορροπία στην οικονομία της αγοράς όπως το δημοσιονομικό έλλειμμα, το δημόσιο χρέος, ο πληθωρισμός και ο δείκτης ρευστότητας M2 ("real broad money growth"), αλλά έχει παρατηρηθεί ότι οι αλλαγές είναι δυσδιάκριτες μεταξύ κρίσης και μη κρίσης χωρών κατά την περίοδο πριν την κρίση. Επίσης, ο δείκτης που μετράει την πιστωτική ικανότητα μιας χώρας ("real domestic credit growth") εκφράζει αφενός την ισορροπία στο ισοζύγιο πληρωμών (αν είναι θετικό ή αρνητικό) ή τις πιέσεις της συναλλαγματικής ισοτιμίας και αφετέρου την ικανότητα ενός τραπεζικού συστήματος να αντεπεξέλθει σε μεγάλα ποσά δανεισμού (IMF 1999).

Πιο ευδιάκριτοι δείκτες που αντιπροσωπεύουν την ευαισθησία των χωρών στις χρηματοοικονομικές κρίσεις είναι μεταβλητές που αφορούν τις εμπορικές διασυνδέσεις ("trade linkages") (δείκτες: "implied appreciation of the real exchange rate" και "implied decline of export market growth") και χρηματοοικονομικές διασυνδέσεις ("financial market linkages") (δείκτης "κοινός πιστωτής") (ibid).

Σύνθετοι δείκτες

Στο προηγούμενο τμήμα εξετάστηκαν οι διαφορές στη συμπεριφορά μιας ποικιλίας μεταβλητών μεταξύ χωρών σε κρίση και χωρών άνευ κρίσης. Αν και μπορούν να προκύψουν πολύτιμα συμπεράσματα για την οικονομική κατάσταση μιας χώρας, εν τούτοις, δεν είναι αρκετά γιατί μία μεταβλητή που από μόνη της δεν μπορεί να είναι σημαντική, ενδεχόμενα είναι σημαντική στην αλληλεπίδρασή της με άλλες μεταβλητές και αντίστροφα. Για παράδειγμα, η πραγματική ανατίμηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας ("real effective exchange rate appreciation"), ενώ είναι ένας αντιπροσωπευτικός δείκτης μειωμένης ανταγωνιστικότητας και επομένως, ενδεχόμενα προειδοποιεί τις δυσκολίες στην ισορροπία πληρωμών, δεν είναι απαραίτητα ενοχλητικός εάν συνοδεύεται από δυνατή ανάπτυξη της παραγωγικότητας των εγχώριων εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών σε σχέση με τον υπόλοιπο κόσμο (IMF 1999).

Φυσικά, μην αγνοώντας τους παραπάνω δείκτες, είναι αρκετά σημαντικό να κατασκευάσουμε σύνθετους δείκτες που να εκφράζουν το εξωτερικό και εσωτερικό περιβάλλον της οικονομίας.

- Ένας τρόπος προσδιορισμού της εξωτερικής κατάστασης μιας οικονομίας είναι η κατασκευή ενός δείκτη συνάρτηση της ανατίμησης της συναλλαγματικής ισοτιμίας, της ανάπτυξης της παραγωγικότητας στον εξωτερικό τομέα και του ελλείμματος.
 - Η εγχώρια μακροοικονομική ανισορροπία είναι συνάρτηση του ελλείμματος του κρατικού προϋπολογισμού και της υπερβολικής νομισματικής επέκτασης.
- Και οι δύο σύνθετοι δείκτες ενδεχόμενα να προεξοφλούνται από τη παρουσία μιας ισχυρής οικονομικής ανάπτυξης (ibid).

Όπως προαναφέρθηκε, οι κρίσεις μεταδίδονται μεταξύ των κρατών εξαιτίας των εμπορικών και χρηματοοικονομικών τους διασυνδέσεων, λόγω πολλές φορές κερδοσκοπικών επιθέσεων. Κατασκευάζοντας σύνθετους δείκτες που να αντιπροσωπεύουν αυτές τις διασυνδέσεις έχουμε:

- Η διαχείριση των χαρτοφυλακίων είναι συνάρτηση του "κοινού πιστωτή" και του μεριδίου των βραχυπρόθεσμων τραπεζικών χρεών έναντι της Τράπεζας Διεθνούς Διακανονισμού (BIS).
 - Η επάρκεια συναλλαγματικού αποθέματος είναι συνάρτηση του λόγου M2 προς συναλλαγματικό απόθεμα και του λόγου του βραχυπρόθεσμου εξωτερικού χρέους προς το συναλλαγματικό απόθεμα.
 - Η διάχυση, διασύνδεση εμπορίου είναι συνάρτηση της ανατίμησης της συναλλαγματικής ισοτιμίας και την ανάπτυξη της εξωτερικής αγοράς.
- (ibid).

1.3.3. Παράγοντες ερμηνείας της μετάδοσης των χρηματοοικονομικών κρίσεων

Λαμβάνοντας υπόψη και την παραπάνω ανάλυση, οι κυριότεροι παράγοντες ερμηνείας των νομισματικών κρίσεων, ταξινομούνται σε τέσσερις κατηγορίες.

Κοινές αντιδράσεις ("common shocks")

Ένας λόγος για τις ταυτόχρονες πιέσεις των νομισμάτων των διαφόρων χωρών είναι οι "κοινές διαταραχές" που μπορεί να προέρχονται από μια απότομη αύξηση του παγκόσμιου επιτοκίου, από μια απότομη μείωση της συνολικής ζήτησης, από μια πτώση της τιμής των εμπορευμάτων ή λόγω μεγάλων διακυμάνσεων των συναλλαγματικών ισοτιμιών νομισμάτων με διεθνή κυριαρχία. Όλα αυτά, μπορεί να καθορίσουν την συναλλαγματική ισοτιμία πολλών χωρών, εκ των οποίων, ενδεχόμενα, θα επιφέρει νομισματική κρίση. Σ' αυτή τη περίπτωση, η κρίση προέρχεται από την αλληλεπίδραση "κοινών διαταραχών" και των εγχώριων μακροοικονομικών μεγεθών (IMF 1999). Μια ουσιαστική και ξαφνική αλλαγή στο εξωτερικό περιβάλλον, μπορεί να έχει δυσμενής συνέπειες στην οικονομική κατάσταση μιας χώρας. Για παράδειγμα, η τιμή των εμπορεύσιμων αγαθών επηρεάζεται από την τιμή του πετρελαίου. Έτσι, μια απότομη αύξηση στη διεθνή τιμή του πετρελαίου μπορεί να έχει αρνητικές επιδράσεις στην χρηματαγορά, στις επενδύσεις και συνεπώς στην διασφάλιση οικονομικής σταθερότητας και στην αύξηση της ευημερίας.

Διάχυση εμπορίου ("trade spillovers")

Όταν μία χώρα υπόκειται μία χρηματοοικονομική κρίση λόγω σημαντικής υποτίμησης του νομίσματός της, ενδεχόμενα άλλες χώρες υποφέρουν από "διάχυση εμπορίου", λόγω αύξησης της ανταγωνιστικότητας της χώρας που διέρχεται κρίση. Εάν η επίθεση στη συναλλαγματική ισοτιμία συνοδεύεται από έντονη μείωση της οικονομικής δραστηριότητας και μία σύσφιξη των εισαγωγών, η συσχετιζόμενη εισοδηματική επίδραση θα προκαλέσει οικονομική ύφεση στις εξαγωγές των εταίρων του εμπορίου. Η τιμή και η εισοδηματική επίδραση επηρεάζεται όχι μόνο μέσω άμεσων αμφίδρομων εμπορικών διασυνδέσεων αλλά και μέσω της ανταγωνιστικότητας της τιμής των προϊόντων και της εισοδηματικής επίπτωσης των τρίτων αγορών (IMF 1999).

Χρηματοοικονομικές διασυνδέσεις ("financial linkages")

Οι "χρηματοοικονομικές διασυνδέσεις" είναι ένα άλλο κανάλι διάχυσης των χρηματοοικονομικών κρίσεων. Όταν συμβαίνει μία νομισματική κρίση σε μία ή περισσότερες χώρες, οι επενδυτές παρακινούνται στην επανατοποθέτηση των χαρτοφυλακίων τους για λόγους ρίσκου, ρευστότητας κλπ. Για παράδειγμα, όταν σε μία χώρα υπάρχει χρηματοοικονομική κρίση, οι επενδυτές που έχουν επενδύσει σε αυτή τη χώρα, συνήθως πωλούν κεφάλαια των οποίων οι αποδόσεις είναι υψηλές. Οι επενδυτές ίσως προτιμούνται στη πώληση ρευστοποιήσιμων κεφαλαίων ή ακόμη λόγω αυξημένης διαθεσιμότητας. Συνεπώς, σε πολλές χώρες υπάρχει αυξημένη διαρροή κεφαλαίων ανεξάρτητα από τη μακροοικονομική κατάσταση της χώρας, αλλά λόγω ρίσκου, λόγω ρευστότητας κλπ (IMF 1999).

Μετατόπιση της άποψης των επενδυτών ("shifts in investor sentiment")

Η μετατόπιση της άποψης των επενδυτών διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στην εξάπλωση των κρίσεων. Εάν μία νομισματική κρίση σε μία χώρα δημιουργεί φόβους κερδοσκοπικών επιθέσεων αλλού, οι επενδυτές προσδοκούν κέρδος από την κερδοσκοπική επίθεση του νομίσματος αφού πολλές φορές η συμπεριφορά είναι μαζική. Το ρίσκο μιας κρίσης επιταχύνεται από μια απότομη αλλαγή προσδοκιών. Μάλιστα, είναι μεγαλύτερο, όσο μεγαλύτερο είναι το μερίδιο των βραχυπρόθεσμων υποχρεώσεων της χώρας και όσο μεγαλύτερη είναι η χρονική αναντιστοιχία ("maturity mismatch") μεταξύ ενεργητικού και παθητικού. Τα χαμηλά επίπεδα συναλλαγματικού αποθέματος σε σχέση με το βραχυπρόθεσμο εξωτερικό χρέος αποτελεί σημάδι χρηματοοικονομικής αστάθειας.

1.3.4. Το παράδειγμα της Ασιατικής κρίσης το 1997-'98

Τα τελευταία τριάντα χρόνια, πριν τη κρίση, η αγορά της Ασίας ήταν μία από τις πιο ανερχόμενες στο διεθνές επίπεδο. Πρώτα η Νότια Κορέα, το Χονγκ Κονγκ, η Σιγκαπούρη και μετά η Μαλαισία, η Ταϊλάνδη, η Ινδονησία και οι Φιλιππίνες, σημείωσαν υψηλά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης, βασιζόμενες στις υψηλής ποιότητας βιομηχανίες σε μια ποικιλία προϊόντων, από ρούχα μέχρι κομπιούτερ.

Στις παραπάνω χώρες, η χρηματοοικονομική κρίση το 1997-'98 είχε ως αποτέλεσμα, τη κατάρρευση των νομισμάτων και των χρηματαγορών τους. Ακόμη και η Ιαπωνία, η δεύτερη παγκόσμια οικονομική δύναμη το 1997 μετά τις ΗΠΑ, φαινόταν ευμετάβλητη στη κρίση. Η απάντηση στο ερώτημα για τη κατάρρευση των νομισμάτων είναι απλή: χρέος. Μεγάλες εταιρείες της Νότιας Κορέας, της Ινδονησίας και της Ταϊλάνδης δανείζονταν μεγάλα ποσά χρήματος όσο οι οικονομίες αυτών των χωρών εμφάνιζαν ραγδαία οικονομική ανάπτυξη. Και το χειρότερο είναι ότι δανείζονταν αμερικάνικα δολάρια διότι τα επιτόκια ήταν πολύ χαμηλότερα απ' ό,τι τα επιτόκια των χωρών της Ασίας. Η συναλλαγματική ισοτιμία των τοπικών νομισμάτων ήταν σταθερή σε σχέση με το δολάριο και επομένως δεν είχαν φόβο στη πληρωμή των δανείων.

Αυτό ήταν καταπληκτικό όσο όμως η οικονομία των χωρών της Ασίας εμφάνιζε ραγδαία οικονομική ανάπτυξη. Όμως, από τα μέσα του 1995, το δολάριο άρχισε να ισχυροποιείται σε σχέση με τα νομίσματα των παγκόσμιων χωρών. Οι Ασιατικές χώρες, παρόλη την άνοδο του δολαρίου, ήθελαν να διατηρήσουν σταθερή τη συναλλαγματική ισοτιμία. Για την αγορά της Ασίας αυτό είχε ως αποτέλεσμα, η εξαγωγή των προϊόντων τους να γίνεται πιο δαπανηρή και λιγότερο ανταγωνιστική στη παγκόσμια αγορά.

Από το Μάιο του 1997, οι διεθνείς τράπεζες και οι χρηματέμποροι διαπίστωσαν ότι τα νομίσματα των χωρών της ασιατικής οικονομίας πρέπει να υποχωρήσουν ώστε τα προϊόντα τους να γίνουν ξανά ανταγωνιστικά. Οι Ασιατικές κυβερνήσεις προσπάθησαν να αντισταθούν γιατί θα έπρεπε να πληρώσουν παραπάνω στην αποπληρωμή των δανείων.

Όταν οι έμποροι πωλούσαν τοπικό νόμισμα και αγόραζαν δολάρια, οι Ασιατικές κεντρικές τράπεζες αγόραζαν τοπικό νόμισμα και πουλούσαν δολάρια. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, οι κεντρικές τράπεζες να έχουν έλλειψη δολαρίων. Πρώτα η Ταϊλάνδη, μετά η Μαλαισία και η Ινδονησία σταμάτησαν τη μάχη και επέτρεψαν την υποτίμηση του νομίσματός τους. Οι χρηματαγορές κατέρρευσαν διότι οι εταιρείες είχαν έντονα προβλήματα αποπληρωμής των δανείων. Μόνο το Χονγκ Κονγκ είχε αρκετά συναλλαγματικά αποθέματα σε δολάρια, αλλά στη συνέχεια η χρηματοοικονομική κρίση χτύπησε και την χρηματαγορά του Χονγκ Κονγκ, διότι το κόστος διατήρησης της ισοτιμίας δολαρίου Χονγκ Κονγκ και αμερικάνικου δολαρίου ήταν υψηλό.

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι η χρηματοοικονομική κρίση στην Ασία, απλώθηκε πολύ γρήγορα ξεκινώντας από την Ταϊλάνδη και επεκτάθηκε σε σύντομο χρονικό διάστημα και στις γειτονικές χώρες, επιβεβαιώνοντας τη περιφερειακή διάσταση των χρηματοοικονομικών κρίσεων των αναδυόμενων οικονομιών, γεγονός που απεικονίζεται και στο παρακάτω χάρτη.

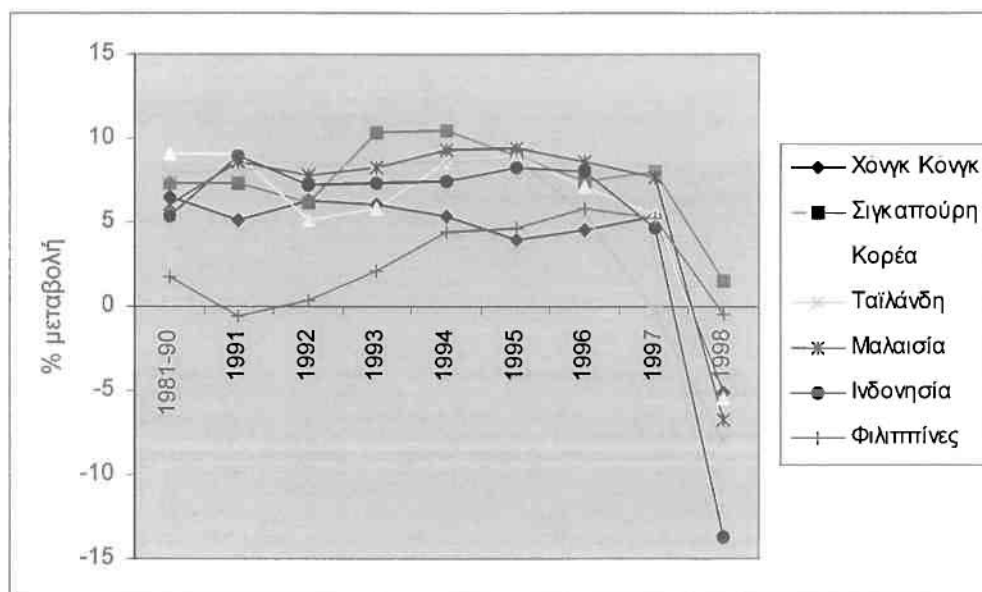
Χάρτης 1.3.4.α.: Περιφερειακή διάδοση της κρίσης της Ασίας το 1997-'98

Πηγή: <http://www.megastories.com/seasia/crisis/crisis.htm>

Παρατηρούμε, επίσης, ότι η χρηματοοικονομική κρίση στην Ασία εκτός από το περιφερειακό της χαρακτήρα είχε ως αποτέλεσμα, τη μείωση του ποσοστού μεταβολής του ΑΕΠ τις χρονιές 1997 και 1998. Άρα, η περιφερειακή διάδοση των χρηματοοικονομικών κρίσεων επηρεάζει αρνητικά την οικονομική ανάπτυξη των χωρών της περιοχής.

Διάγραμμα 1.3.4.α.: Διαχρονική εξέλιξη μεταβολής ΑΕΠ των χωρών της Ασιατικής κρίσης το 1997-'98

Πηγή: World Bank 1998

1.3.5. Παρατηρήσεις

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι η μετάδοση των χρηματοοικονομικών κρίσεων δεν είναι τυχαία αλλά συσχετίζεται με την μακροοικονομική κατάσταση της χώρας πριν την κρίση και κυρίως με την εξωτερική της θέση με άλλες χώρες τόσο εμπορική όσο και τη θέση και ισχύ της χρηματαγοράς. Γι' αυτό και χαρακτηριστικό των κρίσεων της δεκαετίας του '90 είναι η περιφερειακή τους διάσταση. Βέβαια, σε αυτό συμβάλλει και η δομή της αγοράς που είναι έντονα παγκοσμιοποιημένη και το γεγονός ότι πολλές χώρες έχουν υπογράψει συμβάσεις εμπορικής συνεργασίας με άλλες.

Σημαντική παράμετρος των χρηματοοικονομικών κρίσεων είναι η ισχύς του νομίσματος μιας χώρας σε διεθνές επίπεδο. Το πόσο ισχυρό είναι ένα νόμισμα στο παγκόσμιο στερέωμα εξαρτάται από πολλούς παράγοντες οι κυριότεροι των οποίων είναι η κατάσταση της οικονομίας, η ικανότητα των αρχών να αμύνονται σε διεθνή φαινόμενα που πιθανόν επηρεάζουν την συναλλαγματική ισοτιμία των νομισμάτων τους, η δομή της χρηματαγοράς κλπ. Βέβαια, υπάρχουν και παράγοντες που επηρεάζουν τη χρηματοοικονομική κατάσταση της χώρας οι οποίοι δεν είναι καθαρά οικονομικοί αλλά έχουν κοινωνικό, πολιτικό ή άλλο χαρακτήρα. Για παράδειγμα, η ανατίμηση ενός νομίσματος επηρεάζεται θετικά απ' την ελαστικότητα των εργασιακών σχέσεων. Όλοι αυτοί οι παράγοντες συμβάλλουν είτε άμεσα είτε έμμεσα στη διάδοση των χρηματοοικονομικών κρίσεων. Άρα, το πρόβλημα της περιφερειακής μετάδοσης των χρηματοοικονομικών κρίσεων είναι πρόβλημα δύο επιπέδων, εθνικό και διεθνές. Εθνικό λόγω εγχώριας μακροοικονομικής κατάστασης και διεθνές λόγω παγκοσμιοποίησης των αγορών.

Κάθε σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών περιλαμβάνει την ανάγκη θυσίας ορισμένων σημαντικών στόχων για χάρη κάποιων άλλων. Συγκεκριμένα, οι τρεις αντικρουόμενοι στόχοι, που καμιά φορά αποκαλούνται "ασυμβίβαστη τριάδα", είναι:

1. Οι χώρες θα ήθελαν να διατηρήσουν το περιθώριο άσκησης ανεξάρτητης νομισματικής πολιτικής – δηλαδή να μπορούν να μειώσουν τα επιτόκια για να αντιμετωπίσουν καταστάσεις ύφεσης και να τους αυξάνουν για να καταπολεμήσουν τον πληθωρισμό.
2. Οι χώρες θα ήθελαν να έχουν λίγο πολύ σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες, δεδομένου ότι οι ασταθείς διακυμάνσεις στην τιμή του νομίσματος της κάθε χώρας δημιουργούν αβεβαιότητα στις επιχειρήσεις και μερικές φορές μπορούν να προκαλέσουν σοβαρές αναστατώσεις στο οικονομικό σύστημα.
3. Οι χώρες θα ήθελαν να διατηρήσουν πλήρη μετατρεψιμότητα – δηλαδή να είναι σε θέση να βεβαιώσουν τις επιχειρήσεις ότι οι εισροές κεφαλαίων στη χώρα και οι εκροές προς το εξωτερικό θα μπορούν να γίνονται ελεύθερα, και να αποφύγουν τη γραφειοκρατία, το χαρτοβασιλείο και τις ευκαιρίες για διαφθορά που αναπόφευκτα σχετίζονται με κάθε προσπάθεια περιορισμού της κίνησης κεφαλαίων.

Οι στόχοι όμως αυτοί είναι πραγματικά ασυμβίβαστοι (Krugman P. 1999). Δεν δύναται να επιτευχθούν ταυτοχρόνως, αλλά μόνο ανά δύο.

Το "τρίλημμα" της διεθνούς οικονομίας εξαναγκάζει τις χώρες να επιλέξουν ανάμεσα σε τρία βασικά συναλλαγματικά καθεστώτα:

1. Το κυμαινόμενο συναλλαγματικό καθεστώς, που επιτρέπει την πλήρη ελευθερία στις διεθνείς συναλλαγές και αφήνει την κυβέρνηση να χρησιμοποιεί τη νομισματική πολιτική για την αντιμετώπιση καταστάσεων ύφεσης με το κόστος της αστάθειας στις διακυμάνσεις.
2. Τη σταθερή ισοτιμία, που αγοράζει τη σταθερότητα σε βάρος της νομισματικής ανεξαρτησίας.
3. Τους ελέγχους στο κεφάλαιο, που μπορούν να συμβιβάσουν μια σχετικά σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία με κάποια νομισματική ανεξαρτησία, αλλά μόνο σε βάρος άλλων προβλημάτων.

(ibid).

2. Περιφερειοποίηση – Περιφερισμός

2.1. Εισαγωγή

Με τον όρο "περιφερειοποίηση" εννοούμε τη συγκέντρωση σε μεγάλο βαθμό των εμπορικών και λοιπών οικονομικών σχέσεων σε ενδοπεριφερειακά συστήματα. Έτσι, για παράδειγμα, παρατηρούμαι εδώ και χρόνια ότι το ποσοστό του εμπορίου εντός της Τριάδος (Δυτική Ευρώπη, Β. Αμερική, Περιοχή Ασιατικού Ειρηνικού) αυξάνεται διαρκώς. Το 1990, το ποσοστό του εμπορίου μεταξύ των μερών της Τριάδος ανέρχονταν σε 73,5% - το 1960 σε 56,5% - του παγκόσμιου εμπορίου. Από την άλλη, παρατηρείται, μια μείωση του ποσοστού του εμπορίου της Τριάδος με τον υπόλοιπο κόσμο και συγκεκριμένα από 33,3% το 1960 σε 21,5% το 1990. Όπως θα αναφερθεί παρακάτω, παράλληλα με το τριπολικό σύστημα της παγκόσμιας οικονομίας αναπτύχθηκαν περαιτέρω υποσυστήματα (Κότιος Α. 1998).

Από την άποψη της οικονομικής θεωρίας, η περιφερειοποίηση της παγκόσμιας οικονομίας δεν συνιστά ούτε σύμπτωση ούτε αιφνιδιασμό. Και αυτό όχι μόνο γιατί το κόστος στις συναλλαγές στους τομείς των μεταφορών, επικοινωνιών και της χρηματοδότησης κατά τη διεξαγωγή εμπορίου μεταξύ γεωγραφικά γειτονεύοντων χωρών τείνουν να μειώνονται και να ευνοούν συνεπώς μια περιφερειακή συγκέντρωση του εξωτερικού εμπορίου. Κοινοί εθνολογικοί, πολιτισμικοί και ιστορικοί δεσμοί που εμφανίζονται συνήθως σε γειτονικές χώρες δύνανται επίσης να ευνοήσουν την ανάπτυξη των ενδοπεριφερειακών ανταλλαγών. Σημαντικό ρόλο όμως παίζουν και οι επιδράσεις που προκαλούνται από την ανάπτυξη ορισμένων βιομηχανικών πόλων στην ευρύτερη του πόλου περιοχή (ibid).

Παράλληλα με την εντατικοποίηση των οικονομικών σχέσεων σε περιφερειακό επίπεδο που οφείλεται στην αυτόνομη λειτουργία των αγορών παρατηρείται μια ιστορικά μοναδική προσπάθεια των κρατών της παγκόσμιας κοινωνίας να ενισχύσουν μέσω συμφωνιών σε πολιτικό επίπεδο (εκ των άνω) την περιφερειακή οικονομική ολοκλήρωση. Ιδιαίτερα, κατά τη τελευταία δεκαετία παρατηρείται μια έξαρση στη σύναψη περιφερειακών συμφωνιών (ibid). Από την ίδρυση της GATT (1947) έως

σήμερα έχουν ανακοινωθεί στην GATT και στο διάδοχο ΠΟΕ 163 περιφερειακές εμπορικές συμφωνίες.

2.2. Βασικά σχήματα διακρατικής περιφερειακής εμπορικής και οικονομικής συνεργασίας

2.2.1. Τομεακή συνεργασία ("sectoral cooperation")

Συνιστά τη χαλαρότερη μορφή οικονομικής συνεργασίας μεταξύ δύο ή περισσότερων χωρών. Η συνεργασία, συμβατικά κατοχυρωμένη, δεν επεκτείνεται στο σύνολο των οικονομικών σχέσεων, αλλά αφορά συγκεκριμένους τομείς και διασυνοριακά προγράμματα. Στόχος των συμφωνιών αυτών είναι η υποστήριξη και διευκόλυνση των περιφερειακών οικονομικών ανταλλαγών. Τέτοιες συμφωνίες και προγράμματα δύνανται να αφορούν στη διασύνδεση των εθνικών δικτύων, στις άμεσες επενδύσεις, στη φορολογική μεταχείριση των επιχειρήσεων, την προστασία της πνευματικής και βιομηχανικής ιδιοκτησίας, τη δημιουργία μεικτών επιχειρήσεων, τις χρηματοδοτήσεις, την προστασία του περιβάλλοντος, τη συνεργασία στους τομείς του εμπορίου, της ενέργειας, της βιομηχανίας, της έρευνας κλπ (Κότιος Α. 1998).

2.2.2. Προτιμησιακή συνεργασία ("preferential cooperation")

Στο πλαίσιο μιας προτιμησιακής σύμβασης συμφωνείται η ελάττωση του βαθμού προστασίας μέσω μερικής μείωσης δασμολογικών ή/και μη δασμολογικών εμποδίων που υφίστανται στο εμπόριο μεταξύ δύο ή περισσότερων χωρών. Το φάσμα του εμπορίου που καλύπτεται από τις προτιμησιακές συμφωνίες είναι περιορισμένο, δηλαδή δεν συμπεριλαμβάνει το σύνολο των εμπορευμάτων αγαθών και δεν υιοθετείται κανενός είδους εναρμόνιση των εθνικών δασμολογίων (Κότιος Α. 1998).

Τα προτιμησιακά συστήματα δύνανται να στηρίζονται στην αρχή της αμοιβαιότητας ή να είναι μονομερή. Το *αμοιβαίο προτιμησιακό σύστημα* σημαίνει ότι όλες οι εμπλεκόμενες πλευρές παραχωρούν στις άλλες ισοδύναμες μειώσεις στην εξωτερική εμπορική προστασία. Τέτοιες συμφωνίες υφίστανται σήμερα κυρίως μεταξύ χωρών με όμοιο επίπεδο ανάπτυξης (π.χ. μεταξύ ορισμένων βιομηχανικών χωρών). Αντιθέτως, μεταξύ χωρών με διαφορετικά επίπεδα ανάπτυξης (π.χ. μεταξύ βιομηχανικών χωρών και χωρών του Τρίτου Κόσμου) συνάπτονται *μη αμοιβαίες προτιμησιακές συμβάσεις*. Εδώ πρόκειται για μονομερή μείωση των εμπορικών εμποδίων από την πλευρά των οικονομικά ισχυρών χωρών για εισαγωγές τους που προέρχονται από οικονομικά ασθενέστερες χώρες. Οι τελευταίες δεν υποχρεούνται να προσφέρουν ισοδύναμες παροχές. Τέτοιες συμφωνίες υφίστανται μεταξύ των βιομηχανικών και των αναπτυσσομένων χωρών του Τρίτου Κόσμου κλπ. Συγχρόνως, σ' όλες τις συμφωνίες που υφίστανται, ο βαθμός προτίμησης διαφέρει έντονα (ibid).

2.2.3. Ελεύθερη Ζώνη Εμπορίου ("Free Trade Area")

Η δημιουργία Ελεύθερης Ζώνης Εμπορίου (ΕΖΕ) επιτυγχάνεται μέσω μιας εκτατικής ή πλήρους απελευθέρωσης του εμπορίου μεταξύ των συμβαλλομένων χωρών. Της απελευθέρωσης δύνανται να εξαιρούνται ορισμένες κατηγορίες προϊόντων (π.χ. αγροτικά). Οι χώρες μέλη μιας ΕΖΕ διατηρούν προς τρίτες χώρες τα εθνικά τους εμπορικά καθεστώτα, δηλαδή δεν προβαίνουν σε υιοθέτηση μιας κοινής εξωτερικής εμπορικής πολιτικής και ενός κοινού δασμολογίου. Προκειμένου να παρεμποδιστούν τριγωνικές εισαγωγές μέσω εταίρων χωρών της ΕΖΕ από τρίτες χώρες (π.χ. τα προϊόντα μιας τρίτης χώρας εισάγονται σε χώρα μέλος της ΕΖΕ που έχει χαμηλά εμπόδια και εν συνεχεία εισέρχονται άνευ περαιτέρω εμποδίων σε άλλη χώρα μέλος με υψηλό εμπορικό προστατευτισμό έναντι της τρίτης χώρας) συμφωνούνται κανόνες (πιστοποιητικά) προέλευσης των εμπορευμάτων και διατηρούνται οι συνοριακοί έλεγχοι στην κίνηση εμπορευμάτων (Κότιος Α. 1998).

2.2.4. Τελωνιακή Ένωση

Πρόκειται για μια προωθημένη μορφή περιφερειακής οικονομικής ολοκλήρωσης. Στην περίπτωση της τελωνιακής ένωσης καταργούνται για το σύνολο του εμπορίου τα εμπορικά εμπόδια των χωρών που συμμετέχουν. Προς τρίτες χώρες εφαρμόζεται ένα κοινό δασμολόγιο και μια εναρμονισμένη ή κοινή εξωτερική εμπορική πολιτική. Τα έσοδα από την επιβολή των δασμών εισρέουν σε κοινό ταμείο και κατανέμονται μεταξύ των χωρών μελών. Στην πράξη, οι κοινοί εξωτερικοί δασμοί προκύπτουν από τον υπολογισμό του μέσου αριθμητικού δασμού (σταθμισμένου ή μη) των εθνικών δασμολογίων για κάθε προϊόν ή κατηγορία προϊόντος (Κότιος Α. 1998).

2.2.5. Κοινή Αγορά

Στόχος των συμφωνιών για τη δημιουργία μιας κοινής αγοράς είναι η κατάργηση όλων των εμποδίων στην κίνηση όχι μόνο των εμπορευμάτων (όπως στην περίπτωση μιας Τελωνιακής Ένωσης) αλλά και στην κίνηση υπηρεσιών, προσώπων και κεφαλαίων καθώς και η πλήρης απελευθέρωση της εγκατάστασης των επιχειρήσεων από χώρα σε χώρα. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται η δημιουργία μιας πραγματικά ενιαίας εσωτερικής αγοράς και ενός ενιαίου οικονομικού χώρου (Κότιος Α. 1998).

2.2.6 Οικονομική Κοινότητα

Όταν παράλληλα με τη δημιουργία της Κοινής Αγοράς οι χώρες μέλη συμφωνούν και για την κοινή ή εναρμονισμένη άσκηση ορισμένων οικονομικών πολιτικών (π.χ. κοινή αγροτική πολιτική, κοινή πολιτική ανταγωνισμού, κοινή πολιτική μεταφορών, εναρμόνιση της βιομηχανικής πολιτικής) τότε ομιλούμε για τη δημιουργία μιας Οικονομικής Κοινότητας (Κότιος Α. 1998).

Γενικά, στην περίπτωση χωρών με μικτά οικονομικά συστήματα η δημιουργία μιας κοινής αγοράς προϋποθέτει ή επιβάλλει την κοινοτικοποίηση ή/και εναρμόνιση σειράς οικονομικών πολιτικών των οποίων η εθνική αρμοδιότητα μεταφέρεται σε υπερεθνικά όργανα. Σε αντίθετη περίπτωση, οι διαφορετικοί εθνικοί παρεμβατισμοί και πολιτικές θα εμπόδιζαν, θα στρέβλωναν ή θα αναιρούσαν τη λειτουργία μιας ελεύθερης κοινής αγοράς (ibid).

2.2.7. Οικονομική και Νομισματική Ένωση

Η οικονομική και νομισματική ένωση είναι η πιο προωθημένη μορφή περιφερειακής ολοκλήρωσης και στην ουσία συνιστά το τελευταίο στάδιο πριν την ομοσπονδοποίηση, δηλαδή την πλήρη πολιτική και οικονομική ένωση δύο ή περισσότερων χωρών. Η οικονομική και νομισματική ένωση συμπεριλαμβάνει την οικονομική κοινότητα και συμπληρώνεται από τη δημιουργία ενός κοινού νομίσματος, την άσκηση κοινής νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής αλλά και την εναρμόνιση σε μεγάλο βαθμό της δημοσιονομικής πολιτικής. Γνωστότερο παράδειγμα οικονομικής και νομισματικής ένωσης συνιστά η Ευρωπαϊκή Ένωση (Κότιος Α. 1998).

2.3. Λόγοι δημιουργίας και εξέλιξης των διακρατικών περιφερειακών ενώσεων

2.3.1. Οικονομικοί λόγοι

Οι οικονομικές επιδράσεις της περιφερειακής συνεργασίας και ολοκλήρωσης εξαρτώνται από το είδος της περιφερειακής συνεργασίας. Στην περίπτωση της προτιμησιακής συμφωνίας είναι περιορισμένες ενώ στην περίπτωση της οικονομικής και νομισματικής ένωσης έντονες. Η οικονομική θεμελίωση της περιφερειακής οικονομικής ολοκλήρωσης θα παρουσιαστεί στα παρακάτω λαμβάνοντας, ως παράδειγμα, την τελωνειακή ένωση (Κότιος Α. 1998).

2.3.1.1. Η θεωρία της Τελωνειακής Ένωσης

Το βασικό ερώτημα της θεωρίας αυτής σχετίζεται με τις επιδράσεις ευημερίας της οικονομικής ολοκλήρωσης. Συγχρόνως, γίνεται διάκριση μεταξύ των χωρών μελών της Τελωνειακής Ένωσης (ΤΕ) και Τρίτων Χωρών. Ως γνωστόν, οι δασμοί ακριβαίνουν τις τιμές των εισαγόμενων ειδών και επιτρέπουν έτσι σε ημεδαπούς παραγωγούς να αυξήσουν τη προσφορά τους και να κατέχουν μεγαλύτερα μερίδια στην εγχώρια αγορά απ' ό,τι στη περίπτωση της μη ύπαρξης εξωτερικών εμπορικών εμποδίων (Κότιος Α. 1998).

Στην περίπτωση λοιπόν ύπαρξης δασμών, το εξωτερικό εμπόριο και ο βαθμός του διεθνούς καταμερισμού εργασίας μειώνονται. Η κατανομή των πόρων χειροτερεύει. Σύμφωνα με τη κλασική θεωρία, η εξάλειψη των δασμών έχει θετικές επιδράσεις σ' όλα τα μέρη (χώρες) που συμμετέχουν στην ΤΕ. Λόγω της κατάργησης των εμποδίων

στο εσωτερικό εμπόριο της ΤΕ, διευρύνονται οι εμπορικές συναλλαγές ("δημιουργία εμπορίου", "trade creation") και ενισχύεται ο καταμερισμός εργασίας. Αντιθέτως, σε μειονεκτική θέση βρίσκονται παραγωγοί και εξαγωγείς από τρίτες χώρες. Οι εξαγωγές τους στην ΤΕ συρρικνούνται, επειδή μέρος των εξαγωγών τους αντικαθίστανται από εμπόριο στο εσωτερικό της ΤΕ. Οι παραδοσιακές εμπορικές ροές, δηλαδή αυτές που ισχύουν προ της δημιουργίας της ΤΕ εκτρέπονται ("εκτροπή εμπορίου", "trade diversion"). Αυτή η επίδραση έχει αρνητικές επιδράσεις ευημερίας και για την ΤΕ, διότι ανταγωνιστικοί (φθηνότεροι) προμηθευτές από τρίτες χώρες αντικαθίστανται από λιγότερο ανταγωνιστικούς (ακριβότερους) εσωτερικούς προμηθευτές. Σ' αυτή τη περίπτωση η ίδρυση της ΤΕ χειροτερεύει τη κατανομή των πόρων (ibid).

Η συνολική επίδραση στην ευημερία των συμμετεχόντων στην ΤΕ χωρών προκύπτει συνεπώς από το άθροισμα των δύο αντίθετων επιδράσεων: της "εκτροπής" και της "δημιουργίας" εμπορίου. Εάν η "εκτροπή" εμπορίου υπερισχύει της "δημιουργία" τότε το συνολικό αποτέλεσμα ευημερίας που προκύπτει από την περιφερειακή ολοκλήρωση είναι αρνητικό. Το αντίθετο ισχύει στην περίπτωση που υπερισχύσει η επίδραση της "δημιουργίας" εμπορίου το οποίο είναι πολύ πιθανό να συμβεί όταν:

- Η ημεδαπή και οι χώρες εταίροι παράγουν όμοια προϊόντα αλλά με διαφορετικό κόστος. Σ' αυτή τη περίπτωση, οι οικονομίες τους είναι στη πραγματικότητα ανταγωνιστικές αλλά δυναμικά συμπληρωμένες. Εδώ υπάρχουν μεγάλα περιθώρια δημιουργίας εμπορίου, μέσω της υποκατάστασης παραγωγών υψηλού κόστους στη μια χώρα από παραγωγές χαμηλού κόστους και από την άλλη χώρα και αντιστρόφως (Κότιος Α. 1998). Σ' αυτό οφείλεται και η αύξηση του ενδοκλαδικού εμπορίου.
- Η ΤΕ είναι μεγάλη σε σχέση με τον υπόλοιπο εξωτερικό κόσμο. Όσο μεγαλύτερο τμήμα της παγκόσμιας οικονομίας συμμετέχει στην ΤΕ τόσο μικρότερη είναι η προοπτική της "εκτροπής" εμπορίου. Ομοίως, όσο λιγότερο εξωτερικό εμπόριο είχαν οι χώρες μέλη της ΤΕ πριν το σχηματισμό της με τρίτες χώρες, τόσο το καλύτερο.
- Οι δασμοί μεταξύ των χωρών μελών πριν τη δημιουργία της ΤΕ είναι υψηλοί ενώ έναντι των υπολοίπων χωρών χαμηλοί.
- Όσο χαμηλότερο είναι το κοινό δασμολόγιο της ΤΕ τόσο μικρότερη η επίδραση της "εκτροπής" εμπορίου.

2.3.1.2. Δυναμικές επιδράσεις της περιφερειακής ολοκλήρωσης

Οι παραπάνω επιδράσεις αποτελούν μερική μόνο περιγραφή των επιπτώσεων μιας ΤΕ. Υπάρχει όμως και μια σειρά άλλων επιδράσεων, οι οποίες εμφανίζονται σ' όλα σχεδόν τα σχήματα περιφερειακής οικονομικής συνεργασίας και χαρακτηρίζονται ως δυναμικές επιδράσεις. Οι επιδράσεις είναι ασθενέστερες στην περίπτωση της ΕΖΕ και αυξάνονται ανάλογα με το σχήμα περιφερειακής ολοκλήρωσης. Ισχυρότερες είναι στην περίπτωση μιας οικονομικής και νομισματικής ένωσης (Κότιος Α. 1998).

Η απελευθέρωση του εσωτερικού εμπορίου από εμπόδια δημιουργεί στο εσωτερικό της ΤΕ μια μεγάλη εσωτερική αγορά διευρύνοντας έτσι τις δυνατότητες διάθεσης προϊόντων και υπηρεσιών των επιχειρήσεων. Η διεύρυνση της αγοράς επιτρέπει στις επιχειρήσεις

να πετύχουν το άριστο μέγεθός τους, να εφαρμόσουν διαδικασίες μαζικής παραγωγής και παραγωγής σε σειρά, και γενικά, να αξιοποιήσουν τις οικονομίες κλίμακας και να μειώσουν το ανά μονάδα κόστος παραγωγής. Με τη διεύρυνση της αγοράς, σημειώνεται ανακατανομή των παραγωγικών συντελεστών και εξειδίκευση. Αυτό οδηγεί σε μια περισσότερο εξισορροπημένη κάθετη και οριζόντια διάρθρωση των παραγωγικών μονάδων, οι οποίες μπορούν να επωφεληθούν από τη βελτίωση που πραγματοποιείται στον τεχνολογικό τομέα μέσω της μεγάλης αλληλεξάρτησης που υπονοεί η μεγάλη και ελεύθερη αγορά. Συνεπώς, με τη δημιουργία της ΤΕ αναμένεται αύξηση της παραγωγικότητας (Κότιος Α. 1998 – Πουρναράκης Ε. 1996).

Η κατάργηση των εμποδίων στο εσωτερικό εμπόριο οξύνει τον ανταγωνισμό μεταξύ των επιχειρήσεων από τις χώρες μέλη της ΤΕ. Αυτό μπορεί να προκαλέσει καταρχήν μεγαλύτερη εξειδίκευση των επί μέρους παραγωγών σε συγκεκριμένες εκδοχές ενός προϊόντος. Και σ' αυτή τη περίπτωση, καθίσταται δυνατή η αύξηση της παραγωγικότητας και η μείωση του κόστους παραγωγής (Κότιος Α. 1998). Αυτό ερμηνεύει και την αύξηση του ενδο-κλαδικού εμπορίου λόγω οικονομιών κλίμακας παραγωγής. Εξάλλου, θεωρητικά η συμπληρωματικότητα των οικονομιών, δηλαδή οικονομιών που εξειδικεύονται στην παραγωγή διαφορετικών προϊόντων, αφήνει περιθώρια για αντικοινομική χρήση των παραγωγικών συντελεστών, εξαιτίας της έλλειψης ανταγωνισμού μεταξύ των χωρών, με δεδομένη και επαρκή δασμολογική προστασία (Πουρναράκης Ε. 1996).

Ο αυξανόμενος ανταγωνισμός δύναται επίσης να οδηγήσει στην εξάλειψη εθνικών μονοπωλίων και ολιγοπωλίων, που υφίστανται προ του σχηματισμού της ΤΕ, ωθώντας τις επιχειρήσεις αυτές να καταβάλουν μεγαλύτερες προσπάθειες για μείωση του κόστους παραγωγής και βελτίωση της ποιότητας των προϊόντων. Ακόμη, είναι γνωστό, ότι ο εντεινόμενος ανταγωνισμός είναι ο κινητήριος μοχλός της τεχνολογικής προόδου. Μέσω αυξημένων δαπανών για την έρευνα και ανάπτυξη, μέσω καινοτομιών στους τομείς της παραγωγής, του προϊόντος, της οργάνωσης και των αγορών επιδιώκεται η διατήρηση ή/και βελτίωση της ανταγωνιστικής θέσης των επιχειρήσεων (Κότιος Α. 1998).

Η κατάργηση των εμπορικών εμποδίων και η εντατικότερη οικονομική διασύνδεση της ΤΕ επιτρέπουν την ταχύτερη διάδοση τεχνικών και οργανωτικών γνώσεων και επιφέρουν αύξηση στη ροή των πληροφοριών και στη διαφάνεια των αγορών, τα οποία με τη σειρά τους δημιουργούν συνθήκες αύξησης της αποδοτικότητας και βελτίωσης της κατανομής των πόρων (ibid).

Επιχειρήσεις τρίτων χωρών, προκειμένου να τύχουν των πλεονεκτημάτων των επιχειρήσεων που βρίσκονται εντός της ΤΕ και να αποφύγουν την όποια διακρίνουσα μεταχείριση που συνεπάγεται η ΤΕ, αναγκάζονται συχνά να εγκατασταθούν και να διενεργήσουν άμεσες επενδύσεις στο εσωτερικό της ΤΕ. Αυτό συνεπάγεται, αύξηση των επενδύσεων, του ανταγωνισμού, της παραγωγικότητας και της ανάπτυξης (ibid).

2.3.1.3. Λοιποί οικονομικοί λόγοι

Πέραν των ανωτέρω υπάρχουν και άλλοι οικονομικής φύσεως λόγοι που ωθούν τα κράτη να επιδιώκουν την περιφερειακή οικονομική ολοκλήρωσή τους. Για παράδειγμα, η έξαρση του "περιφερισμού" που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια στις αναπτυσσόμενες χώρες δύναται να αποδοθεί στο ότι οι χώρες αυτές στη δεκαετία του '80 εγκατέλειψαν στην συντριπτική τους πλειοψηφία τις εσωστρεφείς αναπτυξιακές στρατηγικές τους της υποκατάστασης των εισαγωγών και τον έντονο κρατικό παρεμβατισμό και υιοθέτησαν τη στρατηγική του εξωτερικού προσανατολισμού, της ενίσχυσης των εξαγωγών ως μέσου οικονομικής ανάπτυξης και της ενίσχυσης των μηχανισμών της αγοράς στο εσωτερικό τους. Ο νέος αυτός προσανατολισμός των αναπτυσσόμενων χωρών δεν βρήκε στην πράξη την απολύτως θετική ανταπόκριση των βιομηχανικών χωρών, οι οποίες στην ίδια δεκαετία εφήρμοσαν μια πολιτική επιλεκτικού εμπορικού προστατευτισμού έναντι πολλών ανταγωνιστικών εισαγωγών από τις χώρες του Νότου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, οι χώρες να αναζητήσουν μια διέξοδο στη δημιουργία μεγάλων περιφερειακών εμπορικών σχημάτων συνεργασίας (Κότιος Α. 1998).

Ακόμη, είναι γνωστό ότι η διαπραγματευτική δυναμικότητα των κρατών στο επίπεδο της διεθνούς οικονομικής διπλωματίας εξαρτάται από το μέγεθος των αγορών τους και από τον οικονομικό δυναμισμό τους. Μεμονωμένες οι αναπτυσσόμενες χώρες δεν έχουν πολλές δυνατότητες να επηρεάσουν τη συμπεριφορά των βιομηχανικών χωρών, ούτε τους διεθνείς οικονομικούς θεσμούς. Αντιθέτως, όσο μεγαλύτερο οικονομικά είναι το περιφερειακό σχήμα που δημιουργούν, όσο περισσότερες χώρες συμμετέχουν και όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός εσωτερικής ενοποίησης τους τόσο πιο αποτελεσματικά δύναται να προωθήσουν τις θέσεις και τα συμφέροντά τους στα διεθνή φόρα οικονομικής συνεργασίας. Βέβαια, το τελευταίο επιχείρημα ισχύει στην πράξη και για ενώσεις μικρών ανεπτυγμένων χωρών (ibid).

Ένας περαιτέρω λόγος της δημιουργίας ΠΕ μεταξύ αναπτυσσόμενων χωρών έχει να κάνει με την προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Η δημιουργία μιας μεγάλης, ελεύθερης εσωτερικής αγοράς, η ύπαρξη σταθερού θεσμικού πλαισίου και η ύπαρξη εμπορικών ή και άλλων εμποδίων στο εξωτερικό εμπόριο με τρίτες χώρες, δημιουργούν ευνοϊκές συνθήκες προσέλκυσης ξένων επενδυτών. Το επιχείρημα αυτό έχει επιβεβαιωθεί και στην πράξη (ibid).

Ένα σημαντικό ποσοστό επενδύσεων των αναπτυσσόμενων χωρών είναι οι ΑΞΕ. Πολλοί οικονομολόγοι πιστεύουν ότι οι εισροές ΑΞΕ είναι η αρχή της εσωτερικής ενίσχυσης των αγορών τους και ο τρόπος να εισέλθουν σε νέες τεχνολογικές μεθόδους, δηλαδή σ' αυτό που αποκαλούμε "μοντέρνα οικονομία". Για παράδειγμα, το πέρασμα μιας κοινωνίας από την παραδοσιακή στη μοντέρνα οικονομία, συνοδεύεται από νέες τεχνολογικές μεθόδους, καινοτομία στην παραγωγή, σωστή οργάνωση και διάθεση των προϊόντων, δίκτυα πωλήσεων, marketing, αύξηση της παραγωγικότητας των παραγωγικών συντελεστών κλπ. Μια απλή περιφερειακή συνεργασία ενδεχόμενα να μειώνει τις ροές ΑΞΕ μεταξύ των κρατών μελών της, λόγω απελευθέρωσης του εμπορίου. Εάν, όμως, έχουμε εισροές ΑΞΕ από τρίτες χώρες, αυτό σημαίνει ότι η χώρα

προέλευσης θα διαλέξει μία από χώρες μέλη της ΠΕ ώστε να προμηθεύει και τις υπόλοιπες. Φυσικά, η επιλογή του τόπου εγκατάστασης των επιχειρήσεων σε μεγάλο βαθμό εξαρτάται και από την πολιτική των χωρών υποδοχής. Για παράδειγμα, η πολιτική της Κίνας και της Ινδονησίας αποδείχτηκε αποτελεσματική, ενώ η πολιτική της Ελλάδας όχι (Sciff M., Winters A. 1999).

Υπάρχει και ένας άλλος σημαντικός λόγος που έχει επισημανθεί από τους εκπροσώπους της Νέας Πολιτικής Οικονομίας (βλ. Oslon M. 1982) και έχει να κάνει με τη σχέση μεταξύ περιφερειακής ολοκλήρωσης εκ των άνω και της λειτουργίας στο εσωτερικό των κρατών εκείνων των ομάδων συμφερόντων (π.χ. μονοπώλια και ολιγοπώλια, αγρότες, συνδικάτα κλπ.) που αντιδρούν σε εθνικές προσπάθειες αναδιάρθρωσης, αύξησης του ανταγωνισμού μέσω εσωτερικών μεταρρυθμίσεων και ανοίγματος των αγορών κλπ. και εμποδίζουν έτσι την οικονομική ανάπτυξη (Κότιος Α. 1998).

Μέσω της περιφερειακής ολοκλήρωσης και του συνεπαγόμενου ανταγωνισμού αλλά και μέσω της λήψης αποφάσεων σε νέα κοινά υπερεθνικά όργανα οι εθνικές κυβερνήσεις δύνανται να επιδιώξουν τη μείωση ή εξουδετέρωση της αντίστασης των ως άνω ομάδων συμφερόντων. Συμμάχους στην προσπάθειά τους αυτή βρίσκουν συχνά σ' εκείνες τις οικονομικές ομάδες που τα συμφέροντά τους εξυπηρετούνται από το άνοιγμα των αγορών καθώς και από τη κοινή γνώμη, όταν η τελευταία ενημερώνεται συχνά για τα συνολικά οφέλη της περιφερειακής ολοκλήρωσης (ibid).

Ο αυξανόμενος "περιφερισμός" των τελευταίων ετών πιθανόν να σχετίζεται και με το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης. Μέσω της περιφερειακής οικονομικής ολοκλήρωσης επιδιώκεται η βελτίωση της παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας των οικονομικών μονάδων των χωρών που συμμετέχουν ώστε να μπορέσουν να ανταποκριθούν στον εντεινόμενο διεθνή ανταγωνισμό. Η πρόκληση της παγκοσμιοποίησης δεν ωθεί μόνο τις αναπτυσσόμενες χώρες στη δημιουργία ΠΕ. Επίσης, στην παράλληλα με την παγκοσμιοποίηση της πραγματικής οικονομίας παρατηρούμενη παγκοσμιοποίηση των θεσμών και του δικαίου η συμμετοχή των επί μέρους χωρών γίνεται πιο ενεργητική όταν συμμετέχουν, διαπραγματεύονται και αντιδρούν κατά ομάδες (ibid).

Ο Vamvakidis A. (1999), μελετώντας τη σχέση περιφερειακής ολοκλήρωσης και οικονομικής ανάπτυξης, διαπίστωσε ότι οι ανοιχτές οικονομίες αναπτύσσονται γρηγορότερα διότι η απελευθέρωση του εμπορίου δημιουργεί τεχνολογική διάχυση, καινοτομίες, προϋποθέσεις για έρευνα και ανάπτυξη, οικονομίες κλίμακας κλπ. Επίσης, οι χώρες προσκομίζουν οφέλη όταν βρίσκονται κοντά σε μεγάλες, αναπτυγμένες και ανοιχτές οικονομίες. Άρα η γεωγραφική θέση μιας χώρας είναι προσδιοριστικός παράγοντας δημιουργίας και εξέλιξης των διακρατικών περιφερειακών ενώσεων.

2.3.2. Μιμητικοί – Ψυχολογικοί λόγοι

Η τάση για τη δημιουργία περιφερειακών σχημάτων οικονομικής συνεργασίας και ολοκλήρωσης που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια δεν άφησε τη σχετική έρευνα αδιάφορη. Το αποτέλεσμα ήταν να διατυπωθούν πολλές διαφορετικές ή παρεμφερείς ερμηνευτικές υποθέσεις (Κότιος Α. 1998).

Μία από τις εν λόγω υποθέσεις εκφράστηκε από τον Richard Baldwin (1993, 1997). Σύμφωνα με τον Baldwin, ο περιφερισμός εκλύει πολλαπλασιαστικές επιδράσεις της μείωσης των εμποδίων και εμφανίζει μια ροή όπως αυτή του ντόμινο. Η βασική ερμηνεία έχει ως εξής: Ο σχηματισμός μιας περιφερειακής εμπορικής ένωσης ή η εμβάθυνση μιας υφιστάμενης προκαλεί αναπόφευκτα έως κάποιο βαθμό εκτροπή εμπορίου και επενδύσεων. Η εκτροπή αυτή ωθεί τις θιγόμενες οικονομικές δυνάμεις (π.χ. εξαγωγικές επιχειρήσεις) τρίτων χωρών, οι οποίες βλέπουν να υφίστανται διάκριση και να θίγονται τα συμφέροντά τους από τη μη συμμετοχή των χωρών τους και συνεπώς των ιδίων στη νέα αγορά, να αναλάβουν δράση και να ασκήσουν πίεση στην κυβέρνηση τους ώστε να συμμετάσχει και η χώρα τους στην ΠΕ (ibid).

Ο Laurence (1996) αποκαλεί το φαινόμενο αυτό "πίεσεις για συμμετοχή" ("pressures for inclusions"). Όσο μεγαλύτερη είναι η ΠΕ, όσο υψηλότερη είναι η εξωτερική εμπορική προστασία, όσο μεγαλύτερη η εμπορική (εξαγωγική) εξάρτηση μιας τρίτης χώρας και όσο μικρότερες οι πιθανότητες μείωσης του εμπορικού προστατευτισμού στο πλαίσιο της πολυμερούς συνεργασίας (π.χ. ΠΟΕ) τόσο μεγαλύτερες αναμένεται να είναι οι εν λόγω πιέσεις. Σε περίπτωση που η ΠΕ είναι ανοικτό κλαμπ, δηλαδή προβλέπει και επιτρέπει τη διεύρυνσή της με την αποδοχή νέων μελών, τόσο πιθανότερο είναι να επεκτείνεται συνεχώς. Σε περίπτωση που η ΠΕ δεν προτίθεται να διευρυνθεί (τουλάχιστον μεσοπρόθεσμα) είναι πιθανό οι μη συμμετέχουσες, αποκλεισμένες τρίτες χώρες να προβούν από αντίδραση στο σχηματισμό νέων ΠΕ μεταξύ τους (ibid).

Και οι δύο υποθέσεις, παρά το υψηλό βαθμό απλουστευτικής ερμηνείας τους, επαληθεύθηκαν στην πράξη. Έτσι, για παράδειγμα η Ευρώπη (ΕΟΚ) των 6 του 1957, έγινε Ευρωπαϊκή Κοινότητα των 9 (1973), των 10 (1981), των 12 (1986) και των 15 (1995) και έχουν ήδη αρχίσει διαπραγματεύσεις για μια νέα μεγάλη διεύρυνση. Η ως άνω θεωρία δίνει πειστική απάντηση για τη διεύρυνση των υφιστάμενων ΠΕ. Δε δύναται όμως να ερμηνεύσει τη δημιουργία των αρχικών ΠΕ για τις οποίες ισχύουν οι λόγοι που αναφέρθησαν στις παραπάνω παραγράφους καθώς και οι επόμενες (ibid).

2.3.3. Άλλες ερμηνείες

Πέραν των παραπάνω διατυπώθηκαν και άλλες υποθέσεις σχετικά με την έξαρση του "περιφερισμού" που παρατηρήθηκε τα τελευταία χρόνια. (βλ. Krugman 1993, Bhagwati 1993, Panagariya 1996, Bergsten 1996).

Ο μεγάλος αριθμός ετερογενών κρατών που συμμετέχουν στα πολυμερή φόρα καθιστά δύσκολη την εύρεση του κοινού παρονομαστή στις διεθνείς εμπορικές διαπραγματεύσεις. Όχι μόνο γιατί διαφέρουν οι φιλοσοφίες και αντιλήψεις των κρατών ως προς το επιθυμητό αποτέλεσμα ή το σύστημα οργάνωσης των διεθνών οικονομικών σχέσεων. Ούτε μόνο γιατί λόγω της διαφοροποίησης (περιφερειοποίησης εδώ) των εμπορικών τους οικονομικών σχέσεων τα κράτη δίδουν έμφαση στην εμβάθυνση των σχέσεών τους μ' εκείνες τις χώρες με τις οποίες είτε ήδη εμφανίζουν ένα σημαντικό βαθμό ολοκλήρωσης είτε επιθυμούν να αναπτύξουν. Με άλλα λόγια, για κάθε χώρα της παγκόσμιας κοινωνίας δεν έχουν όλες οι υπόλοιπες χώρες την ίδια οικονομική σημασία.

Αυτό έχει ως συνέπεια, να επιδιώκονται στενότερες σχέσεις στο επίπεδο της περιφερειακής συνεργασίας με εκείνες τις γειτονικές κυρίως χώρες με τις οποίες είναι τεχνικά δυνατό και οικονομικά επιθυμητό να δημιουργήσουν ένα ενιαίο οικονομικά χώρο (Κότιος Α. 1998).

Υπάρχει και ένας περαιτέρω λόγος που σχετίζεται με την αρχή (ρήτρα) του μάλλον ευνοουμένου κράτους. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, η οποία αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της GATT και του διαδόχου της οργανισμού του ΠΟΕ, όταν δύο ή περισσότερες χώρες συνάψουν στο πλαίσιο της πολυμερούς συνεργασίας μια συμφωνία (π.χ. για μείωση των δασμών τους), η συμφωνία αυτή ισχύει αυτομάτως και αυτοδικαίως για όλα τα μέλη της GATT/ΠΟΕ, ακόμη και για αυτά που δεν υπέγραψαν τη σχετική συμφωνία. Αυτή η αρχή ωθεί συχνά ορισμένα μέλη της GATT/ΠΟΕ είτε να μην συνάπτουν συμφωνίες απελευθέρωσης του εμπορίου, προκειμένου να αποκλείσουν τις χώρες που δεν προσφέρουν αντίστοιχες παραχωρήσεις, είτε άλλα μέλη να συμπεριφέρονται ως "λαθρεπιβάτες" ("free riders") και να μην συμμετέχουν ενεργά στις διαπραγματεύσεις περιμένοντας να καρπωθούν οφέλη στη βάση της αρχής του μάλλον ευνοουμένου κράτους. Μια δυνατότητα αποκλεισμού των "λαθρεπιβατών" χωρών είναι η δημιουργία σε περιορισμένη κλίμακα αριθμού κρατών μιας ΠΕ, στην οποία κατά κανόνα ισχύει η αρχή της αμοιβαιότητας (ibid).

Ένας άλλος λόγος σχετίζεται με το είδος των προστατευτικών μέτρων και των λοιπών παρεμβατικών μεθόδων. Τα σύγχρονα αυτά μέσα προστασίας της εθνικής παραγωγής δεν είναι μόνο οι δασμοί και οι ποσοστώσεις. Αντιθέτως, πρόκειται συχνά για αδιαφανείς μεθόδους και για μέσα όχι της εξωτερικής οικονομικής πολιτικής αλλά διαφόρων εσωτερικών οικονομικών πολιτικών. Έτσι για παράδειγμα, η διακρίνουσα εφαρμογή εθνικών τεχνικών προδιαγραφών και προτύπων, η διακρίνουσα εφαρμογή φυτοϋγειονομικών και κτηνιατρικών ελέγχων, η διακρίνουσα υλοποίηση των κρατικών συμβάσεων και προμηθειών, η χορήγηση σε ημεδαπούς παραγωγούς ή εξαγωγείς διαφόρων τύπων επιδοτήσεων κλπ. αποτελούν πολύπλοκα, διαφοροποιημένα, ευέλικτα, αποτελεσματικά και αδιαφανή μέσα προστατευτισμού. Η άρση αυτών των εμποδίων και αποτελεσματικός έλεγχός τους δύνανται να επιτευχθούν στην περιφερειακή κλίμακα πιο αποτελεσματικά απ' ό,τι στην πολυμερή. Πέραν τούτο, είναι ευκολότερα δυνατή η δημιουργία μιας κοινής αγοράς ή μια οικονομικής και νομισματικής ένωσης και η απαιτούμενη δημιουργία κοινού δικαίου και κοινών υπερεθνικών θεσμών σε περιφερειακό παρά σε παγκόσμιο επίπεδο (ibid).

Σύμφωνα με ορισμένους το μεταπολεμικό διεθνές σύστημα της πολυμερούς συνεργασίας, όπως αυτό εκφράστηκε μέσω οργανισμών όπως το ΔΝΤ (για τη διεθνή νομισματική συνεργασία) και τη GATT (για τη διεθνή εμπορική συνεργασία) ήταν αποτέλεσμα της παγκόσμιας οικονομικής και ιδεολογικής ηγεμονίας των ΗΠΑ. Η ανάπτυξη νέων δυνάμεων (π.χ. ΕΕ, Ιαπωνία, Χώρες Ειρηνικού στη δεκαετία του '60 και του '70) προκάλεσε τη μετεξέλιξη του διεθνούς οικονομικού συστήματος από μονοκεντρικό σε πολυκεντρικό. Αυτό σύμφωνα με ορισμένους, σε συνδυασμό με τη δυστοκία των διαπραγματεύσεων του γύρου της Ουρουγουάης της GATT (1986-1992) στα τέλη του '80 προκάλεσαν την απομάκρυνση των αμερικανών από την αρχή του "πολυμερισμού" και την υιοθέτηση της αρχής του "περιφερισμού" (ibid).

Οι παραπάνω λόγοι δεν έχουν σαφώς γενική ισχύ, δύνανται όμως να ερμηνεύσουν τα αίτια της δημιουργίας ορισμένων ΠΕ. Έτσι για παράδειγμα ορισμένες συμφωνίες είναι δύσκολες και σε περιφερειακό επίπεδο, ίσως δυσκολότερες απ' ότι σε πολυμερές (ibid).

2.3.4. Πολιτικοί λόγοι

Η δημιουργία μιας περιφερειακής οικονομικής ένωσης ή η ένταξη ή η απόρριψη της ένταξης μιας χώρας σε μια υφιστάμενη έχουν ορισμένες φορές (και) πολιτικά κίνητρα. Για παράδειγμα, οι πατέρες της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης (όπως οι R. Schuman, J. Monnet, de Gaulle και άλλοι), συνέλαβαν την ιδέα της ευρωπαϊκής οικονομικής ολοκλήρωσης με κύριο σκοπό τη Γάλλο-γερμανική συμφιλίωση και τη διασφάλιση της ειρήνης στην Δυτική Ευρώπη. Το βασικό επιχείρημα της ελληνικής ένταξης στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα το 1981 ήταν πολιτικό: μέσω της ένταξης η νέα και εύθραυστη ελληνική δημοκρατία της μεταπολίτευσης επιζητούσε τη σταθεροποίηση και διασφάλισή της. Ασφαλώς, πολιτικοί λόγοι δεν μπορούν να ερμηνεύσουν τη δημιουργία και επέκταση των ΠΕ. Σ' ορισμένες όμως περιπτώσεις αποτελούν το γενεσιουργικό ή καθοριστικό λόγο (Κότιος Α. 1998).

Οι αναλυτές υποστηρίζουν ότι οι ΠΕ είναι ένα σημαντικό εργαλείο διπλωματίας για τρεις λόγους. Πρώτον, η δημιουργία μιας περιφερειακής οικονομικής ένωσης συντελεί στη διασφάλιση σταθερότητας των κρατών μελών και πολύ περισσότερο των γειτονικών κρατών και συνεπώς στη μείωση των συνοριακών πολεμικών ανακατατάξεων. Δεύτερον, συμβάλει στη δημιουργία ισχυρών δεσμών των κρατών μελών. Τρίτον, η δημιουργία μιας περιφερειακής οικονομικής ένωσης μεταξύ ανταγωνιστικών κρατών πριν την ένωση, μπορεί ενδεχόμενα να μειώσει την ένταση. Κλασικό παράδειγμα είναι η Γάλλο-γερμανική συμφιλίωση, κάνοντας το πόλεμο όχι μόνο αδιανόητο αλλά και υλικά αδύνατο αφού σήμερα υπάρχουν έντονες οικονομικές αλληλεξαρτήσεις μεταξύ τους που οποιαδήποτε πολεμική διαταραχή έχει μόνο αρνητικές επιπτώσεις (βλ. Sciff M., Winters A. 1999).

Η ασφάλεια έχει καθοριστικό ρόλο στην ίδρυση μιας ΠΕ αφού τουλάχιστον από οικονομικής απόψεως, η αύξηση του όγκου του εμπορίου μεταξύ των κρατών μελών μιας ΠΕ συνεπάγεται αυτόματα και αύξηση της εμπιστοσύνης μεταξύ των κατοίκων. Έτσι, λοιπόν, δημιουργείται ένα είδος εξωτερικότητας που απορρέει από το επίπεδο εμπιστοσύνης και ασφάλειας και εξαρτάται τόσο από το τρέχον ενδοπεριφερειακό εμπόριο όσο και από τους κυρίως εμπορικούς δεσμούς του παρελθόντος.

Ένας άλλος πολιτικός λόγος δημιουργίας και εξέλιξης των διακρατικών περιφερειακών ενώσεων είναι η εσωτερική πολιτική οικονομία. Ο όρος αυτός περιγράφει πώς οι χώρες λαμβάνουν αποφάσεις για το τι θα ψάξουν στις σχέσεις με τις άλλες χώρες. Φυσικά, υπάρχουν καθαρές αλληλεπιδράσεις μεταξύ εσωτερικών και εξωτερικών πολιτικών. Έμμεσα οι εσωτερικές οικονομικές πολιτικές εξετάζουν τη πολιτική εμπορίου (Sciff M., Winters A. 1999).

2.4. Περιφερειακά μπλοκ

Παράλληλα με την επιτάχυνση της εξέλιξης της παγκοσμιοποίησης, τα περιφερειακά σχήματα συνεργασίας απέκτησαν κεκτημένη ταχύτητα τη δεκαετία του '80 και '90 σε όλο τον κόσμο. Αυτό σημαίνει ότι ο κόσμος φαίνεται τουλάχιστον πιο "κερματισμένος" ("fracturing") απ' ό,τι "συγχωνευμένος" ("merging"). Όλα τα μέλη του ΠΟΕ συμμετέχουν τουλάχιστον σε ένα σχήμα εμπορικής και οικονομικής συνεργασίας. Σύμφωνα με τον ΠΟΕ, το 1996, υπήρχαν 88 ανεξάρτητα περιφερειακά σχήματα, με διαφορετικό βαθμό ολοκλήρωσης και διαφορετικό λόγο ύπαρξης (Fischer B. 1998).

Τα περιφερειακά εμπορικά μπλοκ με την υψηλότερη περιφερειακή ολοκλήρωση και το υψηλότερο ποσοστό συμμετοχής στο διεθνές εμπόριο είναι:

- ΕΕ (η Ευρωπαϊκή Ένωση των 15).
- NAFTA (North American Free Trade Area, 1992): ΗΠΑ, Καναδάς και Μεξικό.
- MERCOSUR (Mercado Comun del Sur, 1991): Αργεντινή, Βραζιλία, Παραγουάη και Ουρουγουάη.
- ASEAN (Association of Southeast Asian Nations, 1967), AFTA (Asia Free Trade Area, 1991): Μπρουνέι, Ινδονησία, Μαλαισία, Φιλιππίνες, Σιγκαπούρη και Ταϊλάνδη.
- SADC (South African Development Community): 12 κράτη της Νότιας Αφρικής.

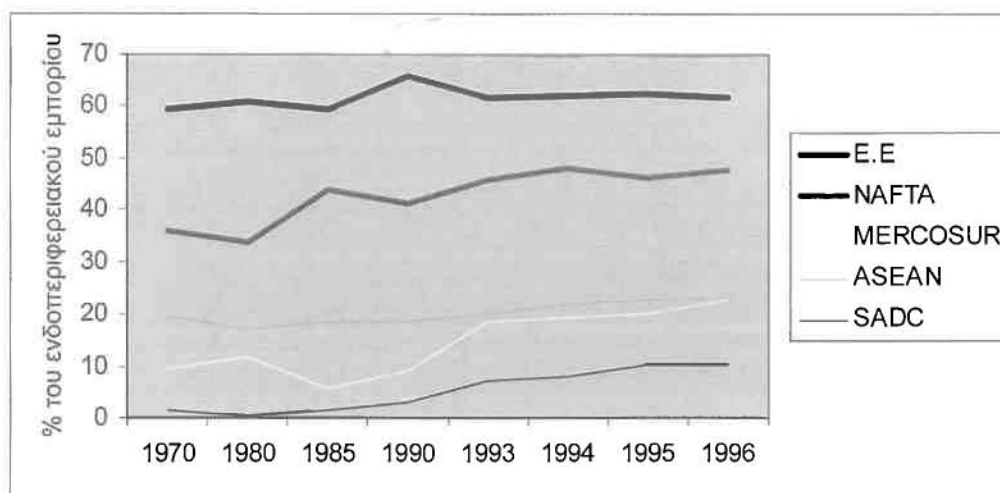
Τα περιφερειακά σχήματα συνεργασίας (ΠΣΣ), έχουν έντονη επιρροή στην έρευνα, στη διάχυση της τεχνολογίας, στα επίπεδα της ανάπτυξης, στη μετατόπιση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων προς υψηλότερη προστιθέμενη αξία, στη πολιτική σταθερότητα και συνεργασία, στη παροχή αξιοπιστίας κλπ. Όλα αυτά συμβάλλουν στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας των χωρών σε διεθνές επίπεδο. Τα περιφερειακά μπλοκ συμβάλλουν επίσης στην παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, διότι επιτρέπουν στις επιχειρήσεις να αποκτούν διεθνοποιημένο χαρακτήρα. Εξάλλου, η ιστορία έχει αποδείξει ότι η κλασσική θεώρηση περί προστατευτισμού των νηπιακών βιομηχανιών είναι μη εφαρμόσιμη (Fischer B. 1998).

Πίνακας 2.4.α.: Ποσοστό % του ενδοπεριφερειακού εμπορίου στις συνολικές εξαγωγές των ΠΣΣ.

	1970	1980	1985	1990	1993	1994	1995	1996
E.E	59,5	61	59,3	66	61,7	62,1	62,4	61,5
NAFTA	36	33,6	43,9	41,4	45,8	47,9	46,2	47,5
MERCOSUR	9,4	11,6	5,5	8,9	18,5	19,2	20,2	22,8
ASEAN	19,7	16,9	18,4	18,7	20	22	22,8	23,2
SADC	1,4	0,3	1,4	2,9	7,1	8	10,3	10,4

Πηγή: World Bank 1998

Διάγραμμα 2.4.α.: Ποσοστό % του ενδοπεριφερειακού εμπορίου στις συνολικές εξαγωγές των ΠΣΣ

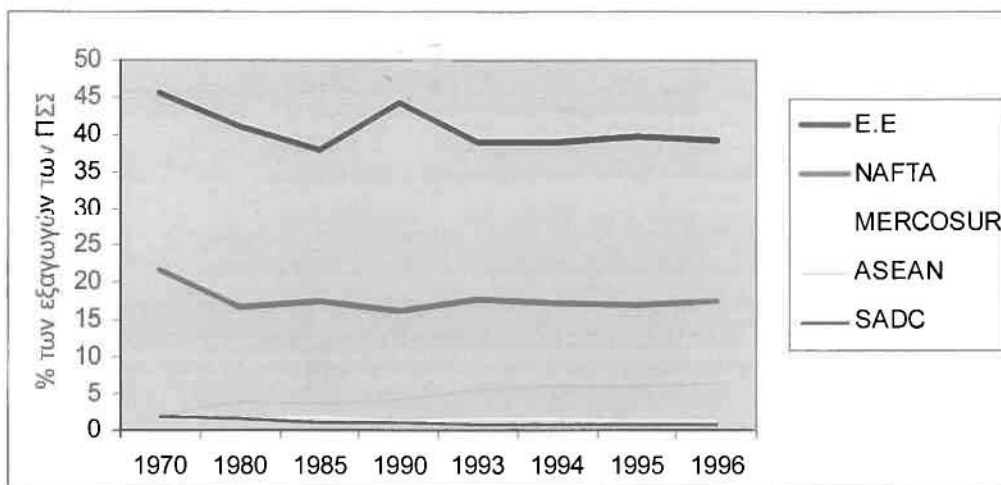
Πηγή: World Bank 1998

Πίνακας 2.4.β.: Ποσοστό % των εξαγωγών των ΠΣΣ ως προς τις παγκόσμιες εξαγωγές

	1970	1980	1985	1990	1993	1994	1995	1996
E.E	45,6	41,1	37,9	44,1	38,8	38,9	39,8	39,1
NAFTA	21,7	16,6	17,4	16,1	17,7	17,3	16,8	17,4
MERCOSUR	1,7	1,6	1,9	1,4	1,5	1,5	1,4	1,4
ASEAN	2,2	3,9	3,8	4,2	5,6	6	6,1	6,3
SADC	1,9	1,5	1,1	1	0,9	0,8	0,7	0,8
Σύνολο	73,1	64,7	62,1	66,8	64,5	64,5	64,8	65

Πηγή: World Bank 1998

Διάγραμμα 2.4.β.: Ποσοστό % των εξαγωγών των ΠΣΣ ως προς τις παγκόσμιες εξαγωγές

Πηγή: World Bank 1998

Παρατηρήσεις:

- Διαχρονικά παρατηρείται μία αύξηση του ποσοστού του ενδοπεριφερειακού εμπορίου στις συνολικές εξαγωγές των ΠΣΣ. Αξιοσημείωτη είναι η αύξηση του ενδοπεριφερειακού εμπορίου των χωρών της Λατινικής Αμερικής (MERCOSUR) και πολύ περισσότερο των χωρών της Αφρικής (SADC) αλλά το ποσοστό τους στις εξαγωγές ως προς τις παγκόσμιες εξαγωγές είναι μικρό και μάλιστα μειωμένο.
- Το σύνολο των εξαγωγών των ΠΣΣ ως προς τις παγκόσμιες εξαγωγές έχει διαχρονικά μειωθεί (από 73,1% το 1970 σε 65% το 1996) που σημαίνει την αυξημένη συμμετοχή και άλλων χωρών στο παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας. Μάλιστα, αν αθροίσουμε το ποσοστό των ισχυρότερων περιφερειακών μπλοκ (EE και NAFTA) από 67,3% το 1970 είναι 56,5% το 1996.
- Περισσότερο από τα 2/3 των συνολικών εξαγωγών της EE πηγαίνει σε γειτονικές χώρες (π.χ. σε χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης) (Fischer B. 1998). Αυτό φαίνεται και από τη σταθερή συμμετοχή του ενδοπεριφερειακού εμπορίου στις συνολικές εξαγωγές της EE μετά το 1993. Εξάλλου, ένας από τους πολλαπλούς στόχους της EE είναι η διεύρυνση που επιτυγχάνεται μέσω διαπεριφερειακής οικονομικής, εμπορικής και πολιτικής συνεργασίας των υποψήφιων μελών της EE.

3. Η ανταγωνιστικότητα με παγκόσμιο και περιφερειακό περιεχόμενο

Η ταχεία εξέλιξη της παγκοσμιοποίησης και περιφερειοποίησης της παγκόσμιας οικονομίας δίνει νέες διαστάσεις στην ανταγωνιστικότητα. Ενώ η ανταγωνιστικότητα των εταιρειών χαρακτηρίζεται από την αύξηση του μεριδίου των αγορών τους σε βάρος άλλων, η ανταγωνιστικότητα των εθνών, και συνεπώς των περιφερειών, έχει χάσει τη σπουδαιότητά της λόγω αύξησης της κινητικότητας των συντελεστών παραγωγής. Ο ανταγωνισμός είναι όλο και πιο πολύ μεταξύ παραγωγικών συντελεστών χαμηλής κινητικότητας οι οποίοι προσελκύουν διεθνώς τους συντελεστές παραγωγής υψηλής

κινητικότητας. Υπάρχουν ποικίλες απόψεις για τη σημασία της ανταγωνιστικότητας, για παράδειγμα, ο P. Krugman αναφέρει ότι "η ανταγωνιστικότητα είναι μια λέξη χωρίς σημασία όταν αναφέρεται στις εθνικές οικονομίες". Εντούτοις ο ανταγωνισμός μεταξύ των εθνών συνεχίζει να υπάρχει, διότι υπάρχουν συστηματικές διαφορές μεταξύ των μακροοικονομικών τους και όχι μόνο. (Fischer B. 1998).

Παρακάτω, θα εξεταστεί η ανταγωνιστικότητα σε μακροοικονομικό και μικροοικονομικό επίπεδο, λαμβάνοντας υπόψη τις νέες χωρικές δυναμικές της παγκοσμιοποίησης και περιφερειοποίησης της διεθνούς οικονομίας. Στη συνέχεια, θα διερευνηθεί ο νέος διεθνής τοπικός επενδυτικός ανταγωνισμός και θα προσδιοριστούν τα κριτήρια επιλογής του τύπου εγκατάστασης των επιχειρήσεων. Τέλος, αναφέρεται η αλληλοσυσχέτιση των επιπέδων χωρικής ανάπτυξης υπό την επιρροή των διεθνών οικονομικών εξελίξεων και κάποιες κατευθύνσεις οικονομικής πολιτικής στα πλαίσια της νέας οικονομίας.

3.1. Η εθνική ανταγωνιστικότητα

Μια σύντομη απάντηση στο ερώτημα γιατί υπάρχει οικονομική ανταγωνιστικότητα μεταξύ των εθνών, είναι για να βελτιώσουν τα επίπεδα ζωής. Ο πιο απλός τρόπος μέτρησης της ανταγωνιστικότητας ενός έθνους, είναι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Όμως, η αύξηση του ΑΕΠ δεν προσδιορίζει από μόνη της την ανταγωνιστικότητα, αλλά υπάρχουν πάρα πολλοί παράγοντες εξίσου σημαντικοί και καθοριστικοί. Πρόκειται για την προστασία του περιβάλλοντος, τη προσωπική ασφάλεια, την εκπαίδευση και μια σειρά από άλλους παράγοντες που καθορίζουν και δίνουν μια άλλη διάσταση σ' αυτό που αποκαλούμε "αύξηση επιπέδου ζωής" (IMD 2000).

Είναι δύσκολο να δοθεί ο ακριβής ορισμός του όρου ανταγωνιστικότητα. Κάνοντας μια σύντομη ιστορική ανασκόπηση, θα δούμε ότι οι κλασσικοί οικονομολόγοι αξιολογούν την ανταγωνιστικότητα μεταξύ των εθνών χρησιμοποιώντας στατιστικές παραμέτρους στους συντελεστές παραγωγής: γη, κεφάλαιο, φυσικές πηγές και εργασία. Ο Ricardo έκανε μια προσέγγιση προσδιορισμού της εθνικής ανταγωνιστικότητας αναφερόμενος στο συγκριτικό πλεονέκτημα κάθε έθνους το οποίο έχει και σήμερα ισχύ. Ο Marx και ο Engels έδωσαν μια κοινωνικοοικονομική διάσταση στην έννοια. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, εθνική ανταγωνιστικότητα είναι "ο βαθμός με τον οποίο μία χώρα μπορεί κάτω από ελεύθερες και υπό δικαιοσύνης συνθήκες, να παράγει αγαθά και υπηρεσίες στη διεθνή αγορά, ενώ ταυτόχρονα, να διατηρεί και να επεκτείνει τα πραγματικά εισοδήματα των ανθρώπων μακροπρόθεσμα" (IMD 2000).

Στον ορισμό της εθνικής ανταγωνιστικότητας, αναφέρεται ο όρος διεθνή αγορά επειδή κυρίως σήμερα λόγω της έντονης παγκοσμιοποιημένης οικονομικής και επιχειρηματικής δραστηριότητας, οι χώρες είναι συνδεδεμένες μεταξύ τους αρκετά σύνθετα. Η ανταγωνιστικότητα μεταξύ των εθνών συνεπάγεται ορισμένα οφέλη αλλά και δεσμεύσεις, υποχωρήσεις, εκ' των οποίων, αρκετές φορές, αποσκοπούν σε μια πολυδιάστατη κοινωνική και οικονομική ευημερία που σίγουρα είναι αρκετά δύσκολο να ποσοτικοποιηθεί και να αξιολογηθεί μακροπρόθεσμα.

Η ανταγωνιστικότητα, λοιπόν, εμπλέκει διάφορες διαστάσεις οι οποίες αλληλεπιδρούνται. Αυτή η αλληλεπίδραση δημιουργεί ορισμένα ερωτήματα επειδή, εκ πρώτης όψεως, πολλοί στόχοι φαίνονται αλληλοσυγκρουόμενοι, αν και στο σύνολό τους αποσκοπούν σε μια παγκόσμια ευημερία. Τα έθνη διαφέρουν στο τρόπο με τον οποίο διευθύνουν τη σχέση τους με τον υπόλοιπο κόσμο. Έτσι, για παράδειγμα, άλλες χώρες εμφανίζονται θετικές στη προσέλκυση ΑΞΕ και άλλες όχι. Η Γερμανία, η Ιαπωνία και η Κορέα είναι χώρες εκροής ΑΞΕ, ενώ η Σιγκαπούρη εισροής. Άρα, ποια πρέπει να είναι η στρατηγική των χωρών, ελκυστικότητα ή επιθετικότητα; Επίσης, ορισμένες δραστηριότητες τείνουν να διασπείρονται και άλλες να συγκεντρώνονται. Δημιουργείται λοιπόν το ερώτημα εγγύτητα ή παγκοσμιότητα; Στην ανάλυση των οικονομικών δραστηριοτήτων στο χώρο δημιουργούνται ορισμένες προκλήσεις και κατ' επέκταση αντίστοιχες προκλήσεις στην ανταγωνιστικότητα.

3.1.1. Προσδιοριστικοί παράγοντες ανταγωνιστικότητας σε εθνικό επίπεδο

Οι παράγοντες που επηρεάζουν την εγχώρια ανταγωνιστικότητα είναι το ποσοστό συσσώρευσης κεφαλαίου εγχώρια, το ύψος ειδίκευσης που απαιτείται και η αποδοτικότητα του φυσικού και ανθρώπινου κεφαλαίου στη παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών. Όμως, η ανταγωνιστικότητα, όπως προαναφέρθηκε, δεν μπορεί να προσδιοριστεί μόνο από την ανάπτυξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και την παραγωγικότητα, αλλά υπάρχουν και άλλοι εξίσου σημαντικοί παράγοντες όπως πολιτικοί, κοινωνικοί, τομεακοί όπως η εκπαίδευση και κατάρτιση κλπ (Fischer B. 1998).

Σύμφωνα με το IMD (International Management Forum Davos) οι προσδιοριστικοί εθνικοί παράγοντες της ανταγωνιστικότητας είναι:

➤ Η εγχώρια οικονομία, δηλαδή η μακροοικονομική σταθερότητα και αναμενόμενη πολιτική.

Οι επιμέρους προσδιοριστικοί παράγοντες είναι: η προστιθέμενη αξία (π.χ. κατά κεφαλήν ΑΕΠ), οι επενδύσεις, οι αποταμιεύσεις, η τελική κατανάλωση, οι προβλέψεις, το κόστος ζωής (π.χ. πληθωρισμός) και άλλοι οικονομικοί παράγοντες (π.χ. ανακατανομή παραγωγής).

➤ Η διεθνοποίηση, δηλαδή ο βαθμός με τον οποίο μια χώρα συμμετέχει στο διεθνές εμπόριο και στις επενδύσεις.

Οι επιμέρους προσδιοριστικοί παράγοντες είναι: το ισοζύγιο πληρωμών, οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, το άνοιγμα των αγορών, ο εθνικός προστατευτισμός, οι ΑΞΕ, οι επενδύσεις χαρτοφυλακίων, η συναλλαγματική ισοτιμία και οι εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών.

➤ Η κυβέρνηση, δηλαδή ο βαθμός με τον οποίο η κυβερνητική πολιτική συμβάλλει στον ανταγωνισμό.

Οι επιμέρους προσδιοριστικοί παράγοντες είναι: το εθνικό χρέος, το επίπεδο αποδοτικότητας ("state efficiency") (π.χ. νομοθετικό πλαίσιο, διαφάνεια, γραφειοκρατία), η δημοσιονομική πολιτική, η δικαιοσύνη και ασφάλεια, "state involvement" (π.χ. έλεγχος τιμών, κυβερνητικές επιδοτήσεις), και οι κυβερνητικές δαπάνες.

➤ Τα χρηματοοικονομικά ("finance"), δηλαδή η απόδοση της αγοράς κεφαλαίου και η ποιότητα των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών.

Οι επιμέρους προσδιοριστικοί παράγοντες είναι: το κόστος κεφαλαίου, η διαθεσιμότητα κεφαλαίου, η αποδοτικότητα του τραπεζικού συστήματος και η δυναμική των χρηματαγορών.

➤ Οι υποδομές, δηλαδή ο βαθμός με τον οποίο πηγές και συστήματα είναι κατάλληλα στη παροχή των βασικών αναγκών των επιχειρηματιών.

Οι επιμέρους προσδιοριστικοί παράγοντες είναι: οι βασικές υποδομές (π.χ. αυτοκινητόδρομοι, αερομεταφορές), η ενέργεια (π.χ. ΑΕΠ και κατανάλωση ενέργειας), το περιβάλλον (π.χ. περιβαλλοντική νομοθεσία) και οι τεχνολογικές υποδομές (π.χ. αριθμός χρηστών στο Διαδίκτυο).

➤ Η διαχείριση ("management"), δηλαδή ο βαθμός με τον οποίο οι επιχειρήσεις διευθύνουν με καινοτομικό, κερδοφόρο και αποδοτικό τρόπο.

Οι επιμέρους προσδιοριστικοί παράγοντες είναι: η παραγωγικότητα, η αποδοτικότητα διαχείρισης, η συνεργασία και το κόστος εργασίας.

➤ Η επιστήμη και τεχνολογία.

Οι επιμέρους προσδιοριστικοί παράγοντες είναι: οι δαπάνες για έρευνα και τεχνολογία, η τεχνολογική διαχείριση (π.χ. η συνεργασία εταιρειών και Πανεπιστημίων), το ερευνητικό περιβάλλον (π.χ. έρευνα και εκπαίδευση), η πνευματική ιδιοκτησία και η προσωπική έρευνα και ανάπτυξη.

➤ Οι άνθρωποι, δηλαδή η διαθεσιμότητα και η ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού.

Οι επιμέρους προσδιοριστικοί παράγοντες είναι: τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού (π.χ. δημογραφική πυραμίδα), τα χαρακτηριστικά του εργατικού δυναμικού, η απασχόληση, η ανεργία, το επίπεδο της εκπαίδευσης, η ποιότητα της ζωής και η συμπεριφορά (π.χ. αριθμός χρηστών σε ναρκωτικές ουσίες).

(IMD. 2000)

Παρατηρείται, λοιπόν, ότι υπάρχει πληθώρα παραγόντων που προσδιορίζουν την ανταγωνιστικότητα μιας χώρας. Σίγουρα, ανέκαθεν, οι παραπάνω παράγοντες καθόριζαν άλλοι πολύ και άλλοι λίγο το ρόλο της εθνικής ανταγωνιστικότητας. Σήμερα, όμως, λόγω του ανοίγματος των αγορών και των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών επιπτώσεων των φαινομένων της παγκοσμιοποίησης και της περιφερειοποίησης, η ανάγκη προσδιορισμού της ανταγωνιστικότητας μέσα από όλους τους παράγοντες είναι επιτακτική.

3.1.2. Η ανταγωνιστικότητα των περιφερειακών σχημάτων συνεργασίας

Με βάση τους προσδιοριστικούς παράγοντες της ανταγωνιστικότητας, προκύπτει ο πίνακας 3.1.2.α.

Πίνακας 3.1.2.α: Ταξινόμηση χωρών που ανήκουν σε περιφερειακό μπλοκ σύμφωνα με το IMD το 1995

	Εγχώρια Οικονομία	Διεθνοποίηση	Κυβέρνηση	Χρηματοοικονομικά	Υποδομές	Διαχείριση	Έρευνα και Τεχνολογία	Ανθρώπινο Κεφάλαιο
ΕΕ								
Γερμανία	19	9	19	8	12	20	3	12
Γαλλία	23	7	36	22	17	19	5	20
Ιταλία	28	21	45	27	28	21	45	27
Ηνωμένο Βασίλειο	21	8	16	9	14	23	16	28
Ισπανία	33	25	35	25	23	33	30	26
MERCOSUR								
Αργεντινή	30	28	24	41	27	44	42	31
Βραζιλία	35	46	18	34	35	46	18	34
NAFTA								
ΗΠΑ	1	2	7	1	1	10	1	15
Καναδάς	26	17	10	13	4	16	10	6
Μεξικό	41	40	38	42	31	35	46	39
ASEAN								
Ινδονησία	25	37	25	36	36	42	40	45
Μαλαισία	7	16	4	19	22	15	29	34
Φιλιππίνες	29	31	12	35	44	29	26	38
Σιγκαπούρη	3	1	1	3	33	4	12	8
Ταϊλάνδη	12	33	8	26	42	31	44	40
Άλλες								
Κίνα	2	23	9	37	40	30	28	35
Ιαπωνία	5	14	21	2	26	2	2	4

Πηγή: IMD 2000

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι οι χώρες που ανήκουν σε ένα περιφερειακό σχήμα συνεργασίας, είναι πολύ ετερογενείς σύμφωνα με τη σχετική ανταγωνιστική τους θέση. Συνεπώς, δεν έχει αποτέλεσμα η σύγκριση της ανταγωνιστικότητας των περιφερειακών μπλοκ στο σύνολο, αφού υπάρχουν ενδο-χωρικές ανισότητες. Βέβαια, αυτή η διαφοροποίηση σημαίνει ότι για ένα περιφερειακό μπλοκ το δυναμικό πλεονέκτημα για κάθε προσδιοριστικό παράγοντα ανταγωνιστικότητας βρίσκεται σε διάφορες χώρες. Για παράδειγμα, στην ΕΕ το δυναμικό πλεονέκτημα "έρευνα και τεχνολογία" το έχει η Γερμανία λόγω υψηλού ποσοστού εργατικού δυναμικού ενώ το πλεονέκτημα "χρηματοοικονομικά" το Ηνωμένο Βασίλειο επειδή το Λονδίνο είναι μία από τις τρεις οικουμενοπόλεις (παρέχεται υψηλής ποιότητας χρηματοοικονομικών υπηρεσιών). Επίσης εξετάζοντας τις επιμέρους χώρες, παρατηρείται ότι σε μια χώρα που εμφανίζεται υψηλή ανταγωνιστικότητα σε ορισμένους παράγοντες, ενδεχόμενα κάποιοι άλλοι να βρίσκονται σε χαμηλή θέση. Για παράδειγμα, στη Κίνα, ενώ ο παράγοντας "εγχώρια οικονομία" είναι στη δεύτερη θέση λόγω μεγέθους της αγοράς, ο παράγοντας "διεθνοποίηση" είναι στην 23^η λόγω πολιτικού συστήματος.

3.1.3. Οι κυριότεροι παράγοντες που συμβάλλουν στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας

Συγκρίνοντας τους διαχρονικούς ρυθμούς αύξησης της διεθνούς εμπορευματικής κίνησης, της μετανάστευσης εργατικού δυναμικού και της κίνησης κεφαλαίων, θα παρατηρηθεί ότι υπάρχει μια απότομη αύξηση των ΑΞΕ και των επενδύσεων χαρτοφυλακίων κατά τη διάρκεια της δεκαετία του '80 μέχρι σήμερα. Αντίθετα, η αύξηση της εμπορευματικής κίνησης είναι σταθερή πράγμα που πολλοί πιστεύουν ότι συμβάλλει ελάχιστα στην ολοκλήρωση της παγκόσμια οικονομίας. (Trabold H. 1997) Στην διαχρονική και απότομη αύξηση των ΑΞΕ και των επενδύσεων χαρτοφυλακίων, καθοριστικής σημασίας είναι η τεχνολογική επίδραση. Συνεπώς, οι κυριότεροι παράγοντες που συμβάλλουν στην αύξηση της εθνικής ανταγωνιστικότητας είναι οι ΑΞΕ και η τεχνολογία.

3.1.3.1. Η επίδραση των ΑΞΕ

Η κύρια πρόκληση σήμερα για τις βιομηχανικές και αναπτυσσόμενες χώρες είναι η παγκοσμιοποίηση. Πολλοί πιστεύουν ότι η πρόκληση της περιφερειοποίησης είναι εξίσου σημαντική, αλλά υποδεέστερη της πρόκλησης της παγκοσμιοποίησης. Η σημασία των ΑΞΕ, ουσιαστικά δεσμεύει την κυβέρνηση μιας χώρας στη προσέλκυση επενδύσεων, αλλά συγχρόνως αυτό δείχνει και το βαθμό ανταγωνισμού μεταξύ των κυβερνήσεων που επιδιώκουν τη προσέλκυσή τους. Υπάρχει, λοιπόν, η ανάγκη για μεγαλύτερη κυβερνητική συνεργασία μεταξύ των ενδεχόμενων ανταγωνιστών για ξένες επενδύσεις. Αυτό, δίνει μια νέα διάσταση στο ρόλο των περιφερειακών σχημάτων συνεργασίας, αφενός σε επίπεδο πολιτικής συνεργασίας και αφετέρου στη προσέλκυση ΑΞΕ. Μία άλλη πρόκληση είναι η επίλυση των προβλημάτων που σχετίζονται με εταιρείες χαμηλής ανταγωνιστικότητας στην εγχώρια οικονομία. Στη περίπτωση του περιφερισμού, δηλαδή της επιδίωξης μιας θεσμοθετημένης σύμπραξης των κυβερνήσεων δύο ή περισσότερων χωρών, εξασθενεί η έννοια της τοπικότητας και την αντικαθιστούν τα ολιγοπώλια και τα καρτέλ. Όταν όμως η περιφερειοποίηση είναι το αποτέλεσμα της ελεύθερης λειτουργία των αγορών, μπορεί να συμβάλλει στη πολιτική και μακροοικονομική σταθερότητα και στην ανάπτυξη έρευνας. Συνεπώς, οι αναπτυσσόμενες χώρες πρέπει να ενταχθούν στο πλαίσιο δυναμικής της παγκοσμιοποίησης (IMD. 2000).

Λαμβάνοντας υπόψη τις περιφερειακές ενώσεις και την ανάγκη βελτίωσης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας σύμφωνα με την τρέχουσα εξέλιξη της παγκοσμιοποίησης, είναι φανερό ότι πρέπει να προωθούνται σε εθνικό επίπεδο εκείνες οι πολιτικές που συντελούν στην αύξηση της ολοκλήρωσης σε περιφερειακό επίπεδο και σε επίπεδο παγκόσμιας αγοράς. Ο μεγαλύτερος ανταγωνισμός μεταξύ των εθνών αφορά διαχειριστικές και τεχνολογικές ειδικότητες των πολυεθνικών επιχειρήσεων, συμπεριλαμβανομένου του ανταγωνισμού για εύρεση ειδικοτήτων όπως ερευνητές, μηχανικοί κλπ. Συνεπώς, η ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου αποτελεί κυρίαρχο στόχο πολιτικής, διότι η αύξηση της έρευνας και της τεχνολογίας συμβάλλει στη στρατηγική βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας (ibid).

Όπως προαναφέρθηκε, ένας από τους κυριότερους μοχλούς ανάπτυξης της οικονομίας σε περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο είναι οι ΑΞΕ. Οι ΑΞΕ δίνουν νέα διάσταση στο διεθνές περιβάλλον της ανταγωνιστικότητας και μάλιστα, αποτελούν συχνά αντικείμενο συζήτησης και διαπραγμάτευσης στα διεθνή φόρα. Ένας από τους κύριους στόχους διαπραγμάτευσης είναι ο περιορισμός της διάκρισης μεταξύ ξένων και εγχώριων επενδυτών. Είναι επιθυμητή η δημιουργία ενός διεθνούς πλαισίου φιλελευθεροποίησης των επενδύσεων (ibid).

3.1.3.2. Η επίδραση της τεχνολογίας

Παράλληλα με τις ΑΞΕ, βασικός μοχλός ανάπτυξης μιας οικονομίας είναι η τεχνολογία. Κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών, υπήρξαν αρκετές τεχνολογικές επαναστάσεις όπως τα κομπιούτερ, οι τηλεπικοινωνίες και πρόσφατα το Διαδίκτυο. Η τεχνολογία έχει βαθιά επιρροή στην εθνική ανταγωνιστικότητα. Η ύπαρξη υψηλής τεχνολογίας σε μια χώρα αυξάνει την ανταγωνιστικότητά της. Σήμερα, έχει εισέλθει ο τεχνολογικός τομέας ακόμη και σε παραδοσιακές υποδομές όπως οι αυτοκινητόδρομοι, οι σιδηρόδρομοι, τα λιμάνια και τα αεροδρόμια. Η μελλοντική ανταγωνιστικότητα ενός έθνους, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το επίπεδο των τεχνολογικών υποδομών. Η διαθεσιμότητα φθηνών και αποδοτικών τηλεπικοινωνιακών συστημάτων, η πρόσβαση στο Διαδίκτυο και η ανάπτυξη της κινητής τηλεφωνίας, είναι μερικές από τις νέες τεχνολογικές προτεραιότητες των εθνών. Πολλές χώρες ενσωματώνουν συστήματα υψηλής τεχνολογίας στις υποδομές τους, αυξάνοντας την αποδοτικότητά τους, και κατ' επέκταση, την ανταγωνιστικότητά τους (IMD 2000).

Η τεχνολογία έχει επίδραση και στον τομέα της εκπαίδευσης. Πολλές χώρες, όπως οι ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γαλλία έχουν εισάγει το Διαδίκτυο σε πολλά σχολεία. Η Σουηδία και η Φινλανδία εφαρμόζουν επιτυχημένα την εκπαίδευση εξ αποστάσεως. Όμως, οι τεχνολογικές δυνατότητες κάθε χώρας διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό, ακόμη και αν πρόκειται για αναπτυγμένες. Για παράδειγμα, ο αριθμός χρηστών στο Internet στις χώρες της ΕΕ διαφέρει, στην Ελλάδα είναι 4,88 ανά 100 κατοίκους και στη Φινλανδία 105,81 ανά 100 κατοίκους⁵. Βασική προτεραιότητα των χωρών είναι να έχει το κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό στη διαχείριση των νέων τεχνολογικών υποδομών. Η ανάγκη λοιπόν εισαγωγής της τεχνολογίας, από την οικονομία μέχρι την απλή καθημερινή ζωή, είναι ένας βασικός λόγος προσέλκυσης ξένων επενδύσεων (ibid).

Οι νέες τεχνολογικές απαιτήσεις των επιχειρήσεων ενισχύουν τις χώρες στο να δίνουν προτεραιότητα στο τομέα της τεχνολογίας. Η προσέλκυση ερευνητικών κέντρων και η αναπτυσσόμενη συνεργασία μεταξύ τοπικών Πανεπιστημίων και επιχειρήσεων είναι μερικά από τα κύρια σημαντικά χαρακτηριστικά στην προσέλκυση επενδύσεων. Επίσης, το Διαδίκτυο επιτρέπει στις εταιρείες να αναπτύξουν το ηλεκτρονικό εμπόριο, την προμήθεια των προϊόντων μέσω Internet, αλλά και το "marketplace" μέσω Internet (ibid).

⁵ Τα στοιχεία για τον αριθμό χρηστών Internet στην ΕΕ είναι από την εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ 2000, Φάκελος Δ18, 2-7-2000

3.1.4. Συμπέρασμα

Παρατηρούμε, ότι μπορεί μεν οι ΑΞΕ και η τεχνολογία να είναι οι πιο σημαντικοί παράγοντες καθορισμού της ανταγωνιστικότητας ενός έθνους, αλλά σίγουρα πρέπει να υπάρχει και το κατάλληλο πλαίσιο που το διαμορφώνουν οι προαναφερθέντες προσδιοριστικοί παράγοντες της εθνικής ανταγωνιστικότητας.

Συμπερασματικά, για την διατήρηση ή αύξηση της εθνικής ανταγωνιστικότητας είναι απαραίτητη η δημιουργία ενός σταθερού και προβλέψιμου νομοθετικού περιβάλλοντος, η ύπαρξη ενός ελαστικού και ευπροσάρμοστου οικονομικού περιβάλλοντος, η ύπαρξη ποιότητας, ταχύτητας και διαφάνειας στην κυβέρνηση και στις διοικητικές αρχές, η διαβίου εκπαίδευση και κατάρτιση του εργατικού δυναμικού, και γενικά, η ύπαρξη μιας σειράς δράσεων που συμπεριλαμβάνει πολλούς τομείς της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής (IMD 2000).

3.2. Η ανταγωνιστικότητα σε μικροοικονομικό επίπεδο

Ένα σταθερό πολιτικό πλαίσιο και μια αποτελεσματική μακροοικονομική πολιτική είναι αναγκαίες, αλλά όχι επαρκής προϋποθέσεις για οικονομική ευημερία. Εξίσου, σημαντική προϋπόθεση είναι η μικροοικονομική θεμελίωση της οικονομικής ανάπτυξης, όπου οι εταιρείες εφαρμόζουν τις πρακτικές και στρατηγικές τους μέσα σε ένα επιχειρηματικό περιβάλλον έντονου ανταγωνισμού το οποίο διαμορφώνουν οι επιχειρηματικές εισροές, οι υποδομές, οι θεσμοί και οι πολιτικές. Εάν δεν υπάρχει η απαραίτητη βελτίωση σε μικροοικονομικό επίπεδο, το πολιτικό και μακροοικονομικό περιεχόμενο δεν θα έχει τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Φυσικά, η βελτίωση του μικροοικονομικού επιπέδου, μπορεί να προέρθει από τη κυβέρνηση ή/και από τον ιδιωτικό τομέα (Porter M., Christensen R. 1999).

Πολλές προηγμένες χώρες, μπορεί μεν να εφαρμόζουν αποτελεσματική μακροοικονομική πολιτική, αλλά αντιμετωπίζουν προβλήματα όπως υψηλά ποσοστά ανεργίας, άνιση κατανομή εισοδήματος κλπ. Η μικροοικονομική έχει να αντιμετωπίσει τέτοιου είδους προβλήματα, διότι ασχολείται κυρίως με τις επιμέρους οικονομικές μονάδες, τη συμπεριφορά τους και τα προβλήματα που συνδέονται μ' αυτές. Αντίθετα, η μακροοικονομική ασχολείται με τη συμπεριφορά και τα προβλήματα του οικονομικού συστήματος στο σύνολό του ή των επιμέρους τομέων του. Για παράδειγμα, στον Καναδά, τη Νέα Ζηλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο, μπορεί να παρατηρούνται υψηλά ποσοστά οικονομικής ανάπτυξης και επενδύσεων, εντούτοις ουσιαστικά δεν έχει αυξηθεί η ευημερία του μέσου πολίτη (Porter M., Christensen R. 1999 – Κώττη Γ., Κώττη Α. 1995).

Το επίπεδο ζωής προσδιορίζεται από τη παραγωγικότητα της εθνικής οικονομίας, δηλαδή από τους παραγωγικούς της συντελεστές. Το κεντρικό ζήτημα της οικονομικής ανάπτυξης είναι πώς θα δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες για ταχεία και διατηρήσιμη ανάπτυξη της παραγωγικότητας. Τα σταθερό πολιτικό/νομικό πλαίσιο και η αποτελεσματική μακροοικονομική πολιτική συντελούν στη βελτίωση της εθνικής

οικονομίας. Αλλά, ουσιαστικά, η ευημερία προέρχεται από το μικροοικονομικό επίπεδο, και συγκεκριμένα, από την ικανότητα των εταιρειών να αξιοποιούν τα αγαθά και τις υπηρεσίες με υψηλή παραγωγικότητα, με συνέπεια τα υψηλά ημερομίσθια και τις υψηλές αποδόσεις κεφαλαίων (Porter M., Christensen R. 1999).

3.2.1. Τα δύο πεδία της ανταγωνιστικότητας

Το μικροοικονομικό πλαίσιο της παραγωγικότητας αποτελείται από δύο αυτοσυσχετιζόμενα πεδία. Το πρώτο πεδίο είναι η στρατηγική ανταγωνισμού των επιχειρήσεων και το δεύτερο πεδίο είναι η ποιότητα του μικροοικονομικού επιχειρηματικού περιβάλλοντος (ibid).

Μερικά από τα ζητήματα που απασχολούν τον επιχειρηματία στη διαμόρφωση της στρατηγικής ανάπτυξης και ανταγωνισμού είναι η επιλογή στη βάση της ανάπτυξης δηλαδή η επιλογή της χαμηλής τιμής, της διαφοροποίησης του προϊόντος ή η επικέντρωση σε ειδικό κομμάτι της αγοράς, η επιλογή των εναλλακτικών κατευθύνσεων όπως η απόσυρση, η παραμονή, η εισαγωγή στην αγορά, η επέκταση κλπ. και η επιλογή των εναλλακτικών μεθόδων στον τρόπο υλοποίησης της στρατηγικής όπως η εσωτερική ανάπτυξη, η εξαγορά ή η κοινοπρακτική ανάπτυξη. Όμως, μέσα σε ένα περιβάλλον έντονης παγκοσμιοποίησης, οι επιχειρήσεις επιζητούν αποτελεσματικές υποδομές, άτομα υψηλής ειδίκευσης, προηγμένους θεσμούς και καλύτερα κίνητρα. Όλοι οι παραπάνω παράγοντες προσδιορίζουν τη στρατηγική ανταγωνισμού των επιχειρήσεων. Μάλιστα, λόγω της έντονης διεθνοποίησης των αγορών, ο τύπος του πλεονεκτήματος των εταιρειών έχει αλλάξει από συγκριτικό πλεονέκτημα (π.χ. χαμηλό κόστος εργασίας) σε ανταγωνιστικό πλεονέκτημα εξαρτώμενο από τη στρατηγική ανάπτυξης (Porter M., Christensen R. 1999 – Αραβώσης Κ. 1998).

Τη ποιότητα του μικροοικονομικού επιχειρηματικού περιβάλλοντος τη διαμορφώνουν τέσσερα επίσης αυτοσυσχετιζόμενα πλαίσια. Το πρώτο είναι η ποιότητα και η ειδίκευση των βασικών εισροών των εταιρειών μέσα σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον. Τέτοιες εισροές είναι οι φυσικές πηγές, το ανθρώπινο κεφάλαιο, οι φυσικές υποδομές (η ποιότητα των δρόμων, τα αεροπορικά δίκτυα, τα λιμάνια, ο σιδηρόδρομος, τα τηλεφωνικά δίκτυα κλπ.), τα δίκτυα πληροφορικής (η χρήση στο Διαδίκτυο, η διαθεσιμότητα επιχειρηματικής πληροφορίας κλπ.), οι επιστημονικές και τεχνολογικές υποδομές (η ποιότητα των ερευνητικών ινστιτούτων, η πανεπιστημιακή έρευνα κλπ). Το δεύτερο πλαίσιο είναι η στρατηγική αύξησης της εγχώριας ζήτησης. Τη ζήτηση τη προσδιορίζουν όχι μόνο οι προτιμήσεις των καταναλωτών, το εισόδημά τους, οι προσδοκίες τους, ο αριθμός των αγοραστών κλπ. αλλά και το άνοιγμα των αγορών, η αγοραστική δύναμη της κυβέρνησης, το θεσμικό πλαίσιο κλπ. Το τρίτο πλαίσιο είναι η διαθεσιμότητα και η ποιότητα των τοπικών προμηθευτών και βιομηχανιών. Τέλος, το τέταρτο πλαίσιο είναι αυτό της στρατηγικής και ανταγωνισμού των επιχειρήσεων και το διαμορφώνουν η επιχειρηματική συνεργασία, ο τοπικός ανταγωνισμός, η διαπραγμάτευση διασυννοριακής συνεργασίας των επιχειρήσεων, η φιλελευθεροποίηση των αγορών κλπ (Porter M., Christensen R. 1999).

Η κυβέρνηση διαδραματίζει ένα αναπόφευκτο ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη, διότι επηρεάζει σε πολλές πτυχές το επιχειρηματικό περιβάλλον. Για παράδειγμα, η ποιότητα των φυσικών υποδομών εξαρτάται, εκτός των άλλων, και από τη πολιτική των κεντρικών αρχών στο τομέα των υποδομών. Ο ρόλος της κυβέρνησης είναι σημαντικός σε όλα τα επίπεδα δηλαδή στο τοπικό, περιφερειακό και εθνικό. Η μεταβολή του επιχειρηματικού περιβάλλοντος σε ένα από τα τρία επίπεδα έχει ως αποτέλεσμα τη σχετική μεταβολή και των άλλων δύο. Παράλληλα με τη κυβερνητική δράση εξίσου σημαντική είναι η συνεισφορά των πανεπιστημίων, σχολείων, γραφείων, πληροφοριακών κέντρων κλπ στην οικονομική ανάπτυξη. Όλα αυτά, διαμορφώνουν το επιχειρηματικό μικροοικονομικό περιβάλλον και μάλιστα, διαχρονικά, όλο και πιο πολύ συνδέονται με τον ιδιωτικό τομέα (ibid).

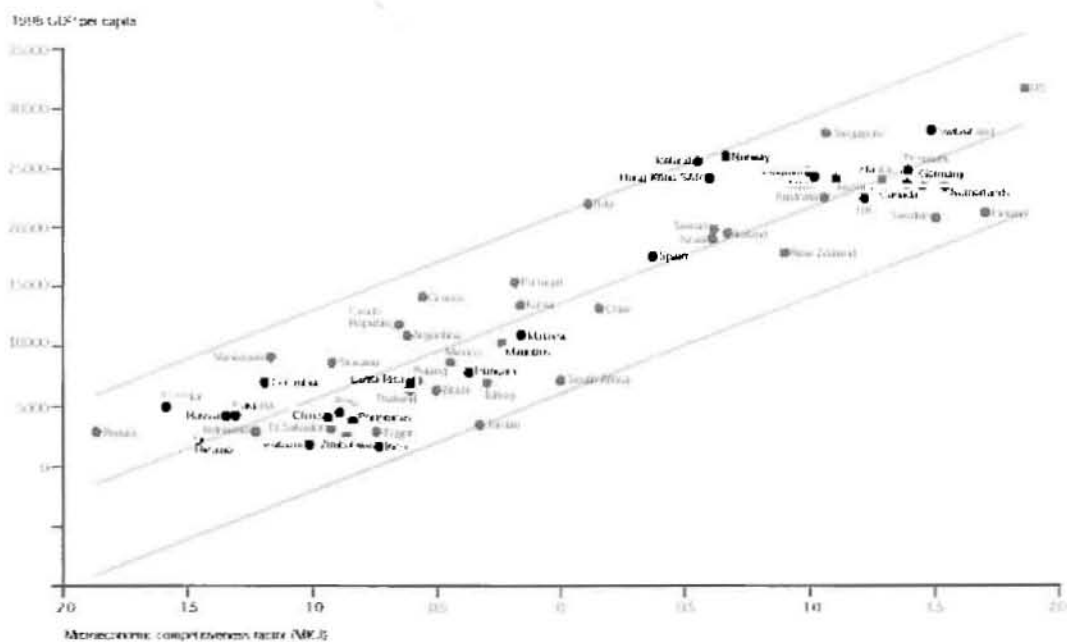
Τέλος, ο ιδιωτικός τομέας από μόνος του δεν είναι μόνο καταναλωτής στο επιχειρηματικό περιβάλλον, αλλά συχνά, αναλαμβάνει πρωτοβουλίες στην ίδρυση σχολείων και πανεπιστημίων που παλαιότερα ήταν αρμοδιότητα των κεντρικών αρχών. Άρα, σημαντική είναι η συμβολή του ιδιωτικού τομέα στη διαμόρφωση του πλαισίου του επιχειρηματικού περιβάλλοντος (ibid).

Από τα παραπάνω, είναι φανερό ότι ο μικροοικονομικός δείκτης ανταγωνιστικότητας προσδιορίζεται από τους επιμέρους προσδιοριστικούς παράγοντες της στρατηγικής ανταγωνισμού των επιχειρήσεων και τη ποιότητα του μικροοικονομικού επιχειρηματικού περιβάλλοντος.

3.2.2. Σχέση μικροοικονομικού δείκτη ανταγωνιστικότητας και κατά κεφαλήν ΑΕΠ

Ο Μ. Porter και ο R. Christensen απέδειξαν ότι υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ του μικροοικονομικού δείκτη ανταγωνιστικότητας και του κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Αυτό σημαίνει ότι η μικροοικονομική κατάσταση της χώρας είναι συνάρτηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και αντίστροφα, δηλαδή όταν αυξάνεται ο μικροοικονομικός δείκτης ανταγωνιστικότητας της χώρας, αυξάνεται και το κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Βέβαια, υπάρχουν διαφοροποιήσεις μεταξύ των χωρών. Για παράδειγμα, το Χονγκ Κονγκ και η Σιγκαπούρη είναι περιφερειακά εμπορικά κέντρα με ποιοτικές υποδομές, αλλά αδυναμίες στους θεσμούς και στις επιχειρηματικές πρακτικές σε σύγκριση με άλλες χώρες, του ίδιου εισοδηματικού επιπέδου. Στην Ιταλία, εξακολουθούν να υπάρχουν διαφορές στο επιχειρηματικό περιβάλλον μεταξύ Βορρά και Νότου. Η Νότια Αφρική και η Τουρκία, εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν μη συνηθισμένες πολιτικές προκλήσεις.

Διάγραμμα 3.2.2.α.: Σχέση μικροοικονομικού δείκτη ανταγωνιστικότητας και κατά κεφαλήν ΑΕΠ το 1998

Πηγή: Porter M., Christensen R. 1999

3.2.3. Η μικροοικονομική ανταγωνιστικότητα των περιφερειακών σχημάτων συνεργασίας

Με βάση το μικροοικονομικό δείκτη ανταγωνιστικότητας προκύπτει ο πίνακας 3.2.3.α.

Πίνακας 3.2.3.α.: Ταξινόμηση χωρών που ανήκουν σε περιφερειακό μπλοκ σύμφωνα με το μικροοικονομικό δείκτη ανταγωνιστικότητας και το IMD το 1998, 1999

	Μικροοικ. Δεικτ. Ανταγ.		Στρατηγική εταιρείας		Επιχειρημ. Περιβάλ.		Μακροοικ. Δεικτ. Ανταγ. (IMD)	
	1999	1998	1999	1998	1999	1998	1999	1998
ΕΕ								
Γερμανία	6	4	5	1	5	8	9	14
Γαλλία	9	11	6	6	11	13	21	21
Ιταλία	25	26	15	20	27	27	30	30
Ηνωμένο Βασίλειο	10	5	13	9	8	5	15	12
Ισπανία	23	22	22	23	23	22	23	27
MERCOSUR								
Αργεντινή	40	34	39	30	40	34	33	31
Βραζιλία	35	35	32	27	37	39	35	37
NAFTA								
ΗΠΑ	1	1	1	2	1	1	1	1
Καναδάς	8	6	12	15	4	3	10	10
Μεξικό	34	39	30	29	35	41	36	34
ASEAN								
Ινδονησία	53	51	47	52	52	51	46	40
Μαλαισία	27	27	25	34	31	26	27	20
Φιλιππίνες	44	45	34	41	46	45	32	32
Σιγκαπούρη	12	10	14	12	12	6	2	2
Ταϊλάνδη	39	37	43	37	39	36	34	39
Άλλες								
Κίνα	49	42	31	35	50	44	29	24
Ιαπωνία	14	18	4	7	19	19	16	18

Πηγή: IMD 2000 - Porter M., Christensen R. 1999

Όπως στη περίπτωση του μακροοικονομικού δείκτη ανταγωνιστικότητας, η ταξινόμηση των χωρών του μικροοικονομικού δείκτη ανταγωνιστικότητας που ανήκουν σε περιφερειακό μπλοκ, είναι ετερογενής. Αυτό οφείλεται, στην ενδο-χωρική διαφοροποίηση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος των χωρών μελών ενός περιφερειακού μπλοκ. Επίσης, η θέση μιας χώρας με βάση το μικροοικονομικό δείκτη ανταγωνιστικότητας είναι σχεδόν ανάλογη με αυτή του μακροοικονομικού – εθνικού δείκτη ανταγωνιστικότητας. Βέβαια, υπάρχουν και εξαιρέσεις όπως για παράδειγμα, η Σιγκαπούρη που με βάση τον δείκτη IMD είναι στη 2^η θέση το 1999, με βάση το μικροοικονομικό δείκτη είναι στη 12^η.

3.3. Ο νέος διεθνής τοπικός επενδυτικός ανταγωνισμός και η επιλογή του τόπου εγκατάστασης των επιχειρήσεων

Το νέο πλαίσιο της ανταγωνιστικότητας διαμορφώνεται από δύο αντίρροπες δυνάμεις, την παγκοσμιοποίηση και περιφερειοποίηση της παγκόσμιας οικονομίας. Η ραγδαία εξέλιξη των σύγχρονων κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών φαινομένων είχε ως αποτέλεσμα τη δυναμική εξέλιξη της ανταγωνιστικότητας, τόσο σε μακροοικονομικό

όσο και σε μικροοικονομικό επίπεδο. Αυτό, φυσικά, επέδρασε στη λογική και ψυχολογία των επενδυτών όσον αφορά την επιλογή του τόπου εγκατάστασης των επιχειρήσεών τους, αφού τα κριτήρια επιλογής πρέπει να εξετάζονται σε διεθνές επίπεδο. Έτσι, ο τοπικός επενδυτικός ανταγωνισμός αποκτά διεθνή χαρακτήρα.

3.3.1. Η δράση των επιχειρήσεων στον διεθνή τοπικό επενδυτικό ανταγωνισμό

Ανέκαθεν, οι επιχειρήσεις αποτελούσαν τον κινητήριο μοχλό οικονομικής ανάπτυξης μιας περιοχής. Σήμερα, λόγω του έντονου διεθνοποιημένου χαρακτήρα των επιχειρήσεων και του ανοίγματος των οικονομιών, η στρατηγική των επιχειρήσεων έχει αλλάξει αφού ο ανταγωνισμός διευρύνεται.

Στο νέο διεθνή τοπικό επενδυτικό ανταγωνισμό, καθοριστική είναι η σημασία των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ) και πολύ περισσότερο των πολυεθνικών. Η ΜΜΕ αποτελεί κύριο μέσο προώθησης της τοπικής ανάπτυξης, γιατί αναδεικνύει την τοπική επιχειρηματικότητα και δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας και επομένως, μειώνει το ποσοστό ανεργίας στην περιφέρεια και το ποσοστό μετανάστευσης του εργατικού δυναμικού. Επίσης, έχει τη δυνατότητα να διαφοροποιεί πολύ γρήγορα την παραγωγή της και να αντιμετωπίζει τον επιχειρηματικό κίνδυνο από κάποια παραγωγική της πρωτοβουλία, με πιο ευέλικτους και αποτελεσματικούς τρόπους. Όμως, η συμβολή των ΜΜΕ στο διεθνή τοπικό επενδυτικό ανταγωνισμό οφείλεται στην ικανότητά τους να προσαρμόζονται στις νέες συνθήκες που επικρατούν στην οικονομία, ενώ αναζητούν *συμπληρωματική σχέση* με τη μεγάλη επιχείρηση, είτε με τη μορφή υπεργολαβίας, είτε με τη μορφή στήριξης μιας ενδιάμεσης φάσης στην παραγωγική διαδικασία των μεγάλων επιχειρήσεων (Κόνσολας Ν. 1997).

Μια περιοχή περιορισμένης δυναμικότητας, όπως για παράδειγμα μια ορεινή και μειονεκτική περιοχή, με άμεση συνέπεια την ασθενή της θέση στο διεθνή επενδυτικό ανταγωνισμό, μπορεί να αποτελέσει πόλο έλξης για πολλούς επενδυτές μέσω προγραμμάτων ενίσχυσης των ΜΜΕ. Για παράδειγμα, η ανάπτυξη των ΜΜΕ στον Ευρωπαϊκό χώρο υποστηρίζεται από πολλά προγράμματα της Κοινότητας (π.χ. πρόγραμμα LEADER⁺) και εκφράζεται κυρίως με ενισχυμένες δράσεις τοπικής ανάπτυξης και διάχυσης νέων τεχνολογιών. Συνεπώς, καθοριστική είναι η συμβολή των ΜΜΕ στην ανάπτυξη μιας περιοχής περιορισμένης δυναμικότητας ώστε μακροπρόθεσμα να αποτελεί πόλο έλξης ακόμη μεγαλύτερων επιχειρήσεων.

Πολύ μεγάλη είναι η σημασία των πολυεθνικών επιχειρήσεων - δηλαδή επιχειρήσεων που έχοντας ως βάση μια χώρα, αναπτύσσουν παραγωγικές δραστηριότητες αγαθών και υπηρεσιών και σε άλλες χώρες - στη διαμόρφωση του νέου διεθνή τοπικού επενδυτικού περιβάλλοντος, και αντίστροφα. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις επιδρούν στο διεθνή τοπικό επενδυτικό περιβάλλον, αφού είναι φορείς μετακίνησης δέσμης παραγωγικών συντελεστών. Παράλληλα, η δυναμικότητα του τοπικού επενδυτικού περιβάλλοντος επηρεάζει τις αποφάσεις των επενδυτών στην επιλογή του τόπου εγκατάστασης των επιχειρήσεων. Ο βαθμός επιρροής εξαρτάται και από το είδος οικονομικής ενοποίησης σε ένα σύστημα πολυεθνικών επιχειρήσεων, δηλαδή αν πρόκειται για οριζόντια ή κάθετη παραγωγή (Πουρναράκης Ε. 1996). Για παράδειγμα, η χώρα υποδοχής μιας

πολυεθνικής επιχείρησης μπορεί να συμμετέχει στην παραγωγή ενδιάμεσων προϊόντων που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή του τελικού προϊόντος (καθετοποίηση στην παραγωγή). Η επιλογή του τόπου εγκατάστασης θυγατρικής επιχείρησης πιθανόν να οφείλεται στο φθινό κόστος εργασίας της χώρας υποδοχής. Αν όμως πρόκειται για οριζόντια ενοποίηση μεταξύ των πολυεθνικών επιχειρήσεων, ο κύριος προσδιοριστικός παράγοντας επιλογής της χώρας υποδοχής μπορεί να είναι η εγγύτητα στην αγορά. Άρα, τα κριτήρια επιλογής του τόπου εγκατάστασης των πολυεθνικών επιχειρήσεων διαφέρουν ανάλογα με το βαθμό συνεργασίας και αλληλεξάρτησης των επιχειρήσεων.

Η δράση των επιχειρήσεων στο νέο διεθνή τοπικό επενδυτικό ανταγωνισμό, εκτός από το μέγεθος της επιχείρησης (ΜΜΕ, πολυεθνική επιχείρηση) και το βαθμό συνεργασίας και αλληλεξάρτησης των επιχειρήσεων, εξαρτάται και από το είδος παραγωγής των επιχειρήσεων. Έτσι, για παράδειγμα, η συμμετοχή μιας επιχείρησης έρευνας και ανάπτυξης στο διεθνή τοπικό επενδυτικό ανταγωνισμό είναι διαφορετική απ' τη συμμετοχή μιας βιομηχανίας παραγωγής ηλεκτρονικών συσκευών. Αυτό, πιο αναλυτικά, θα προσδιοριστεί στην παρακάτω ενότητα όπου αναφέρονται τα κριτήρια επιλογής του τόπου εγκατάστασης των επιχειρήσεων και το παράδειγμα της ΕΕ.

3.3.2. Προσδιοριστικοί παράγοντες εγκατάστασης των επιχειρήσεων

Η επιλογή του τόπου εγκατάστασης των επιχειρήσεων στον νέο διεθνή τοπικό επενδυτικό ανταγωνισμό επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες. Μια βασική διάκριση αυτών των παραγόντων είναι σε "υποκειμενικούς" και σε "χρηματοοικονομικούς". Οι "υποκειμενικοί" παράγοντες είναι παράγοντες μη-κόστους και οι "χρηματοοικονομικοί" είναι παράγοντες άμεσου κόστους.

Οι κυριότεροι "υποκειμενικοί" παράγοντες που καθορίζουν την επιλογή του τόπου εγκατάστασης των επιχειρήσεων είναι:

- Η εγγύτητα στην αγορά είναι πολύ σημαντικός παράγοντας χωροθέτησης για κάθε τύπο επιχείρησης.
- Η ποιότητα και η διαθεσιμότητα του εργατικού δυναμικού είναι σημαντικός προσδιοριστικός παράγοντας, κυρίως όταν πρόκειται για ειδικευμένο εργατικό δυναμικό.
- Η ποιότητα ζωής και οι προσωπικοί παράγοντες (π.χ. η συνολική ελκυστικότητα μιας περιοχής).
- Η ποιότητα των μεταφορικών υποδομών όπως για παράδειγμα, η εγγύτητα στα κυριότερα διεθνή αεροδρόμια.
- Η ποιότητα των τηλεπικοινωνιακών δικτύων.
- Η συγγένεια της κουλτούρας με τη χώρα υποδοχής και η ικανότητα εκμάθησης της γλώσσας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η δυσκολία εκμάθησης γιαπωνέζικων και εν γένει ασιατικών επενδυτών της γερμανικής γλώσσας. Αυτός ο παράγοντας διαχρονικά είναι λιγότερο σημαντικός, επειδή οι μέθοδοι εκμάθησης μιας γλώσσας βελτιώνονται.
- Η αποτελεσματική διαφήμιση από τις εθνικές και τις τοπικές αρχές (π.χ. καμπάνια προώθησης).

- Η επιθυμία των επενδυτών να είναι κοντά σε εταιρείες που πραγματοποιούν παρόμοιες δραστηριότητες.
(Commission 1993)

Οι κυριότεροι "χρηματοοικονομικοί" παράγοντες που καθορίζουν την επιλογή του τόπου εγκατάστασης των επιχειρήσεων είναι:

- Το κόστος εργασίας.
- Το κόστος γης ή καταστημάτων, γραφείων.
(ibid)

Σύμφωνα με τον ΟΗΕ (1998), οι προσδιοριστικοί παράγοντες εγκατάστασης ΑΞΕ στις χώρες υποδοχής αφορούν τρία μέρη:

1. Το *πολιτικό πλαίσιο* που περιλαμβάνει την οικονομική, πολιτική και κοινωνική σταθερότητα, τις πολιτικές λειτουργίας και δομής των αγορών, τη φορολογική πολιτική, το πολιτική εμπορίου, τις διεθνείς συμφωνίες των ΑΞΕ κλπ. Αποτελούνται λοιπόν από μια σειρά κανόνων και ρυθμίσεων που σκοπό έχουν να επηρεάσουν την τομεακή σύνθεση ή τη γεωγραφική προέλευση αυτών, ενθαρρύνοντας συγκεκριμένες οικονομικές δραστηριότητες. Οι πολιτικές των ΑΞΕ διαφέρουν διακρατικά ανάλογα με την οικονομική και κοινωνική διάρθρωση της κάθε χώρας, αλλά και διαχρονικά, αφού μετά τα μέσα της δεκαετίας του '80 οι οικονομικές πολιτικές είναι βασισμένες περισσότερο στην αγορά. Το καθεστώς πολιτικών των ΑΞΕ είναι περισσότερο φιλελεύθερο συνθέτοντας ένα περισσότερο συνεκτικό πλαίσιο πολιτικών (United Nations 1998 – Τσιάπα Μ. 1999).
2. Τις *επιχειρηματικές διευκολύνσεις*, δηλαδή τα επενδυτικά κίνητρα, την επενδυτική προώθηση (π.χ. προώθηση κτιριακών εγκαταστάσεων, υπηρεσιών), τα κόστη hassle (π.χ. βελτίωση διοικητικής αποδοτικότητας), τη ποιότητα ζωής κλπ.
3. Οι *οικονομικοί παράγοντες*, που έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον επειδή εξαρτώνται από τον τύπο των ΑΞΕ ως προς το κίνητρο των TNCs ("Transnational Corporations"):
 - Όταν το κίνητρο των επιχειρήσεων είναι η αναζήτηση αγοράς, οι βασικοί οικονομικοί παράγοντες είναι το μέγεθος της αγοράς και το κατά κεφαλήν εισόδημα, η ανάπτυξη της αγοράς, η πρόσβαση σε περιφερειακές και παγκόσμιες αγορές, οι προτιμήσεις των καταναλωτών και η διάρθρωση της αγοράς.
 - Όταν το κίνητρο των επιχειρήσεων είναι η αναζήτηση πόρων, οι βασικοί οικονομικοί παράγοντες είναι το χαμηλό κόστος του ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού, το εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό, το τεχνολογικό και καινοτομικό επίπεδο και οι υποδομές.
 - Όταν το κίνητρο των επιχειρήσεων είναι η βελτίωση της αποδοτικότητας, οι βασικοί οικονομικοί παράγοντες είναι το κόστος των πρώτων υλών και η παραγωγικότητα του εργατικού δυναμικού, το κόστος άλλων εισροών (π.χ. το μεταφορικό και τηλεπικοινωνιακό κόστος) και η συμβολή των κρατών μελών στα Περιφερειακά Σχήματα Συνεργασίας.

3.3.3. Το παράδειγμα της ΕΕ

Οι Ernst και Young (1991), έκαναν μία έρευνα σε εταιρείες της ΕΕ για να προσδιορίσουν τα κυριότερα κριτήρια επιλογής του τόπου εγκατάστασης των

επιχειρήσεων. Η μελέτη έγινε για 5 διαφορετικά είδη επιχειρήσεων, επειδή οι προσδιοριστικοί παράγοντες του τόπου εγκατάστασης των επιχειρήσεων είναι διαφορετικοί. Πρόκειται για:

1. Βιομηχανικές εγκαταστάσεις – εργοστάσια.
2. Γραφεία διοίκησης.
3. Κέντρα διανομής.
4. Επιχειρηματικές δραστηριότητες στον τομέα των υπηρεσιών.
5. Έρευνα και Ανάπτυξη.

Το μεγαλύτερο κίνητρο στην επιλογή του τόπου εγκατάστασης των επιχειρήσεων είναι οι προσδοκίες των επενδυτών για διατήρηση ή αύξηση του μεριδίου των αγορών τους, γι' αυτό και επιλέγουν χώρες με μεγάλη εθνική αγορά ή χώρες με εγγύτητα στην ευρωπαϊκή αγορά. Άρα, αναζητούν περιοχές που βρίσκεται μεγάλος αριθμός καταναλωτών. Απ' την άλλη, σημαντικός προσδιοριστικός παράγοντας είναι το κόστος γης/ γραφείων. Αυτοί οι δύο παράγοντες, σε συνδυασμό και με μια γενικότερη διάσταση στο μοντέλο του von Thunen, ερμηνεύουν την εν γένει διπλή επιθυμία των επενδυτών, αφενός να είναι κοντά στην κεντρική αγορά, και αφετέρου το κόστος γης/ γραφείων να είναι το μικρότερο δυνατό. Όμως, σύμφωνα με το μοντέλο, όσο πιο κοντά στην κεντρική αγορά είναι χωροθετημένη μία επιχειρηματική δραστηριότητα, τόσο πιο υψηλή είναι η αξία γης.

Παρατηρείται, ότι ο μηχανισμός της αγοράς ορίζει κάποιες χρήσεις, ενώ κάποιες άλλες τις μεταβάλλει αφού υπάρχει και ένας ανταγωνισμός χρήσεων γης. Εξηγείται, λοιπόν, πώς κατανέμονται οι παραγωγικές δραστηριότητες στο χώρο και έμμεσα πώς επηρεάζονται οι αναπτυξιακές δραστηριότητες των περιοχών. Άρα, τα κριτήρια επιλογής του τόπου εγκατάστασης των επιχειρήσεων ερμηνεύουν τη δυναμική της κάθε περιοχής.

Με βάση το κυριότερο "υποκειμενικό" παράγοντα "εγγύτητα στην αγορά", και τον κυριότερο "χρηματοοικονομικό" παράγοντα "κόστος γης/ γραφείων" για κάθε τύπο επιχείρησης, ορίζονται 3 τύποι περιοχών.

1. Οι κεντρικές περιοχές. Είναι περιοχές που υπάρχει υψηλή εγγύτητα στην αγορά αφού εκεί βρίσκεται ο μεγαλύτερος αριθμός των καταναλωτών, άρα, υπάρχει υψηλή ζήτηση, όμως το κόστος γης και των γραφείων είναι υψηλό.
2. Οι περιφερειακές περιοχές. Είναι περιοχές απομακρυσμένες από την κεντρική αγορά αλλά με μικρό κόστος γης.
3. Οι "μεσαίες" περιοχές, πρόκειται για μια μέση κατάσταση των κεντρικών και περιφερειακών περιοχών.

3.3.3.1. Τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα των χωρών της ΕΕ στη προσέλκυση επενδύσεων

Από τη μελέτη των Ernst και Young, η άποψη των πολυεθνικών για την κάθε περιοχή της Ευρώπης είναι διαφορετική:

- Τα κυριότερα χαρακτηριστικά της Γερμανίας στην προσέλκυση μιας επιχείρησης είναι η εγγύτητα στην ευρωπαϊκή αγορά, η ισχυρή διεθνή αγορά, η εγγύτητα στους

καλούς πελάτες, το εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό, ο χαμηλός πληθωρισμός και οι προσδοκίες για σταθερό πολιτικό περιβάλλον. Οι κυριότεροι λόγοι αποφυγής είναι το υψηλό κόστος εργασίας, οι μικρές εργάσιμες εβδομάδες και οι σχετικά μεγάλες σε χρονικό διάστημα διακοπές.

- Στο Ηνωμένο Βασίλειο, τα θετικά χαρακτηριστικά είναι η μεγάλη εθνική αγορά, το κόστος και η ποιότητα του εργατικού δυναμικού, η γλώσσα και η καμπάνια προώθησης, ενώ τα αρνητικά χαρακτηριστικά είναι το υψηλό κόστος γης κυρίως στη νοτιοανατολική περιοχή και η σχετική περιφερειακή της θέση ("mainland Europe").
- Για τη Γαλλία, οι κυριότεροι λόγοι προσέλκυσης μιας επιχείρησης είναι η μεγάλη εγχώρια αγορά, η εύκολη πρόσβαση στην υπόλοιπη αγορά της ΕΕ, η υψηλή ποιότητα του εργατικού δυναμικού, η ύπαρξη υψηλού κύρους τεχνολογικών πάρκων, τα άριστα δίκτυα υποδομών κλπ. και οι κυριότεροι λόγοι αποφυγής είναι η γαλλική γλώσσα (οι Γάλλοι δεν επιθυμούν να μιλούν την Αγγλική γλώσσα) και η έλλειψη συγγένειας της κουλτούρας ("cultural affinity").
- Στην Ιταλία, το κυριότερο χαρακτηριστικό προσέλκυσης μιας επιχείρησης είναι το μεγάλο μέγεθος της εθνικής αγοράς και οι κυριότεροι λόγοι αποφυγής είναι η πολιτική αστάθεια, η περιφερειακή της θέση με αναμενόμενες δυσκολίες στην εφοδιαστική (διανομή των προϊόντων) και το γεγονός ότι οι εργασιακές συνθήκες δεν συμβιβάζονται με υψηλά παραγωγικά επίπεδα.
- Στην Ισπανία, τα θετικά χαρακτηριστικά είναι η μεγάλη εθνική αγορά, το χαμηλό κόστος και τα υψηλά κίνητρα, ενώ τα αρνητικά χαρακτηριστικά είναι η σχετική περιφερειακή της θέση, τα γλωσσικά προβλήματα, η έλλειψη συγγένειας της κουλτούρας, οι ελλιπείς υποδομές του εκπαιδευτικού συστήματος και η επιγραφή στα προϊόντα "made in Spain".
- Στην Ιρλανδία, τα θετικά χαρακτηριστικά είναι το χαμηλό κόστος εργατικού δυναμικού, το φορολογικό σύστημα (χαμηλή φορολογία) και η ύπαρξη κινήτρων. Τα αρνητικά χαρακτηριστικά είναι η περιφερειακή της θέση, το υψηλό μεταφορικό κόστος, και το ότι οι managers δεν θέλουν να ζήσουν στην Ιρλανδία.
- Στην Ελλάδα και Πορτογαλία, τα θετικά χαρακτηριστικά είναι το χαμηλό κόστος και τα υψηλά κίνητρα, ενώ τα αρνητικά χαρακτηριστικά είναι η περιφερειακή τους θέση, η έλλειψη υποδομών, η έλλειψη ποιοτικού εργατικού δυναμικού, η έλλειψη βιομηχανικής παράδοσης, η έλλειψη νομικής προστασίας κλπ.

3.3.3.2. Η έρευνα ανά τύπο επιχειρηματικής δραστηριότητας

Ο πίνακας 3.3.3.2.α. δείχνει τα κυριότερα κριτήρια επιλογής του τόπου εγκατάστασης των επιχειρήσεων ανά τύπο επιχειρηματικής δραστηριότητας. Όμως, για κάθε τύπο επιχείρησης αρχικά γίνεται η επιλογή της χώρας, και στη συνέχεια η θέση δηλαδή σε ποια περιοχή ή πόλη θα εγκατασταθεί η επιχείρηση. Άρα, ο διαχωρισμός έγινε και με βάση το κριτήριο χώρα ή περιοχή – πόλη για κάθε τύπο επιχείρησης επειδή υπάρχουν και διαφοροποιήσεις.

Πίνακας 3.3.3.2.α.: Κρισιμότερα κριτήρια επιλογής του τόπου εγκατάστασης των επιχειρήσεων στην ΕΕ, 1991

	Βιομηχ. εγκαταστάσεις		Γραφεία Διοίκησης		Κέντρα Διανομής		Υπηρεσίες		Έρευνα και Ανάπτυξη	
	Χώρα	Περιοχή	Χώρα	Περιοχή	Χώρα	Περιοχή	Χώρα	Περιοχή	Χώρα	Περιοχή
Επιχειρηματικοί παράγοντες										
Εγγύτητα στην αγορά										
Διαθεσιμότητα υλικών										
Εγγύτητα στους κυριότερους πελάτες										
Διαθεσιμότητα θέσης										
Υποστηρικτικές Υπηρεσίες/E&A										
Αγορά ΕΕ										
Παρουσία εταιρειών ιδίων δραστηριοτήτων										
Παρουσία ξένων εταιρειών										
Εθνικά και τοπικά χαρακτηριστικά										
Χρηματοοικονομική βοήθεια										
Στάση κυβέρνησης										
Επίσημη γλώσσα/ γλωσσολογικές ικανότητες										
Φορολογία επιχείρησης										
Φήμη για Έρευνα και Ανάπτυξη										
Πανεπιστημιακά/ τεχνολογικά πάρκα										
Παράγοντες εργασίας										
Γενική διαθεσιμότητα										
Ποιότητα										
Εργασιακές σχέσεις										
Συμπεριφορά εργαζόμενων										
Διαθεσιμότητα τοπικών εργαζομένων										
Διαθεσιμότητα ειδικευμένου εργ. δυναμικού										
Εμπειρία εργατικού δυναμικού στη βιομηχ.										
Παράγοντες κόστους										
Κόστος γης/ γραφείων										
Κόστος εργασίας										
Κόστος ενοικιαζόμενων γραφείων										
Υποδομές										
Ποιότητα οδικών/ σιδηροδρομικών υπηρεσιών										
Εγγύτητα στα λιμάνια										
Εγγύτητα στα κυριότερα αεροδρόμια										
Ποιότητα τηλεπικοινωνιών										
Ποιότητα ζωής και προσωπ. παράγ.										
Παράγοντες κουλτούρας										
Σχολεία για τα εκπατρισμένα παιδιά										
Εκπαιδευτικές ανέσεις/ ψυχαγωγία/ σπορ										
Συνολική ελκυστικότητα περιοχής										

οπου: χαμηλή τιμή κρισιμότητας.
 υψηλή τιμή κρισιμότητας.

Πηγή: Commission 1993, Ιδία επεξεργασία

1. Βιομηχανικές εγκαταστάσεις – εργοστάσια

Οι κυριότεροι επιχειρηματικοί παράγοντες στην επιλογή του τόπου εγκατάστασης των βιομηχανιών είναι η εγγύτητα στην αγορά και στους κυριότερους πελάτες, αλλά και η διαθεσιμότητα υλικών και θέσης όταν πρόκειται για αστική περιοχή. Πολλοί επιχειρηματίες επιθυμούν να έχουν καλή πρόσβαση στην αγορά της ΕΕ ώστε να εξυπηρετούν όσο το δυνατόν περισσότερους πελάτες. Η εγγύτητα στους κυριότερους πελάτες αφορά κυρίως επιχειρήσεις προμήθειας εξαρτημάτων. Η διαθεσιμότητα υλικών και ενδιάμεσων εισροών αφορά βιομηχανίες τροφής και ποτών. Η διαθεσιμότητα θέσης στις αστικές και κεντρικές περιοχές είναι κρίσιμος παράγοντας επειδή η εγκατάσταση μιας βιομηχανικής μονάδας απαιτεί μεγάλη έκταση η οποία είναι δύσκολο να βρεθεί.

Ο κρίσιμότερος εθνικός και τοπικός παράγοντας στην εγκατάσταση μιας βιομηχανίας είναι η χρηματοοικονομική βοήθεια, όπως οι επιδοτήσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Βαβαρία, και η Provence. Επίσης, οι επιχειρηματίες εξετάζουν και τη διαθεσιμότητα του ειδικευμένου εργατικού δυναμικού διότι με την εισαγωγή νέων τεχνολογικών και καινοτομικών μεθόδων στην παραγωγική διαδικασία είναι απαραίτητο το ειδικευμένο εργατικό δυναμικό. Αυτός ο παράγοντας ήταν καταλυτικός για χώρες όπως η Γερμανία, η Ολλανδία και η Ιρλανδία και για περιοχές όπως η Βόρειος Ιταλία και η Καταλωνία, ενώ αφορά κυρίως βιομηχανίες του ηλεκτρονικού τομέα. Τέλος, κρίσιμος παράγοντας είναι και η ποιότητα των οδικών και σιδηροδρομικών υπηρεσιών. Για μια γρήγορη και αποτελεσματική διανομή των ενδιάμεσων αγαθών και προμήθεια των τελικών προϊόντων, είναι αναγκαία μια ποιοτική υποδομή των σιδηροδρομικών και οδικών μέσων. Η προσπελασιμότητα, λοιπόν, είναι βασικός παράγοντας στα κριτήρια επιλογής των βιομηχανικών εγκαταστάσεων. Για παράδειγμα, η περιφέρεια της Καταλωνίας έχει πολλές βιομηχανικές εγκαταστάσεις λόγω καλών οδικών και σιδηροδρομικών δικτύων.

2. Γραφεία διοίκησης

Μια τυπική λίστα με τις πόλεις που έχουν τα περισσότερα στρατηγικά γραφεία διοίκησης είναι το Λονδίνο, το Παρίσι, οι Βρυξέλες και μετά το Άμστερνταμ. Πρόκειται για πόλεις που συμπεριλαμβάνουν το μεγαλύτερο ποσοστό πληθυσμού στην ευρωπαϊκή αγορά, γι' αυτό και η εγγύτητα στην αγορά είναι ο κρίσιμότερος επιχειρηματικός παράγοντας στην επιλογή του τόπου εγκατάστασης των γραφείων. Για να προσελκύσει μια χώρα ή μια πόλη γραφεία διοίκησης πρέπει να είναι διαθέσιμες και οι κατάλληλες υποστηρικτικές υπηρεσίες, αλλά να υπάρχει και το κατάλληλο πεδίο έρευνας και ανάπτυξης. Για παράδειγμα, το Βέλγιο αν και είναι μικρό σε μέγεθος προσφέρεται για τέτοιου είδους γραφεία, επειδή εκεί βρίσκονται τα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Οι κρίσιμότεροι παράγοντες κόστους στην επιλογή του τόπου εγκατάστασης γραφείων διοίκησης είναι το κόστος γης και κυρίως το κόστος αγοράς γραφείων. Για παράδειγμα, για εγκατάσταση γραφείων σε πόλεις όπως το Λονδίνο το κόστος γης είναι υψηλό, κυρίως στο κεντρικό Λονδίνο και σε περιοχές όπως η City όπου η ζήτηση για χρηματιστηριακά γραφεία είναι υψηλή και επομένως υψηλό το κόστος ενοικίασης και

αγοράς γραφείων. Η εγγύτητα στα κυριότερα αεροδρόμια και η ποιότητα των τηλεπικοινωνιακών δικτύων είναι οι δύο κυριότεροι παράγοντες στον τομέα των υποδομών. Οι αερομεταφορές είναι σημαντικό στοιχείο προσδιορισμού των κριτηρίων επιλογής, επειδή οι επιχειρηματίες επιθυμούν ταχεία και εξυπηρετική μεταφορά μεταξύ των θυγατρικών επιχειρήσεων. Οι τηλεπικοινωνιακές υποδομές είναι επίσης κρίσιμος παράγοντας για την επικοινωνία των επιχειρηματιών με τον υπόλοιπο κόσμο (π.χ. με την Βόρειο Αμερική). Τέλος, η συμβολή της ποιότητας ζωής και οι προσωπικοί παράγοντες όπως οι παράγοντες κουλτούρας, η ύπαρξη ή όχι σχολείων για τα εκπατρισμένα παιδιά και η συνολική ελκυστικότητα της περιοχής είναι κρίσιμοι στη χωροθέτηση γραφείων διοίκησης.

3. Κέντρα διανομής

Το ότι η εγγύτητα στην αγορά είναι ο κρίσιμότερος και σημαντικότερος παράγοντας των κέντρων διανομής δεν αποτελεί έκπληξη αφού σκοπός αυτών των επιχειρήσεων είναι να εξυπηρετούν όσο το δυνατό μεγαλύτερο μερίδιο καταναλωτών, όχι μόνο επιλεγμένες εθνικές αγορές αλλά και από θέσεις που να εξυπηρετούν το σύνολο της ευρωπαϊκής αγοράς. Αν, για παράδειγμα, μια επιχείρηση διαθέτει ένα κέντρο διανομής τότε επιθυμητή είναι η εγκατάσταση στο κέντρο της ευρωπαϊκής αγοράς, επειδή εκεί βρίσκεται ο μεγαλύτερος αριθμός καταναλωτών, ενώ όταν τα κέντρα διανομής είναι περισσότερα, η εγκατάσταση μπορεί να γίνει σε διάφορες περιοχές ή πόλεις. Άρα, ο τόπος εγκατάστασης εξαρτάται, αφενός από τη στρατηγική των πωλήσεων, και αφετέρου από την εγγύτητα στους κυριότερους πελάτες και τη συνολική αγορά της ΕΕ. Άλλοι κρίσιμοι παράγοντες είναι η χρηματοοικονομική βοήθεια, η διαφήμιση και τα χαρακτηριστικά από τις κεντρικές αρχές και οι γλωσσολογικές ικανότητες.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την αποτελεσματική διανομή των προϊόντων είναι το ειδικευμένο εργατικό δυναμικό (π.χ. άτομα με γνώσεις και εμπειρία στα logistics). Άρα, η διαθεσιμότητα ειδικευμένου εργατικού δυναμικού, και γενικά, η ποιότητα του παραγωγικού συντελεστή εργασία είναι καθοριστικής σημασίας. Τέλος, η σημαντικότητα και η κρίσιμότητα του παράγοντα υποδομές στην εγκατάσταση των κέντρων διανομής είναι επίσης πολύ μεγάλη. Πρόκειται για την ποιότητα των οδικών και σιδηροδρομικών υπηρεσιών, την εγγύτητα στα κυριότερα αεροδρόμια και τη ποιότητα των τηλεπικοινωνιακών δικτύων (πολλές φορές ο έλεγχος της διανομής των προϊόντων γίνεται μέσω υπολογιστών).

4. Επιχειρηματικές δραστηριότητες στον τομέα των υπηρεσιών

Η χωροθέτηση των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων στον τομέα των υπηρεσιών εξαρτάται από το είδος των υπηρεσιών, αφού διαφορετικά είναι τα κριτήρια επιλογής εγκατάστασης υπηρεσιών βιομηχανίας απ' ότι χρηματοοικονομικών υπηρεσιών. Για παράδειγμα, μία Γερμανική τράπεζα εγκαταστάθηκε στην Νότιο Ισπανία επειδή εκεί πολλοί Γερμανοί πελάτες της είχαν αναπτύξει επιχειρηματικές δραστηριότητες. Ομοίως, ένας Βρετανός λογιστής ανέπτυξε επιχειρηματική δραστηριότητα στην Βόρειο Γαλλία για να εξυπηρετεί τους Βρετανούς που έχουν επενδύσει εκεί. Επίσης σημαντικός επιχειρηματικός παράγοντας είναι η παρουσία εταιρειών ιδίων δραστηριοτήτων όπως

για παράδειγμα, οι βιομηχανικές υπηρεσίες που εγκαθίστανται εκεί που είναι εγκατεστημένες και οι αντίστοιχες βιομηχανίες.

Μεγάλη είναι η συμβολή και άλλων παραγόντων στην επιλογή των κριτηρίων εγκατάστασης δραστηριοτήτων στο τομέα των υπηρεσιών. Τέτοιοι είναι η διαθεσιμότητα του ειδικευμένου εργατικού δυναμικού και οι παράγοντες κόστους, όπως το κόστος γης/ γραφείων, το κόστος εργασίας και το κόστος ενοικιαζόμενων γραφείων. Ακόμη, η ποιότητα των τηλεπικοινωνιακών υποδομών είναι κρίσιμος παράγοντας.

5. Έρευνα και Ανάπτυξη

Το δείγμα της μελέτης για τις επιχειρηματικές δραστηριότητες στον τομέα Έρευνα και Ανάπτυξη δεν είναι αντιπροσωπευτικό γιατί είναι μικρό. Εντούτοις, στην επιλογή του τύπου εγκατάστασης αυτών των επιχειρήσεων, εκτός από τους γνωστούς παράγοντες εγγύτητα στην αγορά και κόστος γης/ γραφείων υπάρχουν και άλλοι εξίσου σημαντικοί. Πρόκειται για την ύπαρξη στη περιοχή εγκατάστασης Πανεπιστημιακών ή/και τεχνολογικών πάρκων, διότι συμβάλλουν στη διάχυση τεχνολογίας και τεχνογνωσίας. Πολλές φορές τα Επιστημονικά Πάρκα απαιτούν οι εγκατεστημένες σ' αυτά επιχειρήσεις να έχουν σταθερούς δεσμούς με τα ερευνητικά ιδρύματά του. Η Agropolis του Μονπελιέ, για παράδειγμα, δέχεται μόνο επιχειρήσεις που συνεργάζονται με το εγκατεστημένο εκεί ινστιτούτο αγροτικών ερευνών. Παρόμοιες απαιτήσεις οδηγούν στην παραγωγική εξειδίκευση των πάρκων σε μια περιορισμένη περιοχή τεχνολογικών δραστηριοτήτων. Άρα, η επιλογή του τεχνολογικού πάρκου εξαρτάται και από το είδος της Έρευνας και Ανάπτυξης. Βέβαια, μπορεί η διοίκηση του πάρκου να ακολουθεί μια πιο ανοιχτή πολιτική και οι εγκατεστημένες δραστηριότητες να εκτείνονται σε μεγαλύτερο φάσμα (Κομνηνός Ν. 1993). Τέλος, ένας ακόμη κρίσιμος παράγοντας είναι η διαθεσιμότητα των τοπικών εργαζομένων.

3.4. Η αλληλοσυσχέτιση των επιπέδων χωρικής ανάπτυξης

Η ανταγωνιστικότητα είναι ο κινητήριος μοχλός της έρευνας και ανάπτυξης. Ο προσδιορισμός της εθνικής ανταγωνιστικότητας απαιτεί στοιχεία από την ανταγωνιστικότητα σε μικροοικονομικό επίπεδο, και αντίστροφα. Αυτή η έντονη αλληλοσυσχέτιση έχει ως αποτέλεσμα και την έντονη αλληλοσυσχέτιση των διαφόρων επιπέδων χωρικής ανάπτυξης δηλαδή του τοπικού, του περιφερειακού, του εθνικού και του διεθνούς, επειδή σε μια φιλελεύθερη οικονομία ο μηχανισμός τιμών, δηλαδή η ανταγωνιστικότητα, καθορίζει την κατανομή των συντελεστών παραγωγής.

Πριν εξεταστεί η σχέση τοπικού και διεθνούς επιπέδου οικονομικής ανάπτυξης, αξίζει να αναφερθούν κάποια στοιχεία της τοπικής ανάπτυξης. Η τοπική ανάπτυξη ή "ανάπτυξη εκ των έσω" επιβάλλει μετασχηματισμούς στο τοπικό σύστημα, αντιδρά στις εξωτερικές προκλήσεις, προωθεί τοπικές αναπτυξιακές πρωτοβουλίες και ενεργοποιεί τους τοπικούς παραγωγικούς πόρους. Η διάρθρωση ενός συστήματος μέτρων τοπικής ανάπτυξης εξαρτάται, κυρίως, από το βαθμό εξειδίκευσης της τοπικής οικονομίας, το μέγεθος των τοπικών επιχειρήσεων, τις παραγωγικές αλληλεπιδράσεις, τη διάχυση των καινοτομιών και τους τοπικούς θεσμούς (Κονσόλας Ν. 1997).

Τα κύρια χαρακτηριστικά της τοπικής ανάπτυξης είναι ο υψηλός βαθμός αυτονομίας των οικονομικών δραστηριοτήτων και η τάση δημιουργίας των προϋποθέσεων αυτοτροφοδοτούμενης ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο. Η διαδικασία αυτή αρχίζει με την εμφάνιση της τοπικής επιχειρηματικότητας, τη δημιουργία δικτύων παραγωγικών σχέσεων των τοπικών επιχειρήσεων, την αύξηση των εξαγωγικών επιδόσεων των επιχειρήσεων και τελικά, τη κυριαρχία της τοπικής οικονομικής δραστηριότητας στην περιοχή. Ο τρόπος παραγωγής προσαρμόζεται στο πρότυπο της ευέλικτης εξειδίκευσης και η παραγωγή προσανατολίζεται πολύ γρήγορα στις απαιτήσεις της ζήτησης, με τη διαφοροποίηση των προϊόντων και την κατασκευή και προώθηση στην αγορά νέων προϊόντων, καινοτομικού κυρίως χαρακτήρα (ibid).

Ακόμη και σε μία αυτοτροφοδοτούμενη ανάπτυξη τοπικού επιπέδου, υπάρχουν έντονες ροές με το διεθνές επίπεδο. Σε μια παραγωγική διαδικασία υπάρχουν εισροές, εκροές και κάποια δίκτυα επικοινωνίας. Οι εισροές μπορεί να προέρχονται από οποιαδήποτε περιοχή του πλανήτη (π.χ. οι πρώτες ύλες), οι εκροές έχουν διάχυτες επιδράσεις (π.χ. η ζήτηση των τελικών προϊόντων μπορεί να αφορά και άλλες κοινωνικές ομάδες, οι περιβαλλοντικές επιδράσεις είναι διάχυτες) και ο έλεγχος των δικτύων επικοινωνίας μπορεί να γίνει οπουδήποτε. Άρα, οι παραγωγικές αλληλεπιδράσεις έχουν έντονο διεθνές χαρακτήρα. Επίσης, μια απόφαση ενός διεθνούς οργανισμού διαμορφώνει τη στρατηγική της τοπικής επιχειρηματικότητας όπως για παράδειγμα, η απόφαση του ΠΟΕ για τη μείωση των εξαγωγικών επιδοτήσεων των αγροτικών προϊόντων.

Η σχέση του περιφερειακού με το διεθνές, αλλά και του εθνικού με το διεθνές, είναι επίσης έντονη. Υπάρχουν ποικίλες απόψεις και ερμηνείες για τον ορισμό και το σκοπό της περιφερειακής πολιτικής. Μια άποψη, υποστηρίζει ότι η περιφερειακή πολιτική θα πρέπει να έχει ως μοναδικό στόχο την οικονομική ανάπτυξη της χώρας, και δεν είναι τίποτε άλλο παρά η χωρική διάσταση της αναπτυξιακής πολιτικής. Μια άλλη άποψη, αναφέρει ότι ο μοναδικός στόχος της περιφερειακής πολιτικής θα πρέπει να είναι η μείωση των περιφερειακών ανισορροπιών στις ευκαιρίες απασχόλησης. Ακόμη, και αν, δεχτούμε ότι υπάρχουν μόνο οι δύο παραπάνω στόχοι πολιτικής, το ειδικό βάρος του καθενός μπορεί να διαφέρει μεταξύ χωρών (Πετράκος Γ. 1996). Ο Miernyk (1976), δίνοντας ένα πιο γενικό σκοπό, υποστηρίζει ότι σκοπός της περιφερειακής επιστήμης είναι "η μελέτη των κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών και συμπεριφορικών εκείνων φαινομένων, που έχουν χωρική διάσταση" (Κονσόλας Ν. 1996). Τα φαινόμενα αυτά, έχουν έντονη επιρροή από τις διεθνείς χωρικές δυναμικές της παγκοσμιοποίησης και περιφερειοποίησης. Άρα, τα δύο αντίρροπα φαινόμενα της παγκοσμιοποίησης και περιφερειοποίησης έχουν και τις αντίστοιχες επιδράσεις στο περιφερειακό επίπεδο.

Για παράδειγμα, όταν η θέση μιας λιγότερο ανεπτυγμένης χώρας χειροτερεύει διεθνώς, δηλαδή όταν αυξάνεται η απόστασή της από τις ανεπτυγμένες χώρες, τότε εντείνονται και οι περιφερειακές αντιθέσεις στο εσωτερικό της. Η αλληλεξάρτηση αυτή των επιπέδων λειτουργεί και αντίστροφα, δηλαδή από τα κάτω προς τα πάνω. Όσο μικρότερες είναι οι περιφερειακές ανισότητες σε μια χώρα τόσο καλύτερα αξιοποιούνται οι παραγωγικές της δυνατότητες, τόσο μεγαλύτερη και πιο διαφοροποιημένη είναι η εξαγωγική της βάση και συνεπώς καλύτερη η απόδοσή της στις διεθνείς αγορές που μπορεί να εκφράζεται με μείωση του ελλείμματος διεθνών

ανταλλαγών και αύξηση του κατά κεφαλήν προϊόντος. Οι μεταβολές στις χωρικές ισορροπίες σε ένα γεωγραφικό επίπεδο είναι πολύ πιθανό να οδηγήσουν σε μεταβολές και στα υπόλοιπα (Πετράκος Γ. 1996).

Με την ολοκλήρωση των αγορών χρήματος και κεφαλαίου, τον υψηλό βαθμό ανοίγματος των αγορών, τον υψηλό επενδυτικό ανταγωνισμό, τις συνεχείς διαπραγματεύσεις και συμφωνίες μεταξύ των κρατών, την εξέλιξη των τεχνολογιών κλπ. η αλληλοσυσχέτιση του περιφερειακού και του διεθνούς επιπέδου είναι εντονότερη.

Όπως και στη περίπτωση της εθνικής οικονομίας, έτσι και στην περίπτωση της περιφερειακής οικονομίας, οι συνθήκες και οι όροι οικονομικής ανάπτυξης έχουν μεταβληθεί σημαντικά. Στην περίπτωση μιας κλειστής οικονομίας, η περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη προσδιορίζεται, καταρχάς, από το μέγεθος της εσωτερικής αγοράς, από την εξέλιξη της εθνικής οικονομίας και από το επίπεδο τεχνολογικής ανάπτυξης της χώρας. Η θέση μιας περιφέρειας στην εθνική κλίμακα ανάπτυξης και στον ανταγωνισμό των περιφερειών προσδιορίζεται, πέραν των φυσικών και ιστορικών παραγόντων, από το επίπεδο υποδομών, από το μέγεθος και τη ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού, από τους υφιστάμενους και οικονομικά εκμεταλλεύσιμους φυσικούς πόρους, από τη γεωγραφική θέση και το βαθμό προσπελασιμότητας της περιοχής, από την ασκούμενη περιφερειακή πολιτική κλπ (Κότιος Α. 1999).

Γενικά ισχύει, ότι όσο μικρότερη είναι μια χώρα με κλειστή οικονομία, τόσο χαμηλότερο είναι το επίπεδο και οι προοπτικές ανάπτυξης της και τόσο μικρότερες είναι οι περιφερειακές ανισότητές της. Και αυτό, επειδή, η εν λόγω χώρα αλλά και οι περιφέρειές της δεν δύνανται να επωφεληθούν των πλεονεκτημάτων του διεθνούς καταμερισμού εργασίας, δηλαδή της εξειδίκευσης στη βάση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων, καθώς και των δυναμικών πλεονεκτημάτων που συνεπάγεται η συμμετοχή στη διεθνή οικονομία (π.χ. ανταγωνισμός, οικονομίες κλίμακας, εισαγωγή τεχνολογίας, τεχνογνωσίας και κεφαλαίου) (ibid).

Συνεπώς, η περιφερειακή ανάπτυξη, όπως ακριβώς και η εθνική, προϋποθέτει μεταξύ άλλων και τη συμμετοχή στο διεθνή καταμερισμό εργασίας και στο διεθνή ανταγωνισμό. Στο νέο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, οι περιφέρειες έπαψαν σε μεγάλο βαθμό να αποτελούν εθνικά γεωγραφικά και οικονομικά υποσύνολα. Σταδιακά, μεταβάλλονται σε υποσύνολα της παγκόσμιας οικονομίας, όπως ακριβώς και οι εθνικές οικονομίες. Οι εν λόγω μεταλλαγές επιδρούν αναπόφευκτα, τόσο στις συνθήκες και προοπτικές ανάπτυξης των περιφερειών, όσο και στις δυνατότητες άσκησης παρεμβατικής πολιτικής, δεδομένου ότι η διεθνοποίηση των αγορών συνοδεύεται και από τη διεθνοποίηση της οικονομικής πολιτικής, δηλαδή από την εκχώρηση εθνικών αρμοδιοτήτων σε υπερεθνικούς ή διεθνείς οργανισμούς και την αυτόβουλη δέσμευση των κρατών όσον αφορά την αυτόνομη άσκηση επί μέρους οικονομικών πολιτικών (π.χ. εξωτερική εμπορική πολιτική, πολιτική κρατικών ενισχύσεων, αγορών και συμβάσεων, επενδυτική πολιτική, αγροτική πολιτική) (ibid).

Πολλοί παράγοντες συντέλεσαν στην εξομοίωση των διαφορών του διεθνούς και του περιφερειακού εμπορίου. Πολλές φορές, ειδικά όταν αναφερόμαστε για κράτος μέλος

μιας ΠΕ, η ύπαρξη των εθνικών συνόρων έχει ελάχιστη σημασία, και ουσιαστικά, δεν αποτελεί εμπόδιο στη μετακίνηση των παραγωγικών συντελεστών. Για παράδειγμα, η ύπαρξη των εθνικών συνόρων στην Ολλανδία είναι μηδαμινής σημασίας επειδή συνορεύει με κράτη της ΕΕ. Μια διαφορά στο διεθνές και στο περιφερειακό εμπόριο οφείλεται στις διαφορές της νομισματικής, δημοσιονομικής και εμπορικής πολιτικής των διαφόρων κρατών. Σήμερα, η εμπορική πολιτική των διαφόρων κρατών ρυθμίζεται κυρίως από διεθνείς οργανισμούς π.χ. ΠΟΕ, η δημοσιονομική πολιτική βρίσκεται σε στενότητα, ενώ η νομισματική πολιτική για ΠΕ ουσιαστικά είναι ανύπαρκτη. Για παράδειγμα, στην ΕΕ δεν θα δημιουργούνται αβεβαιότητες λόγω των μεταβαλλόμενων ισοτιμιών επειδή καταργούνται τα εθνικά νομίσματα, ενώ με την εισαγωγή του ευρώ αναμένονται ελάχιστες διακυμάνσεις στην ισοτιμία του με το δολάριο. Επίσης, με την ανάπτυξη της τεχνολογίας μειώνονται οι χρονοαποστάσεις μεταξύ των περιφερειών και των κρατών, και κατ' επέκταση, οι διαφορές στο διεθνές και περιφερειακό εμπόριο που οφειλόταν στις μεγάλες γεωγραφικές αποστάσεις.

Η παγκοσμιοποίηση των αγορών και της παραγωγής, συντέλεσε στην αναζήτηση νέων στρατηγικών της περιφερειακής πολιτικής. Δημιουργούνται νέες τάσεις, που μπορεί να απορρέουν από τις θεσμικές και λειτουργικές αλλαγές του διεθνούς συστήματος παραγωγής, έχουν όμως και τοπικές, περιφερειακές και εν γένει χωρικές επιδράσεις. Για παράδειγμα, η έννοια των συγκριτικών πλεονεκτημάτων ουσιαστικά αντικαθίσταται από τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα, διότι οι συμμετέχοντες στη πίτα της αγοράς είναι όλο και πιο πολλοί, αφού πια αναφερόμαστε σε παραγωγικά συστήματα παγκόσμιας εμβέλειας. Σ' αυτή την εξέλιξη του διεθνούς συστήματος παραγωγής, κυρίαρχο ρόλο διαδραμάτισε η διαχρονική μείωση των δασμών και η ολοκλήρωση των αγορών χρήματος και κεφαλαίου.

Μια άλλη σημαντική αλλαγή της αναπτυξιακής διαδικασίας είναι ότι οι οικονομίες κλίμακας αντικαθίστανται προοδευτικά με τις οικονομίες σκοπού, δηλαδή με την οργάνωση ευέλικτων σχημάτων παραγωγής, με προϊόντα που καλύπτουν νέες ανάγκες, με σύντμηση των περιόδων παραγωγής κλπ (Κόνσολας Ν. 1997). Σ' αυτό, συνετέλεσε αναμφισβήτητα, ο εντεινόμενος ανταγωνισμός και η τάση διεθνοποίησης των επιχειρήσεων με τη μορφή των συγχωνεύσεων ή κοινοπραξιών στρατηγικών συνεργασιών.

Εξίσου σημαντική ώθηση στο χωρικό σχεδιασμό των οικονομικών δραστηριοτήτων προήλθε από τις νέες τεχνολογίες, τόσο στο πεδίο των πρωτότυπων ιδεών και εφευρέσεων, όσο και στο πεδίο των εφαρμογών τους, με την πραγματοποίηση καινοτομικών δραστηριοτήτων (Κόνσολας Ν. 1997). Η ύπαρξη νέων τεχνολογικών μεθόδων δημιουργεί υψηλότερους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης και άρα, ανταγωνιστικές οικονομίες με διεθνή ρόλο στη λήψη οικονομικών αποφάσεων. Εξάλλου, οι καινοτομίες στην διαδικασία παραγωγής μειώνουν τις εισροές του οικονομικού κυκλώματος και κατ' επέκταση συμβάλλουν στη διατηρησιμότητα του φυσικού περιβάλλοντος.

Παρατηρείται, λοιπόν, ότι πράγματι σήμερα, η αλληλοσυσχέτιση των επιπέδων χωρικής ανάπτυξης είναι έντονη, και γίνεται ακόμη εντονότερη, όσο μια οικονομία, αφενός συμμετέχει ενεργά στους όρους της παγκοσμιοποίησης, και αφετέρου συνάπτει

εμπορικές και οικονομικές συνεργασίες με άλλα κράτη. Η μελέτη του διεθνούς επιπέδου χωρικής ανάπτυξης είναι αναγκαία διότι πολλά μέσα πολιτικής υφίστανται διεθνείς θεσμικούς περιορισμούς (π.χ. ΠΟΕ, ΕΕ), αλλά και περιορισμούς λόγω μείωσης της επίδρασης των μέσων οικονομικής πολιτικής σε διεθνοποιημένο περιβάλλον (Κότιος Α. 1999).

3.5. Οικονομική πολιτική

3.5.1. Η νέα οικονομία

Ένα από τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά της νέα οικονομίας είναι η εισαγωγή νέων τεχνολογιών σε όλους του τομείς των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Οι καινοτόμες ιδέες στην παραγωγική διαδικασία συντελούν στην ταχεία οικονομική ανάπτυξη. Μάλιστα, η αύξηση είναι τόσο έντονη που στο μοντέλο της νέας οικονομίας η προσφορά είναι μεγαλύτερη από τη ζήτηση. Αυτό, εκτός από θετικές ερμηνείες όπως παγκόσμια αύξηση του ΑΕΠ συνεπάγεται και μια σειρά από διλήμματα σχετικά με την περιβαλλοντική προστασία, επειδή συχνά γίνεται υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων (π.χ. λόγω εισροών στην αγορά ανταγωνιστών).

Η ανάπτυξη της τεχνολογίας και κυρίως η ψηφιακή τεχνολογία δημιούργησαν νέα δεδομένα στο τομέα της επικοινωνίας και της πληροφορικής. Η κατάλληλη διαχείρισή της έδωσε σε γεωγραφικά απομονωμένες περιοχές τη δυνατότητα να αναπτυχθούν δυναμικά και να αυξήσουν τις εξαγωγές τους μέσω π.χ. του ηλεκτρονικού εμπορίου. Απ' την άλλη, δημιουργήθηκαν και πολλές χωρικές ανισότητες με την συγκέντρωση πολλών οικονομικών δραστηριοτήτων σε συγκεκριμένες περιοχές. Επίσης, δημιουργήθηκαν πολλά ερωτηματικά σχετικά με τον έλεγχο της διακίνησης των κεφαλαίων, διότι μέσω ηλεκτρονικών συναλλαγών γίνεται τεράστια διακίνηση κεφαλαίων από τη μια περιοχή στην άλλη σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Παράλληλα, οι κυβερνήσεις προσπαθούν να ενταχθούν στα δεδομένα της νέας οικονομίας και αναζητούν την προσαρμογή των επιμέρους πολιτικών τους. Σύντομα διαπιστώνουν ότι η ενιαία και παγκόσμια λύση πολλών προβλημάτων είναι μονόδρομος και γι' αυτό κινούνται σε ένα διεθνές οικονομικό πλαίσιο, με στόχο την παγκόσμια οικονομική ολοκλήρωση. Άρα, αναζητούνται πολιτικές της παγκοσμιοποίησης, και κατ' επέκταση, ένα ενιαίο θεσμικό πλαίσιο που θα τους βοηθήσει στην επίλυση διεθνών προβλημάτων.

3.5.2. Η αλλαγή ρόλων

Η παγκοσμιοποίηση, ως γνωστόν, χαρακτηρίζεται από νέες προκλήσεις της παγκόσμιας οικονομίας με αντίστοιχο αντίκτυπο και στο εθνικό επίπεδο. Ορισμένες οικονομικές δραστηριότητες είναι έντονα διεθνοποιημένες, ενώ κάποιες άλλες όχι, αφού βρίσκονται υπό τον έλεγχο των κεντρικών αρχών. Η αύξηση της κίνησης των αγαθών και των υπηρεσιών, συνεπάγεται, ισχυρούς χρηματοοικονομικούς δεσμούς μεταξύ των κρατών.

Αυτό με τη σειρά του οδηγεί σε φιλελευθεροποίηση των διακρατικών και διασυνοριακών χρηματοοικονομικών και κεφαλαιουχικών ροών. Η φιλελευθεροποίηση, λοιπόν της διεθνούς οικονομίας έχει ως αποτέλεσμα, τη δημιουργία μιας περιόδου εξέλιξης οικονομικής ολοκλήρωσης και επομένως σ' αυτό που αποκαλείται παγκοσμιοποίηση (Guitian M. 1999).

Παράλληλα προς την αύξηση του διεθνούς εμπορίου και την δημιουργία χρηματοοικονομικών αλληλεξαρτήσεων μεταξύ των κρατών, η πορεία προς τη φιλελευθεροποίηση της διεθνούς κίνησης κεφαλαίων, χαρακτηρίζεται από έντονες αλλαγές στο ρόλο και στο σκοπό της κυβέρνησης στην οικονομία της χώρας τις τελευταίες δεκαετίες. Οι κυβερνήσεις από δεσπόζουσες θέσεις στην εξέλιξη των οικονομικών δραστηριοτήτων, σήμερα έχουν διαφορετικό ρόλο, ενώ τον κυρίαρχο ρόλο τον έχει κυρίως ο ιδιωτικός τομέας. Η αλλαγή ρόλων στο διεθνές οικονομικό στερέωμα συντέλεσε στην ανακατανομή των χωρικών δυναμικών (ibid).

Με βάση τις νέες διεθνείς οικονομικές εξελίξεις και τη φιλελευθεροποίηση των αγορών, έχουμε έντονες χωρικές αλλαγές, αφού οι παρεμβατικές πολιτικές στο μηχανισμό της αγοράς είναι αμυδρές. Έτσι, η τιμή είναι αυτή που καθορίζει την κατανομή των συντελεστών παραγωγής, μέσω του μηχανισμού των τιμών της ελεύθερης αγοράς, μια τιμή που εκτός των κλασσικών μεγεθών που την επηρεάζουν, καταλυτικό ρόλο έχουν και άλλοι παράγοντες όπως το θεσμικό πλαίσιο και η δομή της αγοράς. Τη πίτα, λοιπόν, της αγοράς τη μεγαλώνει η ιδιωτική πρωτοβουλία, ενώ ο ρόλος του κράτους επικεντρώνεται κυρίως στην αναδιανεμητική πολιτική με στόχο τη δικαιότερη διανομή του εισοδήματος παρόλο που τίθεται θέμα κοινωνικής δικαιοσύνης.

Το άνοιγμα των οικονομιών, έδωσε ένα κυρίαρχο ρόλο στην αγορά, και συγχρόνως, υπήρξαν έντονες μακροοικονομικές και πολιτικές αλλαγές στη διαχείριση και εφαρμογή των πολιτικών αλλά και στη νομισματική και συναλλαγματική πολιτική. Συνεπώς, η οικονομική πολιτική μιας χώρας δεν μπορεί να επικεντρωθεί μόνο στην εγχώρια κατάστασή της, αλλά πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και οι εξωτερικές σχέσεις της χώρας. Άρα, υπάρχει μια έντονη αλληλεπίδραση μεταξύ εξωτερικής φιλελευθεροποίησης και εγχώριας απορύθμισης, ενώ παράλληλα η εγχώρια απορύθμιση συντελεί στην αύξηση των εξωτερικών οικονομικών δυναμικών. Η φιλελευθεροποίηση της διεθνούς οικονομίας είναι και το αποτέλεσμα μιας κυβερνητικής πολιτικής υπέρ της ελεύθερης κίνησης αγαθών και υπηρεσιών (Guitian M. 1999).

Οι εθνικές πολιτικές πρέπει να εναρμονίζονται με τις διεθνείς και να μην παρεκκλίνουν από την παγκόσμια ισχύ της αγοράς. Το επίπεδο απόκλισης των πολιτικών και οικονομικών ορίων είναι σημαντικός προσδιοριστικός παράγοντας στην εφαρμογή εθνικών πολιτικών. Η διαχρονική μείωση της αποδοτικότητας της κυβερνητικής οικονομικής πολιτικής είναι ένα φαινόμενο απόρροια των παραγόντων συμβολής της παγκοσμιοποίησης. Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι κυβερνήσεις στην παγκόσμια ολοκλήρωση των αγορών, είναι πολλές.

Η ισχύς μιας εθνικής οικονομίας στο παγκόσμιο οικονομικό στερέωμα εξαρτάται, εκτός των άλλων, και από το ρόλο της κυβέρνησης και της οικονομικής πολιτικής στη λειτουργία των εγχώριων οικονομιών. Όσο πιο πολύ μια χώρα έχει αναπτύξει

εξωτερικές οικονομικές και πολιτικές σχέσεις με άλλες χώρες, τόσο πιο πολύ αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της παγκόσμιας κοινωνίας.

3.5.3. Η επιλογή των οικονομιών

Μια χώρα έχει ορισμένες επιλογές στο τρόπο διαχείρισης των οικονομικών της πολιτικών. Πρώτη επιλογή, είναι η συμμετοχή της ή όχι στη διαδικασία της ολοκλήρωσης της ενιαίας αγοράς. Η επιλογή της κλειστής οικονομίας σημαίνει χαμηλά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης και μια σειρά από άλλα προβλήματα όπως έντονες γραφειοκρατικές δυσλειτουργίες. Αντίθετα, η επιλογή μιας χώρας να εφαρμόσει πολιτική ανοιχτής οικονομίας και να δεχτεί τα επακόλουθα της παγκοσμιοποίησης, σημαίνει υψηλά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης αλλά και πληθώρα κινδύνων. Ο ρόλος των εθνικών πολιτικών στην αξιολόγηση και διαχείριση των προκλήσεων είναι σημαντικός. Οι εθνικές οικονομικές πολιτικές μπορούν να διαμορφώσουν την εσωτερική οικονομική κατάσταση της χώρας, όχι όμως να την καθορίσουν πλήρως διότι αυτή εξαρτάται και από τις εθνικές πολιτικές των χωρών που έχει έντονες κεφαλαιουχικές, εμπορικές και χρηματοοικονομικές σχέσεις. Οι κεντρικές κυβερνητικές αρχές μπορούν να δημιουργήσουν νόμους και πρότυπα ενσωματωμένα στη διεθνή οικονομική πολιτική. Όταν μια χώρα, λοιπόν, επιλέξει την πολιτική της ανοιχτής οικονομίας, η έλλειψη εθνικής αυτονομίας είναι γεγονός (Guitian M. 1999).

Σίγουρα όμως, για την επιτυχημένη προσαρμογή μιας οικονομίας στα δεδομένα της παγκοσμιοποίησης απαιτούνται και μια σειρά από εσωτερικές πολιτικές αλλαγές. Πρόκειται για αλλαγές στο τομέα της φορολογίας, της μεταναστευτικής πολιτικής, στην αγορά εργασίας κλπ. Για παράδειγμα, η υψηλή φορολογία είναι ανασταλτικός παράγοντας προσέλκυσης ξένων επενδύσεων. Η αύξηση του ΑΕΠ της Ιρλανδίας που προήλθε από την αύξηση των εισροών ΑΞΕ, οφείλεται στο ευνοϊκό φορολογικό καθεστώς του Δουβλίνου, στο εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό και στους ισχυρούς γλωσσικούς και πολιτισμικούς δεσμούς με τις ΗΠΑ. Άρα, το συνολικό εσωτερικό πολιτικό καθεστώς μιας χώρας είναι σημαντικός παράγοντας οικονομικής δυναμικής στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα πολιτικής ανοιχτής οικονομίας είναι η πολιτική των κρατών μελών της ΕΕ. Στο νέο οικονομικό περιβάλλον του "Ευρωχώρου" οι νομισματοκοινοπολιτικές αποφάσεις θα λαμβάνονται συγκεντρωτικά. Η εθνική οικονομική πολιτική κάθε χώρας μέλους της ΟΝΕ θα στερείται πλέον ενός σημαντικού εργαλείου για την άσκηση π.χ. σταθεροποιητικής, μεγεθυντικής ή περιφερειακής πολιτικής μέσω αλλαγών στην προσφορά χρήματος, μέσω επηρεασμού της ζήτησής του ή μέσω διαφοροποίησης των επιτοκίων. Η δημοσιονομική και εισοδηματική πολιτική παραμένουν αποκεντρωμένες αλλά υφίστανται θεσμικούς και πραγματικούς περιορισμούς. Στο πλαίσιο της ΟΝΕ, υψηλότερος περιφερειακός ή εθνικός πληθωρισμός θα δύναται να εξουδετερωθεί μέσω του μηχανισμού της αγοράς, δηλαδή μέσω της μείωσης της ζήτησης, της απώλειας αγορών, της μείωσης του κόστους παραγωγής ή της μείωσης της ίδιας της παραγωγής. Έτσι, διαμορφώνεται ένα νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον σ' ένα νέο πλαίσιο της οικονομικής πολιτικής. Αυτό

συνεπάγεται για όλους τους συμμετέχοντες ευκαιρίες και προκλήσεις (βλ. Κότιος Α. 2000).

3.5.4. Η οικονομική πολιτική στην περίπτωση των κρίσεων

Ενώ η τάση της δημιουργίας μιας παγκόσμιας ελεύθερης αγοράς αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίων, και η τάση της διεθνοποίησης των επιχειρήσεων τα τελευταία χρόνια χαρακτηρίζεται από υψηλούς ρυθμούς οικονομικής ολοκλήρωσης, η ύπαρξη μιας σειράς χρηματοοικονομικών κρίσεων δημιούργησε μια σειρά από ερωτήματα σχετικά με την μελλοντική εξέλιξη της παγκοσμιοποίησης των οικονομιών και κοινωνικών φαινομένων. Η παγκοσμιοποίηση, λοιπόν, περιέχει ορισμένες παγίδες όπως οι πρόσφατες χρηματοοικονομικές κρίσεις, αλλά και προκλήσεις όπως η αύξηση του επενδυτικού και του διεθνούς εμπορικού ανταγωνισμού.

Κάθε περίοδος παγκόσμιας οικονομικής αναταραχής, προσθέτει νέα δεδομένα στην αντιμετώπιση μελλοντικών οικονομικών κρίσεων. Για παράδειγμα, η κρίση του Μεξικού το 1994-'95 υπογραμμίζει τη σημασία πληροφορίας και δεδομένων, κατάλληλης στρατηγικής διαχείρισης και αποτελεσματικής χρηματοοικονομικής κατάστασης. Η χρηματοοικονομική κρίση της Ασίας τονίζει τη σημασία κατάλληλης σχέσης μεταξύ κυβερνητικών αρχών και άλλων παραγόντων της οικονομίας (Guitian M. 1999).

Είναι κοινά αποδεκτό ότι η διαφάνεια, η αποκάλυψη ("disclosure"), η κατάλληλη διοίκηση, πληροφόρηση και τα αποτελεσματικά χρηματοοικονομικά πρότυπα είναι απαραίτητα για την ομαλή λειτουργία της αγοράς. Στο νέο διεθνοποιημένο οικονομικό περιβάλλον, ο κατάλληλος τρόπος αντιμετώπισης των οικονομικών ασταθειών είναι η εύρεση τρόπων ώστε η αγορά από μόνη της να μπορεί να τις αντιμετωπίσει ενώ παράλληλα οι κυβερνήσεις να έχουν συστηματική σταθερότητα. Σε περίπτωση όμως που εμφανιστεί μία χρηματοοικονομική κρίση, πρέπει να βρίσκεται ένας μηχανισμός διεθνούς επιπέδου που να προστατεύει τις οικονομίες (ibid). Ένας οργανισμός που να ξεπερνά τις δυσκολίες και αδυναμίες που παρουσίασε κατά καιρούς το ΔΝΤ, ενώ να είναι σε διαρκή επιτήρηση των κεφαλαιουχικών ροών προς αποφυγή των χρηματοοικονομικών κρίσεων. Εξάλλου, είτε λίγο είτε πολύ όλες οι χώρες είναι μέρος της παγκόσμιας κοινωνίας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοψίζοντας την εργασία αυτή προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα.

Η γεωγραφία είναι καταλυτικός παράγοντας οικονομικής ανάπτυξης. Βέβαια, δεν αρκούν μόνο οι άμεσοι γεωγραφικοί παράγοντες (π.χ. το έδαφος, το κλίμα κλπ.) για την κατανόηση της άνισης κατανομής των οικονομικών δραστηριοτήτων και των διαφορετικών επιπέδων οικονομικής ανάπτυξης, αλλά και οι έμμεσοι (π.χ. το οικονομικό σύστημα, το άνοιγμα του εμπορίου κλπ). Μάλιστα, συχνά απαιτείται και η ιστορική ανασκόπηση και έρευνα μιας χώρας για την ερμηνεία των περιοχών που εμφανίζουν υψηλή πληθυσμιακή συγκέντρωση ή την ερμηνεία του επιπέδου οικονομικής ανάπτυξης. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, σημαντικός παράγοντας οικονομικής ανάπτυξης των ευρωπαϊκών χωρών ήταν η αποικιοκρατία. Έτσι, χώρες που σήμερα χαρακτηρίζονται ανεπτυγμένες εκμεταλλεύθηκαν μέσω του αποικιοκρατικού καθεστώτος τον φυσικό πλούτο ασιατικών και αφρικανικών περιοχών.

Το μοντέλο "κέντρου – περιφέρειας" του P. Krugman, δύναται να ερμηνεύσει τη συγκέντρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων σε ορισμένες περιοχές. Σήμερα, μπορεί μεν να εμφανίζονται οικονομίες κλίμακας και στον γεωργικό τομέα παραγωγής, αλλά σίγουρα, δεν είναι του ίδιου μεγέθους και της ίδιας έντασης με αυτές του βιομηχανικού τομέα παραγωγής. Έτσι, η κλίση της συνάρτησης που εκφράζει την απασχόληση του εργατικού δυναμικού για τον σύγχρονο τρόπο παραγωγής, δηλαδή τη βιομηχανική παραγωγή, είναι μεγαλύτερη απ' τη κλίση της συνάρτησης για τον παραδοσιακό τρόπο παραγωγής, δηλαδή την αγροτική παραγωγή⁶. Άρα, η αποδοτικότητα και συνεπώς η παραγωγικότητα της βιομηχανικής παραγωγής είναι μεγαλύτερη – δηλαδή μετά το "leap-frogging" και για συγκεκριμένο εργατικό δυναμικό – και μάλιστα γίνεται ακόμη μεγαλύτερη λόγω υψηλής συσσώρευσης κεφαλαίων στις "κεντρικές περιοχές", λόγω τεχνολογικής διάχυσης, λόγω ύπαρξης υπηρεσιών που υποστηρίζουν την βιομηχανική παραγωγή κλπ. Υπάρχει, λοιπόν, μια σχέση ανάδρασης των οικονομικών δραστηριοτήτων μιας πόλης ή μιας περιφέρειας, που αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση στην ανάπτυξη του βιομηχανικού τομέα παραγωγής.

Πολλές φορές, υπάρχουν ανασταλτικοί παράγοντες στη συμβολή της γεωγραφίας στην οικονομική ανάπτυξη όπως για παράδειγμα, η επιλογή μιας χώρας να εφαρμόσει προστατευτική εμπορική πολιτική μέσω υψηλών δασμών. Σ' αυτή τη περίπτωση περιορίζονται οι δυνατότητες για διάχυση της ανάπτυξης μέσω της τεχνογνωσίας και τεχνολογίας, της μεταβίβασης κεφαλαίων, της δημιουργίας κοινού θεσμικού πλαισίου και εν γένει μέσω όλων των παραγόντων που συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη. Έτσι, το άνοιγμα των αγορών, η φιλελευθεροποίηση του εμπορίου, η ενεργός

⁶ Σε μια πιο σύνθετη μορφή της συνάρτησης παραγωγής της απασχόλησης του εργατικού δυναμικού, για την εύρεση της παραγωγικότητας, θα υπολογίζονταν η πρώτη παράγωγος της συνάρτησης. Για παράδειγμα, αν η συνάρτηση παραγωγής (βλ. 2.1. Μέρος Α) είναι $Q = (1/b)\ln L - a/b$, με $a > 0$ και $0 < b < 1$, όπου b είναι το οριακό απαιτούμενο εργατικό δυναμικό, η παραγωγικότητα θα ήταν η παράγωγος της συνάρτησης δηλαδή a/L . Έτσι όσο μεγαλώνει το L , η παραγωγικότητα μπορεί να ελαττώνεται λόγω π.χ. έλλειψης ειδικευμένου εργατικού δυναμικού στο βιομηχανικό τομέα.

συμμετοχή των αναπτυσσόμενων χωρών στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας, η ολοκλήρωση των αγορών χρήματος και κεφαλαίου κλπ., δίνουν μια νέα ώθηση στην γεωγραφία για περαιτέρω ανάπτυξη. Δηλαδή, η παγκοσμιοποίηση αποτελεί τον κινητήριο μοχλό της γεωγραφίας, ως ένα σημαντικό προσδιοριστικό παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης, επειδή ο ενιαίος οικονομικός χώρος είναι ένας χώρος χωρίς οικονομικά και πολιτικά εμπόδια. Σίγουρα όμως, η ύπαρξη των πολιτιστικών, κοινωνικών, θρησκευτικών και γλωσσικών ιδιαιτεροτήτων της κάθε περιοχής, περιορίζει κατά κάποιον τρόπο τις γεωγραφικές δυνατότητες για ανάπτυξη. Για παράδειγμα, η γλωσσική ποικιλομορφία στον ενιαίο ευρωπαϊκό χώρο αποτελεί εμπόδιο στην ανάπτυξη, και αυτό αποδεικνύεται από την περιορισμένη κινητικότητα του εργατικού δυναμικού μεταξύ των χωρών της ΕΕ, σε σχέση με την κινητικότητα μεταξύ των πολιτειών των ΗΠΑ.

Αντίρροπο φαινόμενο, τουλάχιστον εξ' ορισμού, της παγκοσμιοποίησης είναι η περιφερειοποίηση και ο περιφερισμός των διεθνών οικονομικών σχέσεων. Όμως, η συγκέντρωση των διεθνών εμπορικών ροών σε συγκεκριμένες περιοχές, ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης μιας διαδικασίας που συμπεριλαμβάνει δύο ή περισσότερες οικονομίες προς μια αμοιβαία οικονομική ολοκλήρωση, περιλαμβάνει εκφράσεις της παγκοσμιοποίησης αλλά σε ενδοπεριφερειακό επίπεδο. Για παράδειγμα, στο εσωτερικό ενός περιφερειακού μπλοκ, συνήθως οι κυβερνήσεις των χωρών μελών της ένωσης επιθυμούν την εσωτερική ολοκλήρωση των αγορών χρήματος και κεφαλαίου, την εσωτερική φιλελευθεροποίηση της κίνησης των αγαθών, την εσωτερική ανάπτυξη των τεχνολογιών τηλεπικοινωνίας και πληροφορικής κλπ., δηλαδή την εντατικοποίηση των επιμέρους εκφράσεων της παγκοσμιοποίησης. Επιπλέον, η πρώτη διάσταση στην επέκταση ενός περιφερειακού μπλοκ είναι η γεωγραφική, για λόγους οικονομικούς, δυναμικούς, μιμητικούς, πολιτικούς κλπ. Έτσι, ένας από τους λόγους επιθυμίας ενσωμάτωσης των Βαλκανικών χωρών στην ΕΕ, είναι η γεωγραφική γειτνίαση των Βαλκανικών χωρών με τις χώρες της ΕΕ για τους προαναφερθέντες λόγους δημιουργίας και εξέλιξης των διακρατικών περιφερειακών ενώσεων.

Η παγκοσμιοποίηση και περιφερειοποίηση των διεθνών οικονομικών σχέσεων διαμορφώνουν το πλαίσιο της ανταγωνιστικότητας, τόσο σε μικροοικονομικό, όσο και σε μακροοικονομικό επίπεδο. Οι δυναμικές εισροές της ανταγωνιστικότητας σε εθνικό επίπεδο είναι οι εκροές της ανταγωνιστικότητας σε μικροοικονομικό επίπεδο, και το αντίστροφο, υπό το πρίσμα, πάντα, των διεθνών χωρικών δυναμικών που εξελίσσονται, αφενός λόγω της παγκοσμιοποίησης, και αφετέρου λόγω της περιφερειοποίησης. Άρα, αναμφισβήτητη έκφραση της ανταγωνιστικότητας είναι το διεθνές επίπεδο το οποίο έχει διάχυτες επιδράσεις στο τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο. Η αλληλοσυσχέτιση των επιπέδων χωρικής ανάπτυξης είναι εντονότερη, όσο εντονότερη είναι η διαδικασία εξέλιξης της παγκοσμιοποίησης των αγορών. Φυσικά, ο βαθμός έντασης διαφέρει από χώρα σε χώρα, διότι διαφέρει ο βαθμός ενσωμάτωσης και στρατηγικής των χωρών στην παγκοσμιοποίηση. Επειδή όμως, διαχρονικά παρατηρείται μια ολοένα και αυξανόμενη συμμετοχή των κρατών σ' αυτό που αποκαλούμε παγκοσμιοποίηση, η αλληλοσυσχέτιση των επιπέδων χωρικής ανάπτυξης διαχρονικά αυξάνεται και μάλιστα μπορεί να εμφανίζεται σε επίπεδα διαφορετικών χωρών (π.χ. η αλληλοσυσχέτιση μιας γαλλικής και μιας γερμανικής περιφέρειας).

Το νέο πλαίσιο του ανταγωνισμού και η αναζήτηση των κεντρικών κυβερνήσεων να προσαρμόσουν τις πολιτικές τους στο νέο διεθνοποιημένο περιβάλλον, διαμορφώνουν τη "νέα οικονομική πολιτική". Σήμερα, παρατηρείται, μια διαρκής αναζήτηση των κυβερνήσεων για αποτελεσματικές πολιτικές που να προσαρμόζονται στα δεδομένα ενός σύγχρονου οικονομικού συστήματος, δηλαδή μακροοικονομική σταθερότητα και ασφάλεια, οικονομική ανάπτυξη, χαμηλά επίπεδα ανεργίας, δικαιότερη διανομή του εισοδήματος κλπ. Πολιτικές που στο παρελθόν θεωρούνταν αποτελεσματικές, σήμερα τίθενται υπό αμφισβήτηση. Για παράδειγμα, η στρατηγική τόνωσης της εγχώριας ζήτησης, για μια ανοιχτή οικονομία, με παρέμβαση στα επιτόκια (δηλαδή με μείωση του κόστους δανεισμού) είναι αρκετές φορές αναποτελεσματική, διότι ενδεχόμενα, αυξάνονται οι εξαγωγές χωρίς ιδιαίτερη αύξηση της εσωτερικής ζήτησης, η οποία καθορίζει και την ευημερία των πολιτών της. Ένα άλλο παράδειγμα, είναι ότι μια ενδεχόμενη αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, δε σημαίνει αναγκαστικά και αύξηση των πληθωριστικών πιέσεων, όταν η παραγωγικότητα αυξάνεται με μεγαλύτερο ρυθμό από τον ρυθμό αύξησης των αμοιβών των παραγωγικών συντελεστών (π.χ. ημερομίσθια). Συχνά οι οικονομικές πολιτικές αλλάζουν λόγω θεσμικών αλλαγών. Σε ένα περιφερειακό μπλοκ, για παράδειγμα στην ΕΕ, με την εισαγωγή ενός κοινού νομίσματος στις συναλλαγές καταργείται η νομισματική πολιτική των κρατών μελών. Η εισοδηματική και δημοσιονομική πολιτική και η αναδιάρθρωση των οικονομιών είναι τα κύρια μέσα πολιτικής.

Στη "νέα οικονομία" οι νέες μεταβλητές που αυξάνουν την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας ή μιας περιφέρειας είναι η αύξηση της παραγωγικότητας, η αύξηση της ελαστικότητας στις εργασιακές σχέσεις, η μείωση της φορολογίας, η ενσωμάτωση υψηλών τεχνολογικών μεθόδων στην παραγωγή και διάθεση των προϊόντων, η θεσμοθέτηση κοινών πολιτικών, η απελευθέρωση των αγορών, η απορύθμιση, οι ιδιωτικοποιήσεις, η ευρηματικότητα ιδεών και η ανάπτυξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Άρα, η ενεργή και αποτελεσματική συμμετοχή μιας χώρας στην παγκόσμια οικονομία επιτυγχάνεται μέσω των παραπάνω παραγόντων. Επίσης, σημαντικός προσδιοριστικός παράγοντας διαμόρφωσης της ζήτησης και προσφοράς στο νέο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον είναι οι προσδοκίες των αγορών που πολλές φορές προεξοφλούν μία οικονομική μεταβολή δημιουργώντας ακόμη και απρόσμενα αποτελέσματα. Οι παραπάνω παράγοντες διαμορφώνουν έμμεσα και το συγκριτικό πλεονέκτημα της κάθε χώρας και με τη θεωρητική κατάργηση των πολιτικών, θεσμικών και οικονομικών εμποδίων, διαμορφώνουν το συγκριτικό πλεονέκτημα της κάθε εδαφικής επικράτειας ("territory", βλ. Stoper M. 1997) ή γεωγραφικής οντότητας.

Οι νεότερες διεθνείς χωρικές δυναμικές, όπως αποδείχθηκε, δημιουργούν πολλαπλά οφέλη, για τις οικονομίες και κοινωνίες γενικότερα, αλλά και πολλές προκλήσεις. Η ύπαρξη ενός ενιαίου παγκόσμιου οικονομικού χώρου δημιουργεί ορισμένα διλήμματα στην αντιμετώπιση οικονομικών προβλημάτων διεθνούς βεληνεκούς. Η βάση λειτουργίας της παγκοσμιοποίησης είναι ότι η παγκόσμια οικονομία λειτουργεί με βάση το μηχανισμό της αγοράς. Όμως, αυτό δημιουργεί ορισμένες στρεβλώσεις και ατέλειες στο οικονομικό σύστημα που δύσκολα αντιμετωπίζονται. Ένα χαρακτηριστικό είναι η συγχώνευση και εξαγορά ενός μεγάλου αριθμού εταιρειών, με αποτέλεσμα την επικράτηση εταιρειών παγκόσμιας εμβέλειας που κατέχουν και το μεγαλύτερο μερίδιο στην αγορά. Ένα άλλο χαρακτηριστικό είναι η έλλειψη σε διεθνές επίπεδο ενός

μηχανισμού που να προστατεύει τις οικονομίες των χωρών από μακροοικονομικές αστάθειες, όπως για παράδειγμα οι χρηματοοικονομικές κρίσεις, αφού στο παρελθόν, η στρατηγική διεθνών οργανισμών (π.χ. ΔΝΤ) στην αντιμετώπιση των κρίσεων ήταν αναποτελεσματική.

Σίγουρα, η δημιουργία ενός ενιαίου οικουμενικού οικονομικού χώρου εκτός από θετικά οικονομικά αποτελέσματα έχει και ευεργετικές επιδράσεις και σε άλλους τομείς της κοινωνικής ζωής αφού υπάρχει πολλαπλότητα επιλογών στην ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών, υπάρχει πλήρης οικονομική ελευθερία, αυξάνεται το αίσθημα της ασφάλειας και εν γένει προστατεύεται η αρχή της δημοκρατίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ελληνική βιβλιογραφία

ΑΡΑΒΩΣΗΣ Κ. 1998, *Σημειώσεις – Βοήθημα μαθήματος επιχειρηματικού σχεδιασμού*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος 1998.

ΓΚΑΝΤΖΙΑΣ Γ. 2000, *Μοντέλα ανάπτυξης και στρατηγικές καθιέρωσης στο ηλεκτρονικό εμπόριο*, Περιοδικό: Τάσεις – Η ελληνική Οικονομία 2000.

ΓΟΥΣΙΟΣ Δ. 1999, *Σημειώσεις του μαθήματος: Γεωγραφία*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος 1999.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ "Το Βήμα", *Φάκελος Δ18*, 2-7-2000.

ΘΕΟΦΑΝΙΔΗΣ Σ. 1995, *Οδηγός αξιολόγησης και επιλογής δημοσίων επενδύσεων*, Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Σειρά: Μελέτες για την Ανάπτυξη – 1. Αθήνα .

ΚΟΜΝΗΝΟΣ Ν. 1993, *Τεχνοπόλεις και στρατηγικές ανάπτυξης στην Ευρώπη*, Gutenberg 1993.

ΚΟΝΣΟΛΑΣ Ν. 1997, *Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική*, Εκδόσεις Παπαζήση. Αθήνα 1997.

ΚΟΡΛΙΡΑΣ Π. 1998, *Το "μάθημα" από την παγκόσμια οικονομική κρίση*, Περιοδικό "Οικονομικός ταχυδρόμος". 15-10-'98. σσ 20-21.

ΚΟΤΙΟΣ Α. 1998, *Σημειώσεις μαθήματος: Διεθνής Περιφερειακή Συνεργασία και Πολιτική*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Βόλος 1998.

ΚΟΤΙΟΣ Α. 1999, *Σημειώσεις μαθήματος: Παγκοσμιοποίηση, περιφερειακή ανάπτυξη και πολιτική*, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών στη Πολεοδομία, Χωροταξία και Περιφερειακή Ανάπτυξη, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Βόλος 1999.

ΚΟΤΙΟΣ Α. 2000, *Η Ελλάδα στον "Ευρωχώρο": Πριν και Μετά*, Σειρά Ερευνητικών εργασιών 2000-02, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Βόλος 2000.

ΚΩΤΤΗ Γ. – ΚΩΤΤΗ Α. 1995, *Εισαγωγή στη σύγχρονη μικροοικονομική*, Εκδοτικές επιχειρήσεις «το οικονομικό», Κ. & Π. Σμπίλιας Α.Ε.Β.Ε., Αθήνα.

ΜΑΛΟΥΤΑΣ Θ. 1997, *Σημειώσεις μαθήματος: Γεωγραφία αστικού χώρου I*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Βόλος 1997.

ΠΕΤΡΑΚΟΣ Γ. 1996, *Σημειώσεις: Περιφερειακής Ανάπτυξης και Πολιτικής*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Βόλος 1996.

ΠΟΥΡΝΑΡΑΚΗΣ Ε. 1995, *Εισαγωγή στην Οικονομική: τόμος Ι. Μακροοικονομία*, Αθήνα 1995.

ΠΟΥΡΝΑΡΑΚΗΣ Ε. 1996, *Διεθνής Οικονομική: Μια εισαγωγική προσέγγιση*, Αθήνα 1996.

ΣΚΟΥΝΤΖΟΣ Θ. 1989, *Οικονομική Ανάπτυξη: θεωρία, πρακτική, προγραμματισμός*, τόμος Ι, Β' έκδοση, Εκδόσεις Α. Σταμούλης. Πειραιάς.

ΤΣΙΑΠΑ Μ. 1999, *Άμεσες Ξένες Επενδύσεις και Διεθνές Εμπόριο: Προσδιοριστικοί παράγοντες και αναπτυξιακές επιδράσεις*, Εργασία μαθήματος του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών: Πολεοδομία, Χωροταξία και Περιφερειακή Ανάπτυξη. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

BERGSTEN F. 1997, *Open Regionalism*, in the World Economy. Vol. 20.

BHAGWATI J. 1993, *Regionalism and Multilateralism: An Overview*, in K. Anderson and R. Blackhurst, *Regional Integration and the Global Trading System*. London: Harvester – Wheatsheaf.

COMMISSION 1993, *New location factors for mobile investment in Europe*, Final report. Directorate – General for Regional Policies. Netherlands Economic Institute in cooperation with Ernst & Young. Luxembourg 1993.

FISCHER B. 1998, *Globalization and the Competitiveness of Regional Blocs in Comparative Perspective*, HWWA-Diskussionpapier.

FUJITA M., KRUGMAN P. 1995, *When is the economy monocentric?: von Thunen and Chamberlin unified*. *Regional Science and Urban Economics* 25 (1995) 505-528.

GALLUP J.L., SACHS J.D. 1998, *Geography and Economic Development*, Harvard Institute for International Development.

GALLUP J.L. 1998, *Agriculture Productivity and Geography*, Harvard Institute for International Development.

GUITIAN M. 1999, *Economic Policy Implications of Global Financial Flows*, Finance and Development, March 1999, Vol. 36, Number 1. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1999/03/guitian.htm>

IMD 2000, *The World Competitiveness Yearbook*. <http://www.imd.ch/wcy>

KRUGMAN P. 1991, *Geography and Trade*, Leuven University Press, MIT Press. Leuven, Cambridge, Massachusetts, London.

KRUGMAN P. 1993, *Regionalism versus Multilateralism: Analytic notes*, in DeMelo and Panagariya.

KRUGMAN P. 1995, *Development, Geography and Economic Theory*, The MIT Press. Cambridge, Massachusetts, London.

KRUGMAN P. 1998, *Space: The Final Frontier*, Journal of Economic Perspectives Vol 12, Number 2, pages 161-174.

KRUGMAN P. 1999, *Strategies Οκτώβριος 1999: Η επιστροφή της οικονομίας της Υφησης*, Άρθρα και Σημειώσεις διαλέξεων Γ. Πετράκος. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος 2000.

LAWRENCE R., LITAN R.. 1998, *Globalphobia: The Wrong Debate Over Trade Policy*, Brookings Policy Brief No.24. <http://www.brook.edu/ES/POLICY/Polbrf24.htm>.

OECD 1999, *Open Markets Matter: The benefits of trade and investment liberalization*, Policy brief. Observer. October 1999.

OLSON M. 1982, *The Rise and Decline of Nations*, Yale University Press, New Haven and London.

PANAGARIYA A. 1996, *APEC and the United States*, CIES DP. University of Adelaide.

POPULATION REFERENCE BUREAU. 1999, *World Population Beyond Six Billion*. http://www.prb.org/pubs/bulletin/bu54_1/intro.htm

PORTER M., CHRISTENSEN R. 1999, *Microeconomic competitiveness: Findings from the 1999 Executive Survey*.

SACHS J.D. 1997, *Geography and Economic Transition*, Harvard Institute for International Development.

SANJAY P. 2000, *EC 375: Growth, development and international Trade*, An Independent Study Course. <http://www.snc.edu/intlecon/edu375>

SCHIFF M., WINTERS A. 1999, *Dynamics and Politics in Regional Integration Arrangements: An Introduction*. The World Bank, Economic Review. Vol. 12.

SCHIFF M., WINTERS A. 1999, *Regional Integration as Diplomacy*. The World Bank, Economic Review. Vol. 12.

STORPER M. 1997, *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy*, The Guilford Press. New York, London.

THISSE J. 2000, *Agglomeration and regional Imbalance Why? And is it bad?*.

TRABOLD H. 1997, *Globalization: Source of Woe or Source of Wealth?*.
http://www.diw-berlin.de/diwwbe/eb97-07/n97jul_1.htm

UNITED NATIONS 1998, *World Investment Report: Trends and Determinants*.

VAMVAKIDIS A. 1999, *Regional Integration and Economic Growth*. The World Bank, Economic Review. Vol. 12.

WORLD BANK 1998, *World Development Indicators*.

World Economic Outlook 1999, *World Economic and Financial Surveys*, International Financial Contagion. May 1999. IMF.

WTO 1999, *World trade growth slower in 1998 after unusually strong growth in 1997*, Press release. April 1999. <http://www.wto.org/wto/intltrad/internat.htm>

Διευθύνσεις Internet

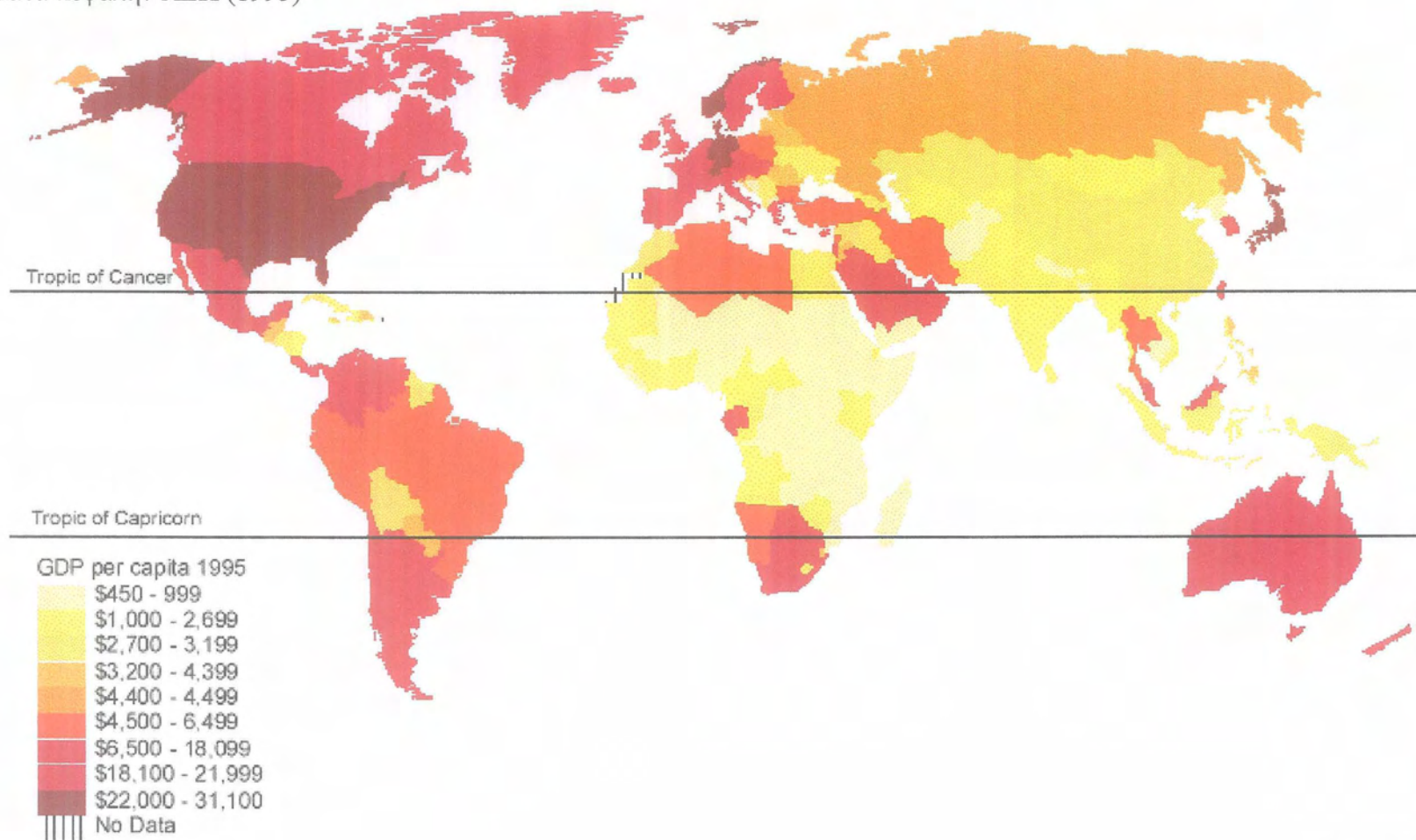
<http://www.megastories.com/seasia/crisis/crisis.htm>

<http://www.megastories.com/seasia/why/why.htm>

<http://www.megastories.com/seasia/why/why2.htm>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΧΑΡΤΩΝ

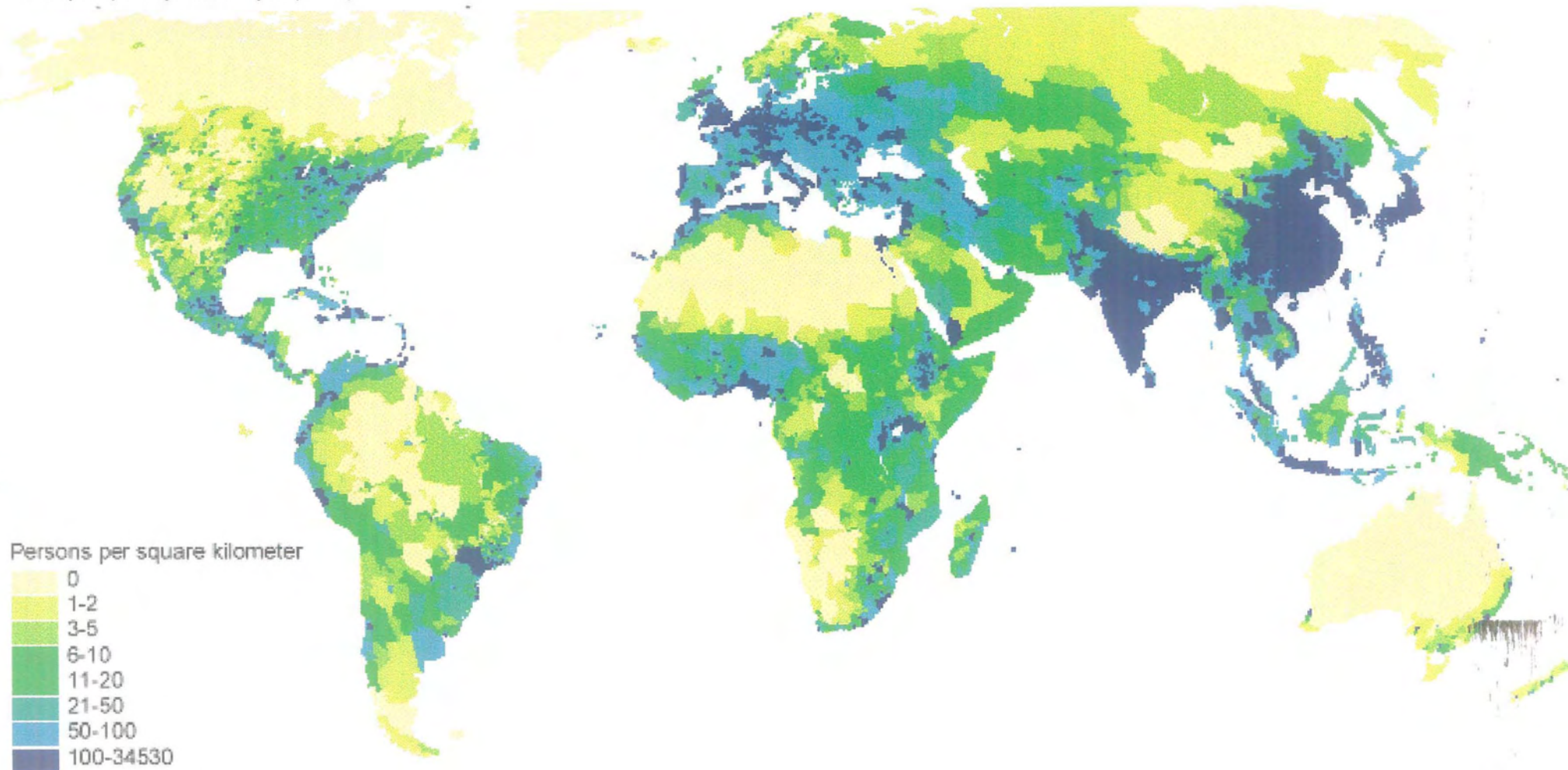
ΧΑΡΤΗΣ 1
Κατά κεφαλήν ΑΕΠ (1995)

Πηγή: Gallup J., Sachs J. 1998

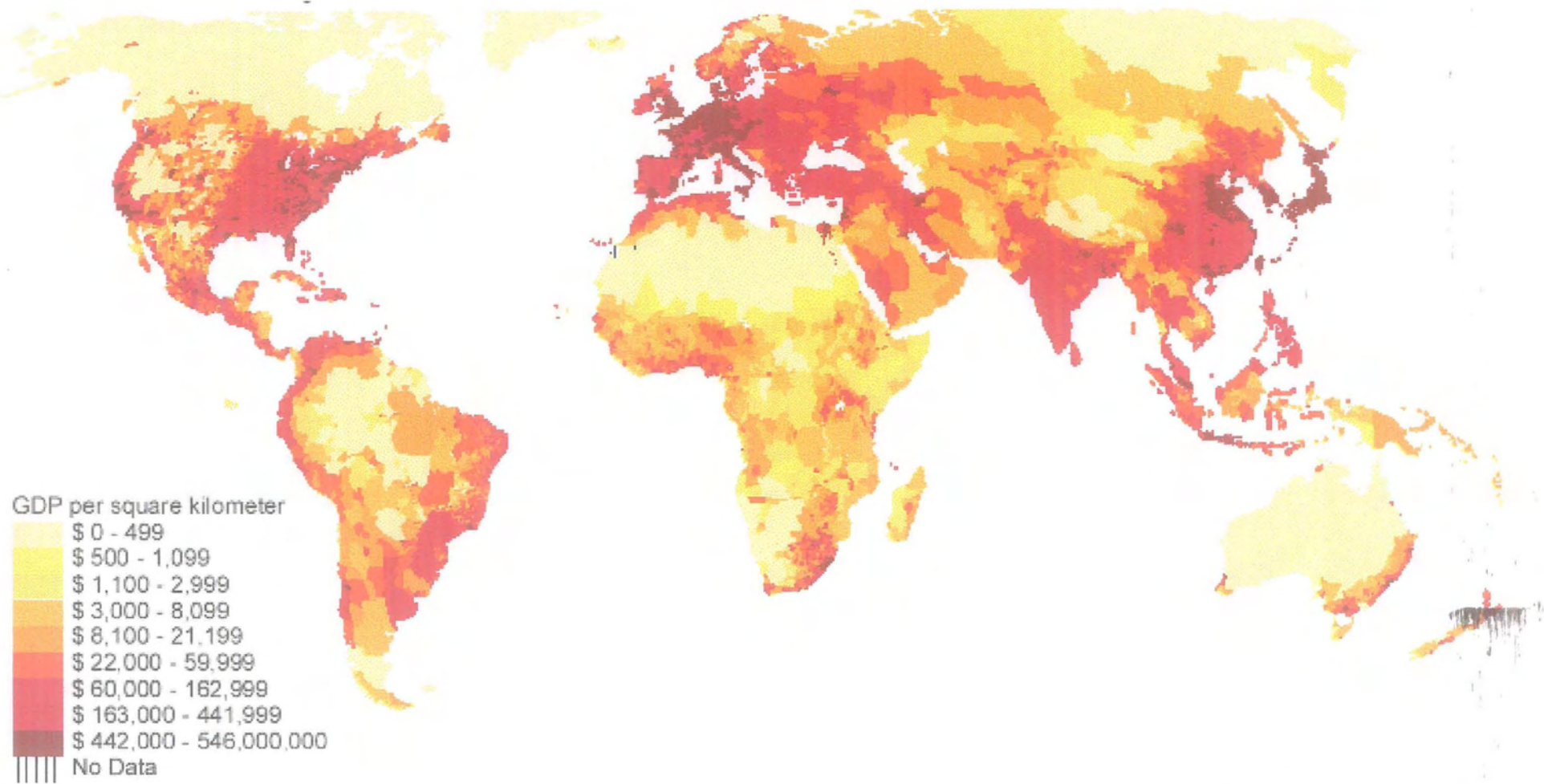
ΧΑΡΤΗΣ 2

Πληθυσμιακή πυκνότητα (1995)

Πηγή: Gallup J., Sachs J. 1998

ΧΑΡΤΗΣ 3
Πυκνότητα ΑΕΠ (1995)

Πηγή: Gallup J., Sachs J. 1998